

ג'ר'יון תרנני בעניני מצוות התלויות בארץ ובשרות המזון

תשובות שדה

ג'ר'יון 185 | ניסן - אייר תשפ"ז

מידע הלכתי ♦ גנוזות וכתבי יד ♦ הגות ומחשבה ♦ מאמרים הלכתיים ♦ תשובות בהלכה

גריזון תמרני בעניני מצוות התלויות בארץ וכשרות המזון

תגובות שדה

גריזון 185 | ניסן - אייר תשפ"ז

מידע הלכתי ♦ גנוזות וכתבי יד ♦ הגות ומחשבה ♦ מאמרים הלכתיים ♦ תשובות בהלכה

תנובות שדה

קובץ דו חודשי
בהוצאת 'המכון למצוות התלויות בארץ'
הקובץ יז"ר בסיוע:
משרד המדע - מינהל התרבות

העורך:

הרב מנחם דרורי

tnuvot@macon.co.il

ניתן לשלוח מאמרים תורניים, מחקרניים,
בתחומי עיסוקו של המכון, או תגובות
על הנכתב, לדואר האלקטרוני
המערכת תערוך ותפרסם את החומרים
לפי שיקול דעתה

הבהרה: גליון 'תנובות שדה' משמש
במה לרבנים ות"ח שונים
הפסיקה ההלכתית המוסמכת
מתפרסמת במאמרים שעל ידי המכון

עמוד, עיצוב וכריכה:
מיכאל אמרוסי

כתובת המערכת:

'המכון למצוות התלויות בארץ'

ת.ד. 176 אלעד 4081003

טלפון: 03-9030580

פקס: 03-9030891

מנויים:

דמי מנוי לשנה: 60 ש"ח

ניתן לקבל את הגליון בקובץ
דיגיטלי ע"י שליחת בקשה
למיייל המערכת:

tnuvot@macon.co.il

© כל הזכויות שמורות

תוכן ענינים

♦ גרליון 185 | ניסן - אייר תשפ"ו ♦

ה. דבר העורך.....

מידע הלכתי - ראש המכון הגאון רבי שניאור ז. רווח שליט"א

♦ דיני ביעור מעשרות ♦ דיני וידוי מעשרות ♦ חיפוי קרקע - זהירות מכלאי הכרם.....ו

גנוזות וכת"י

רבינו אברהם מאנסאנו זיע"א - כת"י - מה נשתנה הלילה הזה.....יד

מאמרים הלכתיים

♦ פסח ♦

הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א - כשרות שמן קנוליה בפסח.....יז

הגאון רבי שניאור ז. רווח שליט"א

סקירה על ייצור שמנים מסוגים שונים וכשרותם לפסח.....כ

רבי אביחי בן ססי שליט"א - כוס של אליהו.....כז

♦ זרעים ♦

הגאון רבי שניאור ז. רווח שליט"א

מטבע מעשר שני שביערו כדת בים הגדול האם פרוחה קדושתה.....לב

רבי משה יהודה לנדאו שליט"א - שכירות לענין ערלה חמץ ותרו"מ.....מ

רבי אליהו בנימין מאדאר שליט"א - גידולי גג ובית אם חייבים בתרומה ומעשר - ח"א.....מז

זכרונות ממעמד ביעור מעשרות בשנת תשפ"ב

משא ומתן תורני נרחב על סיפון האונייה.....נד

ביני עמודי

הלכה למעשה - שו"ת מאת ראש המכון ורבני בית ההודאה שליט"א

פירות שונים באותו עץ * עץ לימונים בחצר בית ספר * ספק במניין שנות ערלה * מטבע שחיללו עליה ולא עשו בה ביעור מעשרות * אכילה בשבת אצל חברו הנהג ע"פ רבותיו קולא בהלכות בישול * ללמוד בשבת למבחן היסטוריה * בדיקת סולת מחוקקים * כשרות חלב פרווה החדש בשוק * אבקת חלב נוכרי * הטלת ביצים בתרנגולים * העברת מזוחות מרידה שכורה * אכילת ג'לטין דגים עם בשר * הטעם לאיסור תולעת 'אניסאקיס' * פיסטוד לגבי בישולי עכו"ם * 'אניסאקיס' בביצי בורי בכשרות * 'לא ילבש' לצורך סגולה לשידוכים * חשש 'גזל' בסחורות שהוזרמו ע"י הרשויות

נט.....

פרשת פסח פשר ושמה

ושגר קמיה מרען זרבנן גדולי וחכמי ישראל שליט"א
יהי"ר ונזכה שיעשינו להנהיגנו ולהנחותינו בכל
פעולותינו ובחיזוק ועידוד ליעוד וקיום מצוות ארץ
ישראל, עד ביאת גואל צדק בעהרה בימינו, אמן.

ועעם בקודש, למורינו ראש ד' המכון שליט"א,
לרבני העבון, רבני בית ההוראה, חוקרי העבון,
אברכי הכללים, עפקחי העבון, ענהל העבון וכלל
צוות העובדים בארץ ובחו"ל.

ונאחל, שבתוך כלל ישראל נזכה לארוך מן הזבחים
ומן הפסחים, ולנאולה שלימה עם ביאת משיח צדקנו
בעהרה בימינו, אמן.

בברכה

מערכת "תשובות שדה"

מצוות ביעור מעשרות בערב שביעי של פסח

בעזה"י בערב שביעי של פסח נצא לים הגדול ונשליך את כל המטבעות המיוחדות
לחילול מעשר שני ורבעי של 'בית המעשר' שע"י 'המכון למצוות התלויות בארץ'
ניתן להצטרף למצוה ולהעביר את המטבעות שברשותכם, עד יום שלישי י"ג ניסן
למשדרי 'המכון למצוות התלויות בארץ' רבי עקיבא 4, אלעד
לבירוד אודות מוקדי מסירה נוספים ניתן להתקשר: 03-9030580

‘הקב”ה מצילנו מידם’

נמצאים אנו בהשראת השמחה וההתרוממות שהחלה בחודש אדר ונמשכת ביתר שאת בחודש ניסן, וכמבואר ברש”י על הגמרא (תענית כט, א) ‘משנכנס אדר מרבנים בשמחה’ שאלו ימי פורים ופסח שנעשו בהם נסים לישראל. עומדים אנו בימים נפלאים של חודש ניסן אשר נאמר עליו (ר”ה יא, א) ‘בניסן נגאלו ובניסן עתידין להיגאל’.

מכינים אנו עצמנו לחוג את הפסח כהלכתו, ללילה הגדול שבו אנו מחדשים ומחזקים את האמונה בבורא העולם מאב לבן משנה לשנה. ולאחר מכן ימי ספירת העומר שכתב עליהם הרמב”ן (ויקרא כג, לו) שהם כמו חול המועד בין פסח לשבועות בין יציאת מצרים לחג מתן תורה שזה התכלית של היציאה מהשעבוד והגלות בשביל “בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת־הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעֲבֹדוּן אֶת־הָאֱלֹהִים עַל הַהָר הַזֶּה” (שמות ג, יב).

מתכבדים אנו להניח ברכה, את גיליון ‘תנובות שדה’ אשר לפניכם, אשר זכינו ומתקבל בחיבה לפני מאן מלכי רבנן. גיליון המרבה תורה ודעת, אשר המאמרים הנכתבים בו מתבררים ומתבררים בתו מדרשות והיכלי התורה, לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא להגדיל תורה ולהאדירה.

בגיליון מיוחד זה אשר יוצא לקראת חג הפסח של השנה הרביעית - שנת ביעור מעשרות, מתבררים ומתלבנים דברי תורה על הלכות אלו, כאשר המידע הלכתי רובו ככולו הוקדש למטרה זאת למען נדע מהי המצווה המיוחדת של ביעור מעשרות ויודי מעשרות בערב שביעי של פסח בשנה זאת.

כחלק ממצוות ביעור מעשרות עד חג אחרון של פסח בשנה הרביעית והשביעית, מקיים המכון מעמד ‘ביעור מעשרות’ בלב ים בערב שביעי של פסח באוניה בלב ים. המעמד נערך ברוב עם ובהשתתפות מרנן רבני ישראל שליט”א, וכדי להכניס את הקוראים לאווירת המצווה, מתפרסמת יריעה מיוחדת אשר נכתבה סמוך למעמד ביעור מעשרות האחרון בשנת תשפ”ב, מתוך חווית המעמד רב הרושם, ומתוך דברי התורה שנאמרו ע”י הרבנים הגאונים בלב ים.

בנוסף ימצאו כל יודעי דעת ודין, תשובות מאת רבני ישראל על מצוות התלויות בארץ. וכן הבאנו מספר מאמרים במדור מיוחד על חג הפסח הממשמש ובא, בעניין כשרות שמנים לפסח, ועוד. בנוסף לשו”ת נרחב במדור המבוקש ‘תשובות בהלכה’. מדור ‘גנוזות’ מחודש, ועוד ועוד.

בנימה אישית, בחודש שעבר נעקרה מאיתנו דמות מופת של מורי ורבי הגאון המופלא רבי ישעיהו פרנקל זצ”ל, רב ודיין שכונת ‘כרם ישראל’ בקרית הרצוג וראש ישיבת אברכים ‘מדרש אליהו’ באלעד. יחד עם האבל הכללי של עולם התורה, היראה וההלכה, זהו אבל פרטי וחלל עצום עבורי, כאשר בין השאר הייתי מתייעץ ודן לפניו רבות לגבי נידונים הקשורים בעריכת הקובץ התורני ‘תנובות שדה’ כאשר רבים מהדרכותיו פזורים בגיליונות השונים בין השורות והמילים. דברי תורתו הובאו בגיליון ‘תנובות שדה’ של ניסן תשפ”ב, במאמר מיוחד שכתב בנושא: ‘צמחים חנוטים ותמונות שיש בהם שיבולים דגן’. ניתן לקבל את המאמר ע”י שליחת בקשה במייל לעורך הגיליון.

‘שֶׁבֶכַל דוֹר וְדוֹר עוֹמְדִים עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ וְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְצִילֵנוּ מֵיָדָם’. בימים אלו של סגירת הגליון, שבו עם ישראל נמצא בימי מלחמה יחד עם ראיית השגחה פרטית וניסים גלויים, נישא תפילה ותחנונים להצלת עם ישראל מידי מחשבות אויבינו, להצלחת המערכה באוויר ביים וביבשה. ותתקיים בנו נבואת נביאינו “כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות”.

לשנה הזאת בירושלים הבנויה

העורך

הגאון דבי שניאור ז. רווח שליט"א

רב קהילת 'משכן התורה' אלעד
ודאש 'המכון למצוות התלויות בארץ'

♦ דיני ביעור מעשרות

♦ דיני וידוי מעשרות

♦ חיפוי קרקע – זדירות מכלאי הכרם

דיני ביעור מעשרות

- א. בשנה הרביעית ובשנה השביעית לסדר השמיטה, יש לקיים מצות 'ביעור מעשרות' עד ערב יו"ט האחרון של פסח. הכל חייבין במצות ביעור הן גברים והן נשים.
- ב. כיצד היא מצות הביעור? כל מי שברשותו פירות שהן טבל או ספק טבל שנגמרה מלאכתן קודם שהגיע זמן הביעור, עליו להפריש וליתן את התרומות והמעשרות למקבליהם עד זמן הביעור, דהיינו: תרומות לכהן, מעשר ראשון ללוי, ומעשר עני לעני. מקבלי המתנות אינם חייבים בביעור ממה שקיבלו. בזמן הזה שאין נותנים את התרומות לכהן, די שיפריש ויקבע מקום [ותרומה טמאה שמצוותה בשריפה טוב שהישראל ישרפה עד זמן הביעור. וכהן שקיבל שמן תרומה טמאה להדלקת הנר, אינו חייב בביעור].
- ג. כמו כן, מי שברשותו מוצרי מאפה החייבים בחלה, חייב להפריש חלה עד זמן הביעור, ובזמן שנאכלה בטהרה נותנה לכהן ודיו. בזמן הזה שמצות החלה הטמאה בשריפה, טוב לשורפה בזמן הביעור [ולהלן בסעי' י יבואר איזו תבואה שעשו ממנה חלה חייבת השנה בביעור].
- ד. מעשר שני ונטע רבעי הם קודש, ובזמן הביעור חובה לבערם מן העולם. לדעת הראב"ד אין הכוונה לשרוף אלא לחלל על מעות, ובכל המעות יקנו דבר מועט ויאכלו בירושלים, אולם דעת שאר הראשונים שהוא ביעור מן העולם בשריפה כשריפת חמץ וכ"כ הרמב"ן, הרשב"א, הריטב"א התוס' רא"ש ועוד.
- ה. קודם שעבר זמן הביעור, יכול הוא לחלל את קדושת המעשר שני על מטבע. גם את הקדושה שקיימת כבר בכל המטבעות שברשותו שחילל עליהם קדושת מעשר שני ורבעי, כולל ה-פרוטה חמורה שבהם, יחלל על מטבע קטנה אחת, ועדיף שיהיה בה שווי של ג פרוטות ויאמר: כל דרגת חיוב של קדושת מעשר שני שיש במטבעות שברשותי, תתחלל על פרוטה אחת שבמטבע זה. וזה מועיל גם אם אינו יודע את שיעור המעשר של כל סוג, ויבער מטבע זו מן העולם.
- ו. לאחר שחילל הכל על המטבע, ישמיד את המטבע על ידי שישליכה לים הגדול, ואין צריך לשחוקה תחילה. ואם משליך לשאר נהרות, עליו לשחוק תחילה את המטבע. ואם אינו נמצא בקרבת הים, ישחוק את המטבע ויפזרנה ברוח. ומסתבר שגם יכול להשמיד המטבע על ידי שרייתו בחומרים שמכלים אותו. ומכל מקום כיון שבמטבע זו יש קדושה, אין להשליכה דרך בזיון, כגון לבור שופכין וכיוצא בזה.
- ז. יכול לחלל את הקדושה שנמצאת בכל המטבעות על פרי שערכו לפחות שווה פרוטה, וישמיד את הפרי שחילל עליו כדי שלא יהווה תקלה לאחרים באכילתו. ויזהר שלא ישמיד את הפרי דרך בזיון, וכנ"ל.
- ח. חובת הביעור חלה על הפירות והירקות השייכים הלכתית לשלושת השנים שקדמו לשנת הביעור, אולם יכול המשתייך לשנת הביעור הנוכחית, זמן ביעורו בשנת הביעור הבאה,

- ט. שנת המעשר אינה נקבעת בכל הגידולים כאחת, ושונה היא בין הגידולים השונים. ושווים הדברים גם לדין ביעור מעשרות. ובשאר סוגי פירות שהם ספק מה השלב הקובע בהם, וכן בשאר הספיקות, יפריש מעשרות מספק ויבערם כדין.
- י. פירות שהם 'נטע רבעי' יש לסיים ולחלל את קדושת הרבעי שבהם עד סוף זמן הביעור. אולם זה רק בפירות ששייכים הלכתית לשלושת השנים שקדמו לשנת הביעור הנוכחית, אולם פירות שחננטו בשנת הביעור הנוכחית, זמן ביעורם בשנת הביעור הבאה. והוא הדין במוצרי מאפה החייבים בחלה, וזה רק אם נאפו מקמח שנעשה מתבואה שהביאה שליש קודם ראש השנה תשפ"ו, אך אם הקמח שייך לשנת הביעור עצמה, הוא חייב בביעור בשנת הביעור הבאה. ויש חולקים. והעיקר להלכה כדעה הראשונה.
- יא. מי שברשותו מוצרי חמץ החייבים בהפרשת חלה או תרומות ומעשרות, יקפיד להפריש מהם ולבערם עד ערב פסח קודם זמן איסורם.
- יב. מי שיש לו פירות החייבים בביעור, אך רחוקים הם ממנו, והגיע זמן הביעור, הרי הוא קובע מהמקום בו הוא נמצא מקום לכל מתנה ומתנה, וקורא להם שם. ולאחר מכן מזכה את המתנות לבעליהם על ידי אדם אחר, או באחד הקניינים המועילים. ואת המעשר שני שיש לו בפירות, יחלל על מטבע שיש לו עמו, ויבערה במקום שהוא שם. ואם אי אפשר לו לזכות את המתנות לבעליהם, יקבע להם מקום ויקרא להם שם, ויחלל את המעשר שני על המטבע. אלא שבאופן זה אינו יכול לומר את הוידוי [יבואר לקמן].
- יג. פירות רבעי הראויים לאכילה אלא שטרם נקטפו מהאילנות, העיקר להלכה שאין בהם חובת ביעור, ולאחר שיקטפם יתחייב לבערם בשנת הביעור הבאה, ומכל מקום אין חובה לקטוף כדי לחלל ולקיים חובת הביעור. ומאידך פירות רבעי שנקטפו אולם עדיין לא נגמרה מלאכתם, כגון שבצר ענבים לייין וטרם עשהו, נראה שלהלכה, בשונה מתרומות ומעשרות, אין לגמר המלאכה חשיבות, וחובת הביעור חלה על ענבים אלו ויש לפדותם, ואת המעות יש לבער כדין.
- יד. הרוצה להכין מטבע שיש בה פרוטה חמורה לאחר שביער את הפרוטה חמורה שהייתה ברשותו, יכול הוא לחלל קדושת 'כרם רבעי' שחננט לאחר טו בשבט, ולרוב ככל הפוסקים חובתו מן התורה בזמן הזה. ואם אין ברשותו מכרם רבעי, ייקח 'נטע רבעי' שגם הוא לדעות רבות נוהג מן התורה בזמן הזה. ואם אין ברשותו, יכול לחלל קדושת מעשר שני של יין, שנשמר משנת מעשר שני האחרונה [השנה השנייה] והשאיר אותו לא מסונן כל אותה תקופה עד עובר יום טוב האחרון של חג, ואז יסננו, כלומר יגמור את מלאכתו לאחר הפסח. ויין זה לא יתחייב בביעור רק בשנת הביעור הבאה. ואת קדושת מעשר שני יחלל על המטבעות שברשותו, ובכך תהיה לו 'פרוטה חמורה' מדרגת חיוב גבוהה של מעשר שני.
- טו. מצוות הביעור בתרומות או במעשר ראשון ועני, איננה ביעור מן העולם אלא הנתינה למקבלים. גם בזמן הזה בטבל ודאי חייב לתת ללוי ולעני. אולם בתרומה, כל שזה לשימוש בעלי חיים של הכהן או שמן להדלקה אצל הכהן, הרי שהביעור הוא בזה שנותנו לכהן לצורך שימוש. ושאר מאכלים שאין בהם לכהן שימוש, יש מי שכתב שחייב לבער מן העולם וגם הכהן עצמו חייב לבערם מן העולם.
- טז. עבר זמן הביעור, ולא ביערם מן העולם, הרי הוא ביטל מצוות עשה של הנתינה, וביטל מצוות ביעור, ולעיתים גם עובר על כל תאחר.
- יז. עבר זמן הביעור, ולא כילו מן העולם את המעשר שני או הרבעי, הסתפק הרב מנחת חינוך אם הוא נאסר מן העולם כשאר איסורי הנאה, או שעדיין אפשר לאוכלו בירושלים או לחללו ולבערו מן העולם אחר כך. אולם ספיקו זה כבר הוכרע ע"י הקדמונים שנאסרים הפירות. ובספר קצירת

השדה (מהדו"ח פר' כב) הבאנו שכן מוכח מדברי הרמב"ן, וכן יש לדקדק מלשון הרשב"א. וכן יש להוכיח מהריב"ן. וכ"כ המבי"ט והשער המלך בדעת רבינו הרמב"ם, ר"ת והרע"ב. וכ"כ הר"ש סיריליאו. וכ"כ במלאכת שלמה. הגר"א. ועוד. מאידך דעת מרן החזו"א, כדעה יחידאה דלא נאסר המע"ש והנט"ר לאחר הזמן. והלכה למעשה יש להורות כפי הכתוב בדעת רבותינו הראשונים והאחרונים שהפירות נאסרים, וברור שכן יש לנהוג למעשה, ודברי מרן החזו"א צריכים לימוד.

יח. פירות שהם טבל ולא הפריש מהם תרו"מ כלל, יכול להפריש מהם גם לאחר זמן הביעור, ואת המעשר שני שבהם יש אומרים שכבר נאסר ואי אפשר לפדותו, ולכן לדעתו יותר נכון שיפריד את ה 9% קודם ההפרשה, ואז יקרא להם שם מעשר שני, ויבער את פירות המעשר שני מן העולם. מאידך יש אומרים שכיון שזה היה טבל בזמן הביעור, חלק המעש"ש לא נאסר ויכול שפיר לפדותו ולבער הפרוטה מן העולם גם אחר זמן הביעור, וכן המנהג להורות כדעה אחרונה.

ט. עבר זמן הביעור ונותר בביתו מטבע גדולה שהיה בה תפוס מקדושת מעשר שני או נט"ר, אין אפשרות לחללה לאחר הביעור על מטבע קטנה, אלא עליו להשמיד את המטבע הגדולה מן העולם.

כ. הגם שאמרנו שאין אפשרות לחלל פירות הקדושים או מטבעות שיש בהם קדושת מעשר שני או רבעי, לאחר זמן הביעור. מכל מקום אין לבעלי הקרנות מקום לחוש אם יש מי שיחלל עליהם ובמטבעות שלהם תיתפס קדושה והם לא יוכלו לפדותם כמנהגם מידי יום. וזאת מהטעם הפשוט שלאחר דקיי"ל שזה נאסר לאחר זמן הביעור, ממילא הוא איננו תופס דמיו, ואין להם לחוש כלל [ולכל היותר אם הם חוששים שכן יחול וכדעת החזו"א יכול בעל הקרן לחלל את כל הקדושה שנתפסה על המטבע לדעת החזו"א, אלא שצריך לבערה מן העולם בכל יום כדי שלא יעבור באיסור].

כא. למעשה, לאחר זמן הביעור, כמעט לא מצוי שיהיו ירקות החייבים במעשר שני, כלומר שנשארו מן השנה השניה, אלא אם הם בשימורים או שאר מעובדים, והם טבל או ספק טבל. גם תוצרת טרייה של ירקות משלישית לא מצוי בזמן הביעור בתקופת פסח. אמנם פירות האילן שייך תוצרת מהשנה הקודמת, כאשר מצויים פירות ששייכים לשלישית כלומר הביאו שליש לפי ט"ו בשבט, והדבר מצוי בפירות הדר, אבוקדו ועוד, ומפריש מהם מעשר עני.

כב. תוצרת של שנה שניה שלא נגמר מלאכתה, כגון יין שטרם סיננו, ובשנת הביעור מסננו, אם יסיים את הסינון קודם יום טוב אחרון של פסח, יש חובה לבערו עד ערב יו"ט של שנת הביעור הנוכחית. ואם יסנן לאחר יו"ט האחרון של פסח, יהיה פטור מביעור של שנה זו [ויש העושים כך אף לכתחילה, בשביל פרוטה חמורה].

כג. אופן נוסף שמצוי יותר הם פירות שקדושים בקדושת רבעי, וזה מצוי שבחג אחרון של פסח קיימים פירות נטע רבעי החייבים בביעור. אלא שזאת יש לדעת שהעיקר להלכה שפירות רבעי חייבים בביעור רק מה ששיך הלכתית לשלישית ואז מתבער ברביעית ובפנים הוחכנו שזה העיקר להלכה, וכמבואר ברש"ס ודלא כמי שכתב שלגבי נטע רבעי אין חלוקת השנים למעשר רלוונטית.

כד. מנין השנים והשלב הקובע לענין ערלה ורבעי איננו כשל תרו"מ או שביעית, אלא שהתאריך בו עץ יוצא מערלה ונכנס לרבעי איננו תאריך קבוע, לעיתים הוא א' בתשרי ולעיתים הוא ט"ו בשבט ולעיתים הוא בין א' תשרי לט"ו בשבט. וכל זה כמבואר ברמב"ם (מעש"ש פ"ט) ובשו"ע (ט"ו רצ סעי'

ד). אמנם בפועל בדר"כ במציאות החקלאית של ימינו רוב המעבר מערלה לנטע רבעי זה אכן בתאריך ט"ו בשבט. ולגבי השלב בפרי, אין הוא חנטה דהיינו הבאת שליש כמו בתרו"מ, אלא השלב הוא 'משיוצאי' דהיינו, שלב הבוסר, ובספר עץ השדה כתבתי שטוב להחמיר משלב פתיחת הפרח 'פתח הסמדר' כמבואר שם. וממילא אם הגיעו לשלב לאחר ט"ו בשבט של שלישית, הרי שכל הפירות היוצאים מאילן זה, הם נטע רבעי עד השנה לאחר מיכן באותו תאריך.

כה. בעומדנו השנה בחג הפסח, מצוי שישארו מפירות אלו שחנטו בשנת הרביעית בעודם טריים: פירות הדר, אבוקדו, אפרסמון, ולעיתים נותר מעט קיווי, צבר, גויאבה, רימון. כאשר כל הפירות הנז' הגיעו לשלב הבוסר בשנה השלישית, וחייבים בביעור. ואם חנטו בין א' תשרי לט"ו בשבט, עדיין דינם נטע רבעי, הגם שבשנה השביעית הם גם קדושים בקדושת שביעית [שהרי א' תשרי הוא ראש השנה לאילן לגבי שביעית, וכמבואר לעיל], מכל מקום גם אותם יש חובה לבער בשנה זו. אולם פירות הקיץ המקדימים, כגון השסק או האפרסק והנקטרינה המוקדמים, שחנטו לאחר ט"ו בשבט, הם כבר לא שייכים לשלישית. אלא שייכים הם לרביעית, והם מתבערים בשנת הביעור הבאה בשנה השביעית ולא בנוכחית.

כו. פירות שהם דמאי, אין חובה לבערם. והם פטורים מביעור גם של מעשר שני, וגם של תרומת מעשר, כלומר יכול להשאירם כמות שהם. ודלא כמי שכתב שרק מביעור של מעשר שני הם פטורים. שכן מבואר ברבינו הרא"ש להדיא שפטור מביעור של תרומת מעשר, וכן מתבאר מדברי הגר"א ועוד.

כז. קופסאות שימורים עם הכשר, שמחמיר אדם ומפריש בביתו תרו"מ פעם נוספת, דינם כדין דמאי, ופטורים הם מן הביעור. אבל קופסאות שימורים מתוצרת שהיא טבל או ספק טבל, יש להפריש קודם זמן הביעור. הנכון לפתוח קופסא אחת ולעשר ממנה על השאר. ואם אי אפשר, נתנו כמה פתרונות בפוסקים והבאנו דבריהם בקצירת השרה (שו"ת), י"א שיעשר ע"י ברירה, ויזכה המתנות למקבליהם ואת המע"ש יחלל ויבער. וי"א שיפקיר את התוצרת בפני שלושה מאוהביו [וכדי לא לעבור על איסור התירו להפקיר תוצרת שהיא טבל].

כח. מי שהפריש תרומות ומעשרות מפירותיו, אך לא נתן את המעשרות לבעליהם, ועבר זמן הביעור, תיכף כשיזכר ייתן את המתנות לבעליהם, שבכל רגע שהוא מעכב מלתת עובר הוא על מצות ביעור. לעיתים עובר על ביטול מצות עשה ולעיתים עובר בלאו של כל תאחר. ודעת התוס' שבכל המעשרות עובר על כל תאחר, וכן תרומה בכלל מעשרות, והסתפקו התוס' האם גם בלא הפריש עובר על כל תאחר או רק לאחר הפרשה, ונראה מדבריהם שרק לאחר הפרשה עובר על כל תאחר. ובמעשר שני עובר רק בשלושה רגלים, ואם עבר רק רגל אחד עובר בעשה [מוצא שפתיך תשמור]. במעשר ראשון ועני, אם הלוי והעני קיימים עובר לאלתר, ואם לא קיימים, לא מצווה לאהדורי אבתריהו עד ג רגלים. מאידך דעת הרב טורי אבן שבתרומה לכהן ומעשר ללוי, אין כלל בל תאחר, וכדין מתנות כהונה של פדיון הבן וכו'. כמו כן לדעתו אף בלא שהפריש עובר על כל תאחר. דעת הרשב"א שבכל תאחר לעולם עובר רק אחר ג' רגלים, ובעשה עובר לאלתר. דעת הפני יהושע שעל עשה הוא עובר בשעת הרגל, אולם לאחר הרגל אינו עובר בעשה בין רגל לרגל, ורק בבל תאחר עובר לאחר שעבר הרגל בכל יום עובר על ב"ת. דעת מרן החזו"א שבמעשר שני עובר על כל תאחר כאשר היה אפשר לו לאכול ברגל ולא אכלו. אבל באנוס ברגל אע"ג דפשע קדם הרגל שלא אכל אינו עובר [שלא כמו מצות ביעור ששם חידשה תורה שיבער הקדש מן הבית אף בשריפה]. ועוד כתב, שאפשר שגם בל תאחר שעובר בשלש רגלים, הוא רק לענין הבאה, אם לא הביא לירושלים, אולם לא לענין אכילה. כלומר, לגבי מע"ד ומע"ע עובר על כל תאחר אם לא נתן להם. אולם לגבי מע"ש אם לא העלה לירושלים עובר בל תאחר. אבל בלאו הכי לא עובר על כל תאחר. בדמאי, בזמן שהיה מעלה לירושלים ואוכלו שם, יש מקום לומר שעובר על כל תאחר, אולם בזמן הזה שאינו מביא לירושלים, אין מה לחייבו בכל תאחר שלא נאמר אלא לגבי הבאה.

כט. מי שנזכר ביום טוב אחרון של פסח, שיש לו פירות שלא הפריש מהם תרו"מ, או שיש ברשותו פירות או מטבעות הקדושים בקדושת מעשר שני או נטע רבעי, שלא ביערו מן העולם, ואם יישאר כך עד עבור החג, הרי יעבור על מצוות ביעור [ולכאורה גם יעבור על כל תאחר או בעשה לכה"פ במעשר עני או ראשון לחלק מהדיעות וכמבואר לעיל]. הנה ללא תנאי אסור להפריש בשבת ויו"ט

וגם אסור לחלל מעשר שני ביו"ט משום מתקן, ובקצירת השדה שם ביארנו שכן דעת כולם. אך אם הוא עשה תנאי כדי שיוכל להפריש ביו"ט, הרי שיוכל להפריש ביום טוב, ובטבל ודאי יוכל ליתן לכתחילה ללוים או לעני גם ביום טוב [שהכא זה נתינת מתנה לצורך מצוה]. אולם אם זה שייך לשנת מעשר שני, הגם שיוכל בסיוע התנאי גם לחלל את קדושת המעשר שני על המטבע, הוא לא יוכל לבער המטבע מן העולם. וכן הדין בפירות שהם רבעי. ואמנם אם ברשותו תנאי, יכול יהיה לחלל לדעת הרמב"ם והשו"ע את קדושת המעשר שני או הנטע רבעי על סוכר בשווי פרוטה, ולהמיסו במים ולבערו מן העולם [ובשביל שלא יעבור על מוקצה וביטול כלי מהיכנו ישים את הסוכר בפנינת הכיור בפינה יבשה ואז יחלל על הסוכר. ובהמשך עם פתיחת הברז, יגרר הסוכר עם המים לכיור, ובשעת הדחק שלא יעבור על איסורים כתבנו להתיר פעולה זו, וראה בהערה בקצירת השדה שם].

ל. כאשר אין ברשותו תנאי, או למ"ד דס"ל שאין מחללים על פירות, העצה השניה היא, להפקיר את הפירות לפני שלושה מאוהביו, ודבר זה מותר גם ביום טוב, ואף לכתחילה יכול לעשות זאת, וכמו שביארנו באריכות בקצירת השדה שם שהפקר שהוא רק סילוק רשות מותר ביום טוב, וק"ו במקרה שלנו שהוא לצורך מצוה שמותר ביום טוב. ויש מי שכתב שדבר זה מוגבל עד היכנס החג, שלאחר כניסת החג, כבר נתחייב לבערם. אולם למעשה כל זה כשיש פתרון אחר ולכן כתב בלשונו ש'מוטב' אולם היכא שפתרון זה לפניו הלכה למעשה יכול הוא להפקיר גם בתוך החג.

לא. גם אם ברשותו פירות שכבר קדושים בקדושת מעשר שני אולם לא פדאם על מטבע, או לחילופין אם ברשותו מטבעות שכבר נתפסו בקדושת מעשר שני ורבעי, גם בזה העיקר להלכה כמו שכתבנו בקצירת השדה שם, שאפשר להפקיר ביום טוב. והגם שאם גותן מע"ש מתנה, אין היא נקנית למקבל, מכל מקום כאן לא במכר ולא במתנה אנו עוסקים, אלא בסילוק רשות, והדבר מותר גם במעשר שני. וכמו כן, הגם שמעשר שני הוא ממון גבוה, מכל מקום הוא גם ממון בעלים, וממילא זה גותן לו גם את האפשרות לסלק את עצמו כשם שנתנה לו תורה בעלות כדי לפדות, ולכן מהני הפקר למטבעות אלו כדי שלא יעבור על ביעור, וגם ביום טוב יהיה מותר. ועוד הבאתי בקצירת השדה שם מקורות לדין זה דמהני הפקר גם בנט"ר שהוא קודש, ויש חולקים ואני את הנלענ"ד כתבתי.

לב. אפשרות נוספת קיימת לענ"ד, והיא לומר לגוי ביום טוב, שישבור את המטבע ושליכה, והגם שאיסור אמירה לגוי שבות היא, מכל מקום לצורך מצוה ולהצילו מאיסור לכאורה יהיה מותר אמירה לגוי לצורך מצוה, ובפרט כאן שזה שבות דשבות שהרי גם השבירה היא אסורה מדרבנן כדין מקלקל. ולאחר השבירה ישליך הגוי לשאר נהרות אם מצוי בקרבת מקום, ואם לאו די שישליך במקום שאיננו בא לידי בזיון [ובקצירת השדה שם הבאתי שיש שהתירו גם יותר מזה, יעו"ש].

דיני וידוי מעשרות

- א. לאחר שהפריש וביער את כל מעשרותיו, מצות עשה להתוודות לפני ה', ולומר בפה שהשלים מצוות אלו כדין, כפי שמפורט בתורה בפרשת כי תבא, וזהו הנקרא 'וידוי מעשר'.
- ב. עיקר מצות הוידוי לאמרה בבית המקדש, שנאמר: "לפני ה'". ואם התוודה בכל מקום - יצא.
- ג. מצוה זו נוהגת אף כשבית המקדש אינו קיים.
- ד. זמן הוידוי הוא בזמן המנחה של יום טוב האחרון של חג הפסח, לאחר שגמר לבער את כל מעשרותיו. ואם לא התוודה ועבר הפסח, י"א שמתוודה אח"כ, וי"א שאינו מתוודה עוד.

- ה. אין מתוודין אלא ביום. וכל היום כשר לוידי מעשר.
- ו. גם מי שאין לו קרקע יכול לומר וידוי מעשר, אע"פ שנכללים בו המילים: 'את האדמה אשר נתת לנו'. ויש חולקים וסוברים שאינו מתוודה אפילו כשהיו לו פירות טבל מעיקר הדין. ולשיטה זו גם מי שיש ברשותו קרקע אלא שאין לו בה קנין הגוף, כגון שוכר או חוכר, וכן בזמן שנוהגת שמיטת קרקעות ביובל אפילו אם קנה קרקע, אינו מתוודה, ומסתמת לשון הרמב"ם והשו"ע נראה כדעה ראשונה.
- ז. אף על גב שמצות ביעור נוהגת בין בזכרים ובין בנקבות, מכל מקום מצות וידוי אינה נוהגת אלא בזכרים ולא בנקבות.
- ח. כהנים ולויים מתוודים, שאע"פ שלא נטלו חלק בארץ יש להם ערי מגרש. אלא שיש אומרים שאינם אומרים את נוסח הוידוי ככל ישראל, אלא מדלגים את הכתוב 'וגם נתתיו ללוי'. ויש שכתבו שיאמרו הנוסח כשאר הישראלים.
- ט. גרים ועבדים משוחררים, ובניהם עד סוף כל הדורות אינם מתוודים, שנאמר "ואת האדמה אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו", והם אינם בכלל זה, אלא אם אמם מישראל. ממזר מתוודה הגם שאין בו הבטחת 'לך ולזרעך', וכמו כן מותר לו להיכנס לצורך זה לעזרה כדי להתוודות.
- י. נוסח הוידוי הוא הנאמר בכתוב (דברים כ"ו פס' יג - טו): "ביערתי הקדש מן הבית וגו'. לא אכלתי באני ממנו וגו'. השקיפה ממעון קדשך מן השמים" וגו'.
- יא. יש אומרים שיש לברך קודם הוידוי: "ברוך אתה ה' אמ"ה אקב"ו על וידוי הביעור", ויש חולקים. ומכל מקום בזמן הזה אין מברכים.
- יב. את הוידוי אומר כל אחד בפני עצמו, וזו המצוה מן המוכרח. ומ"מ אם רצו הרבים להתוודות כאחד מתוודים.
- יג. יש מי שאומר שאם רצו הרבים שאחד יקרא להם, והם יצאו מדין 'שומע כעונה' - הרשות בידם. ויש אומרים שבוידי מעשר אין אחד יכול להוציא את חברו מדין 'שומע כעונה'.
- יד. הוידוי נאמר בכל לשון, ובלבד שיבין מה אומר. וישמיע לאזנו, ואם לא השמיע יצא, אבל במחשבה בלבד אינו יוצא יד"ח. ויאמרו מן הכתב ורצוי לאומרו בטעמים, ואין חייב לאומרו מתוך ספר תורה. ונכון לומר את החלק הוידוי עד 'השקיפה' בקול נמוך ומכאן ואילך בקול גבוה. ואין צריך לעמוד בשעת הוידוי.
- טו. אין אדם יכול להתוודות כל עוד נשאר אצלו מהדברים החייבים בביעור - תרומות ומעשרות, נטע רבעי וחלה - ויקיים בהם את מצותם, שהרי אומר "בערתי הקדש מן הבית" - "הקדש" זה מעשר שני ונטע רבעי הקרוי קדש. "מן הבית" זו חלה שהיא המתנה של כהנים בבית. "נתתיו ללוי" זה מעשר ראשון. "וגם נתתיו" מכלל שקדמתו מתנה אחרת והיא תרומה גדולה ותרומת מעשר. "לגר ליתום ולאלמנה" זה מעשר עני ולקט שכחה ופאה. אע"פ שאין לקט שכחה ופאה מעכבין את הוידוי.
- טז. אין יכול להתוודות אלא מי שהפריש את כל מעשרותיו ונתן המתנות לבעליהם כדין במשך שנות המעשר. אבל מי שלא הפריש כדין, וכמבואר להלן, אסור לו להתוודות, וכעס הוא לפני המקום מי שאומר עשיתי ולא עשה.
- יז. לפיכך, מי שהיו ברשותו פירות של טבל ודאי, ולא נתן את המעשרות ללוי כדין, אלא הפריש את המעשר ראשון, ואכלו בעצמו, אינו מתוודה, שכיצד יאמר: "וגם נתתיו ללוי", ונמצא כדובר שקרים לפני ה' יתברך. והוא הדין מי שהיו ברשותו פירות של מעשר עני, ולא נתנם לעני, שאינו יכול להתוודות.

- יח. וכן אם אירע שהפריש את המתנות שלא כסדרם, כגון שהקדים מעשר שני לראשון, או מעשר לתרומה, אינו מתוודה, שנאמר: "ככל מצותך אשר צויתני". וכן הדין כשהפריש מהרע על היפה, וכדו'.
- ט. הפריש ממין על שאינו מינו, או מן התלוש על המחובר ולהיפך, או מן החדש על הישן ולהיפך - אינו יכול להתוודות, שנאמר: "לא עברתי ממצוותיך".
- כ. אם הפריש מעשר שני בטומאה - אינו מתוודה. יש אומרים ש"הפריש בטומאה" היינו, שביערים מן העולם טמאים. ויש מפרשים שהכוונה שהפריש בעודו טמא, וטימא את הפירות. ובזמן הזה שכולנו טמאים, אין ההפרשה בטומאה מעכבת את הוידוי. ואם השתמש במעשר שני טמא לפני שפדאו, תלוי מה אופן השימוש, וקצירת השדה (פרק כג סעי' כ בהערה) ביארנו הדין יעוי"ש.
- כא. שכח ולא בירך קודם שהפריש תרומות ומעשרות, דעת הפוסקים שאין זה מעכב את הוידוי, כיון שברכות אינן מעכבות. ויש מי שכתב שאם שכח ולא בירך הרי זה מעכב ואינו מתוודה.
- כב. פירות שנשרפו בעודם טבל, מעכבים מלומר את הוידוי, שהרי לא הפריש מתנות ולא נתנם לבעליהן. י"א שמדובר שנשרף טבלו של כל השלש שנים, אז מעכב את הוידוי. ויש אומרים שאף אם פעם אחת אירע שנשרף טבלו, הרי זה מעכב מלומר וידוי.
- כג. מי שאין לו אלא מעשר שני בלבד מתוודה, שעיקר הוידוי במעשר הוא. וכן אם לא היה לו אלא ביכורים בלבד מתוודה שנאמר (דברים כו-יג) "בערתי הקדש" - הקדש הראשון שהוא הבכורים. אבל מי שאין לו אלא תרומה בפני עצמה אינו מתוודה שאין התרומה טעונה וידוי אלא בכלל שאר המתנות.
- כד. יוחנן כהן גדול ביטל בזמנו את וידוי המעשרות, מפני שבזמנו נהגו את הקנס של עזרא הסופר שלא לתת ללוים מחמת שלא עלו לארץ, אלא ליתנם לכהנים. וכיון שאינו יכול לומר "וגם נתתיו ללוים" ביטל את הוידוי. אולם בזמן הזה בטל הקנס, וחובה לתת ללוים בטבל ודאי, והנותנים מתוודים.
- כה. גם בזמן הזה נוהג וידוי מעשר, ולכן כל שמילא אחר התנאים ההלכתיים לאמירת וידוי [מלבד מה שלא נוהג היום, שאין נותנים תרומות לכהן, ומע"ש אינו נאכל, וכדו', שכל העושה כך, ע"פ דין הוא עושה] אומר את נוסח הוידוי. וכל שלא מילא אחר כל התנאים, אסור לו לומר את הוידוי, שנמצא ח"ו כדובר שקרים לפני ה'.
- כו. הגאון האדר"ת הנהיג לקרוא את פרשת הוידוי במנחה של שביעי של פסח בציבור מתוך ספר תורה. ואמר לי מרן הראש"ל הגר"ע יוסף זצוק"ל שכך הוא נהג ג"כ הלכה למעשה לקרוא בשביעי של פסח בספר תורה, בין אשרי לתפילת העמידה של מנחה, את פרשת הוידוי מ"כי תכלה" עד "זבת חלב ודבש".

חיפויי קרקע – זהירות מכלאי הכרם

אם בעבר בעלי הכרמים והמטעים היו מקפידים מאד על סניטציה של הקרקע והיו מקפידים על נקיזון וריסוס, קילטור ותיחוח. בשנים האחרונות ההמלצות למגדלים היא להיפך, להשאיר את העשבייה למטרת 'שימור קרקע' ו'שימור המים' [יש גם שהוסיפו לאוכל עבור הצאן], ובודדים יש שביצעו זריעה מכוונת של עשבים, כאשר הרוב השאירו את העשבייה שעלתה מאליה. העשבייה העולה כוללת מיני בר רבים. ומיני דגן תרבותיים ודגן בר.

מכל האמור ברור שלעיתים האיסור הוא איסור גמור של כלאי הכרם, ולעיתים איסורו מדרבנן, ולעיתים יהיה מותר. שכן זריעה של שני מיני תבואה או שני מיני ירקות יחד עם זרע הגפן, אם עשה כן שזרעם יחד במפולת יד, או שחיפה אותם בעפר, הרי הוא עובר משום "שדך לא תזרע כלאים" והוא כלאי הכרם שאסור מן התורה. ואם זרע שני מינים ואפי' במפולת יד אצל כרם שכבר קיים, נחלקו בזה הראשונים. ואם זרע מין אחד בכרם, נחלקו בזה הראשונים, ומכל מקום הרמב"ם הכריע לאסור גם במין אחד, והפירות נאסרים. וכך פסק השו"ע. ומכל מקום כתב החזו"א שאפשר דהוי ספיקא דדינא.

גם מאכל בהמה, קיי"ל להלכה שאם העשב ראוי לבהמה, ואנשים מקיימים צמח זה עבור מאכל בהמה הרי זה מקדש בכרם. והרמב"ם ס"ל שבאם רגילים לקיימם למאכל בהמה, אפילו הוא איננו רוצה לבהמה, מ"מ זה קידש ואסור. ומאידך במקום שאין רגילים לקיימם לבהמה, אפילו הוא רוצה בקיומו זה לא מקדש.

מיני דשאים שעולים מאליהם בשדה הרי הן מקדשים בכרם. ע"כ. וכ"פ מרן השו"ע. מאידך דעת ראשונים אחרים שמיני דשאים שעולים מאליהן ואין להם זרע ידוע אע"ג דמקיימים אותם לאדם או לבהמה, אין בהם כלאים. וכ"ד הגר"א. והחזו"א והד"א כתבו שאפשר לסמוך ולהקל כדעתם, אלא שזה דלא כדעת הרמב"ם והשו"ע.

והנה מעיקר הדין, אפשר להקל או להתיר עם כמה צירופים באופנים מסויימים. אולם כאשר באים להכריע לכלל הכורמים. יש למצוא דרך בטוחה שחלילה לא ייאסר הכרם למאכל, דרך שהיא לכתחילה, אחידה ובטוחה, וגם קלה לבדיקה.

לכן לענ"ד ההצעה הנכונה היא אחת משתי האפשרויות הבאות:

א. בזריעה מכוונת נכון לבחור עשב בר שאינו מקויים אף למאכל בהמה, כגון הנקרא "זקניים משובלים" ובוזה לכו"ע אינו מקדש בכרם. המעלה הגדולה היא שהצמח ישתלט גם לבל יצאו מינים אקראיים מן האדמה שיכולים להיות מיני דגן או שאר מינים הראויים לבהמה. ובנוסף ניתן לזהות שזה המין הזרוע, שכן יש לו כמין שיבולת בולטת שהיא קוצנית ואינה רכה לאכילה עבור בעלי חיים.

ב. אם מקיימים עשבים העולים מאליהם, כיון שבתערובת יש מיני דגן, ובוודאי מינים הראויים למאכל בהמה, ואין מי שיפקח שלא יישארו מינים אלו גם אחר שיגיע הכרם לפול הלבן [ראה בתשובה אודות הנקרא חנטה בפרי הצבר (בשו"ת חלקת השדה ח"ו העת"ל בחל' ערלה את ג) ובתשובה אודות שיעור סמדר בשיטת הישכיל עבדי (בשו"ת שם) שם הבאנו לשונות שפול הלבן הוא הבוסר. ולשונות שהוא יצא מכלל בוסר והתחיל להתבשל, היינו שהתחיל להתמתק הפרי, וגדל בגודל של פול הלבן. יעו"ש]. אשר על כן החל עם זמן הפריחה שהיא שלב מוקדם, יש להקפיד שייכנס החקלאי לכרם, וירסס או יתחח את הקרקע.

ג. על נותני הכשרות להקפיד שהאמור לעיל מבוצע, כדי להבטיח שלא יגיעו לשווקים ענבים או ענבי יין ליקבים שאסורים למאכל מדין כלאי הכרם.

בברכת פסח כשר ושמח

שניאור ז. רווח

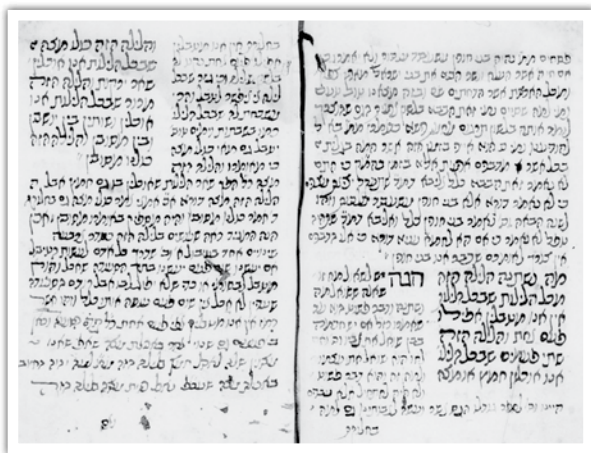
רבינו אברהם מאנסאנו זיע"א

הגדה של פסח - כת"י א

מה נשתנה הלילה הזה

הנה יש לשאול: א. מה זו שאלה ששואל מה נשתנה, ודבר פשוט הוא, עד שאמרו רז"ל אם יש חכמה בכן שואל את אביו וכו', ואם לאו הוא שואל את עצמו, ולמה זה והוא דבר פשוט, ולא היה להתחיל אלא עבדים היינו וכו', לספר גודל הנס אשר נעשה לאבותינו. ב. גם למה בחלוקת אין אנו

מטבלין אפילו פעם אחת, נקט לה בלשון שלילה, וכי גזר שבכל לילה אי אפשר לטבל, והרי משכחת לה שבכל הלילות כמו בשבתות וימים טובים, יטבל. ג. גם מאי כולו מצה, כי מאומרו והלילה הזה מצה, ר"ל הפך שאר הלילות שאוכלין בו גם חמץ, אבל הלילה הזה מצה דוקא, א"כ אמאי אמר כולו מצה. גם בחלוקה ד' אמר כולנו מסובין, והיה מספיק באומרו מסובין.

צילום כת"י רבינו זיע"א

אכן, הנה המגיד ראה שעושים בלילה הזה כסדר ארבעה שינויים, אחד בטיבול א' וב', שדרך כל אדם לעשות הטיבול אם יעשנו שום

פעם, יעשנו בתוך הסעודה שאכל, והוא מטבל לבסומי או כדי שלא יפוג לבו, אבל קודם הסעודה שעדיין לא אכל, אין שום פעה עושה אותו כלל. וזהו אשר רמזו אין אנו מטבלין אפי' פעם אחת, ר"ל קודם הסעודה, וכאן ב' פעמים.

גם שינוי אחר באכילת מצה, שאף שאנו מצווין שלא לאכול חמץ בלילה הזה, מ"מ למה יהיה החיוב באכילת מצה, שעכ"פ נאכל כזית מצה בלילה הזה, ואם לא אכלה לא יצא ידי חובתו, ושנאכל נמי כזית אחר בסוף הסעודה לאפיקומן, ואמאי תרתי, תחלה וסוף. וזהו אשר רמזו באומרו 'והלילה

א. ברכת י"שר כח לידידנו מחוקרי המכון הרה"ג נתנאל אביטל שליט"א אשר ידיו רב לו בהוצאת והדרת כתבי קדמונים זיע"א, על המצאת המאמר וכתבית תולדותיו. זכות זיכוי הרבים יעמדו לו ולמשפחתו להצלחתם ברו"ג, אמן.

רבינו מוהר"ר אברהם מאנסאנו זלה"ה בר עמנואל זצ"ל. מחכמי פאס. ת"פ-תקמ"א. תלמיד מהר"ש אלבאז. בצעירותו למד יחד עם בני ישיבת הרשב"א לפני רבינו אה"ח, וכפי שתיאר זאת 'אננו שותים מה התורה בחברת רחב"ע'. יש שכתבו שהיה חביב לפני רחב"ע, והיה מכהנו 'תפוח', כפירוש שם משפחתו בלע"ז. שקדן נדיד, גם בדורו המיוחד. כיהן כראש ישיבה, ונודע כמקובל גדול. מבין תלמידיו המוכרים, ר' יעקב בן נאים, בעל שו"ת זרע יעקב. כתב ספרים רבים, בעיקר סביב התנ"ך ומועדי השנה. תוכנם הבלעדי הם חידושי המקוריים וביאוריו הייחודיים לפסוקים, לאגדות הש"ס והמדרשים, ומעט מזעיר ביאורי ראשונים ואחרונים אחרים, רק במקום שבא לחלוק או להוסיף. רוב ספריו קיימים בידינו, אך לצערנו לא נדפסו עד עתה. אחרי שני כנים מחכמים. ואת חתניות: אחיו ר' חיים [ראש משפחת מנסנו הקיימת היום]. ר' חיים דוד סיריירו, אב"ד פאס. לפנינו במהמחברו חידושי להגדה של פסח, מכת"י מוסד הרב קוק מס' 245. דפיו הראשונים של כת"י זה חסרים, אך אנו יודעים בוודאות שספר זה הוא מרבינו. ועל זאת נרחיב א"י בהוצאה המושלמת של פירוש ההגדה הזה.

הזה', ואצ"ל מתחילת הסעודה צריך שיהיה מצה, אלא בגמר הסעודה צריך שיהיה 'כולו מצה'. גם הוא מחוייב לאכול כזית לאפיקומן, וא"כ כולו הוא מחוייב לאכול מצה תחילה וסוף, ואמאי לא סגי בפעם אחת.

גם שינוי אחר, הנה אף שבלילה הזה אנו אוכלין שאר ירקות בטיבול ראשון, למה לא נאכל גם כן בטיבול ב' שאר ירקות, ולמה לא נשווה מדותינו, או כולו מרור או כולו שאר ירקות, וזהו שרמזו בכל הלולות אנו אוכלים שאר ירקות ולא מרור כלל, והלילה אוכלין בו גם כן מרור אחר שאכלנו שאר ירקות.

גם שינוי אחר, שאף שכל סעודתם היתה בדרך היסיבה בזמניהם, מ"מ לא היה זה אלא לגדולים וחושיבים, אבל לא לקטנים, וכאן כולנו מסובין אשה ואיש וקטן. ועל זה ודאי שאלה.

ועוד שאלה גדולה העולה על כולם, היא אשר שאל בתחילת דבריו, לומר מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, הנה קי"ל כבן זומא (ז) שמזכירין יציאת מצרים בלילות, ואחר שבכל לילה ולילה מזכירין יציאת מצרים למען נזכור מעשה ניסים, א"כ מה נשתנה הלילה הזה שאנו מרבין בסיפור ההגדה עשר ידות.

והיתה תשובתו הרמתה, והתחיל אדסליק על כל אחת, כי כנגד שאוכלין עכ"פ המרור הנה הוא הטעם כי לא מתחלה היו אבותינו עבדים לפרעה כדי שנאמר כך הוא מנהגו של עבד מקנת כסף לעשות בו רבו מה שירצה לא יוקם כי כספו הוא, אלא אדרבה, כל ישראל היו בני מלכים במצרים, והוהפך עליהם בלהות במצרים להיות לפרעה לעבדים, וזהו עבדים היינו לפרעה אחר היותינו במצרים מלכי ארץ נעשינו עבדים. ומי שהיה מקודם ברום גלגל והוהפך עליו לרעה, הנה טוב ממנו הנבל, ולכך בהכרח נאכל מרור בלילה הזה, אף שאכלנו שאר ירקות כשאר כל אדם, מ"מ הרי הוהפך עלינו בלהות וימררו את חיינו בעבודה קשה, ולכך נאכל עכ"פ מרור.

וכנגד אשר נאכל מצה תחלה וסוף, וחובה עלינו, הנה הוא הטעם כי ויוציאונו ה' אלהינו, ולא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם ממ"ה וגאלם מיד, ולא הוציאם עד שנעשו עמו וצאן מרעיתו והוא אלהינו, על ידי דם פסח, וזהו ה' אלהינו, לכך בימים הללו שאין קרבן פסח, הנה עכ"פ נאכל מצה תחלה וסוף זכר לפסח הנאכל על השבע, וזהו ה' אלהינו משם' עד שנעשה ה' אלהינו' על ידי דם פסח ומילה, ואז הוציאנו משם, וא"כ בהכרח נעשה זכר לפסח תחלה וסוף. גם בעת שהוציאנו היה 'ביד חזקה ובורע נטויה', והיתה צעקה גדולה ולא הספיק בצקם להחמיץ, לכך הלילה כולו אף שלא בעת הסדר נמי כולו מצה.

וכנגד אשר נאכל שני טיבולים קודם הסעודה, הנה הוא הטעם הוא כדי שיראו התינוקות וישאלו באומרם למה אנו עושים הטיבול קודם הסעודה וישאלו, ומחוייבים אנו להגיד להם סיפור יציאת מצרים שאף הם היו באותו הנס, שאילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים עדיין אנו ובנינו גם המה 'משועבדים', ולא אמר 'עבדים', ר"ל מתחילת לידתן המה משועבדים, ולא עבדים כאבותם אשר היו מתחל[ם] בני חורין במצרים ואח"כ נעשו עבדים במצרים, אלא אלו היו משועבדים תחת ממשלת בני עבדים ילידי בית ומקנת כסף. והנה התשובה הזאת היא כוללת גם לשאלת כולנו מסובין, לומר שגם הבן אצל האב צריך הסיבה, וכן אשה עם בעלה צריכה היסבה, שגם המה יצאו מעבדות לחירות, לכך לא השיב בתחלה, שגם היא תשובתה היא בכלל זה, לכך צריכים להיות מסובין לפי שנעשו בני חורין. וא"כ הרי תשובה לשאלתך לדי' שינויים הללו.

ולשאלה א' מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות אשר אנו מספרים ומזכירים יציאת מצרים בלילות, הנה אתה ידעת שאפילו כולנו חכמים ואפילו נבונים שהמה מעולים יותר מהחכם, ואפילו יודעים את התורה כרבי שמעון בר יוחאי שהיתה תורתו אומנותו ואין עוד יודע מבלעדה אלא היא דוקא, כי

היא אומנתו דוקא, אפ"ה מפסיקים ממנה לקרות ק"ש, ומצוה עלינו לספר ביציאת מצרים דהיינו ק"ש אשר בה ג"כ יציאת מצרים, א"כ הרי שהיא מעולה על התורה, ק"ש אשר בה יציאת מצרים אשר מצוה עלינו אפילו יודעים התורה מצוה עלינו לפסוק ממנו ולספר ביציאת מצרים זו ק"ש דוקא, אלא שבילילה הזה כל המרבה לספר ביציאת מצרים להיות הוא עיקר היציאה בו הרי זה משובח.

עתה בא לבאר מאמרו שאמר מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, דהכונה בו כמו שאמרנו שמזכירין יציאת מצרים בלילות, ומנא ליה, ודילמא אין מזכירין כלל יציאת מצרים בלילה, לז"א, הנה הן אמת שחכמים היו אומרים [שאינן מזכירין], ור' אלעזר בן עזריה היה אומר שהוא כבן שבעים שנה ולא היה מוצא טעם למה מזכירין יציאת מצרים בלילה, ואף שאני כבן ע' שנה שנעשה לו נס שאני בן י"ח שנה ונעשה לו נס להיות ראש ישיבה, ובהכרח יתוסף בי חכמה נמי, אפ"ה לא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות מרוביאי דכל, וחכמים שאמרו אין מזכירין, ל"ק ליהו, כי המה מרבים כל לימות המשיח, והביא סברת חכמים לומר, דהנה מחלוקת זה דאם לומר יציאת מצרים לימות המשיח או לא, הנה היא מחלוקת ישנה, והביאו כל אחד ראייה לסברתו אם מזכירין אם לאו, בהכרח אייתר ליה כל ימי חיך לדרשת בן זומא לרבות הלילות.

מודיעו

הגאון דבי שלמה משה עמאר שליט"א

הראשון לציון

כשרות שמן קנולה בפסח

בעה"ת"ש, בשני בשבת תשעה ימים בניסן התשפ"ה

לכבוד

הרב רונן עזריאל אביטבול שליט"א

רב קהילת "בני ספרדים"

מיאמי, ארה"ב יע"א

החיים השלום וברכת חג הפסח.

לשאלת כב' על שמן "קנולה" שלפי המידע יש גרגיר חיטה א' לכמה אלפי גרגירי קנולה, ולפי בירורים שעשה הר"ר יחזקאל שבו ישצ"ו עם הרבנים בקנדה והמומחים, עולה שנותנים כל גרגירי הקנולה אחרי קצירתם, למסננת שדרכה עוברים גרגירי קנולה, אך חטים רגילים לא יכולים לעבור בנקבי מסננת זו מפני גודלם, אך חטים קטנים שעדיין לא הבשילו יש אפשרות שיעברו, אך כאמור זה מעוטא דמעיעוטא. ואחר הבירור הזה נותנים הגרגירים ומכניסים אותם למכונה שלוחצת הגרגירים להפקת מיצוי השמן. וכל השמן הזה מכניסים בדודים גדולים, ומערבים שם מים ומרתיחים עד שמגיעים לחום של 280 מעלות צלזיוס. ועי"ז מתנקה השמן מכל אבק ופסולת. ואח"כ מסננים אותו ע"י מכונות מיוחדות כמה וכמה סינונים.

והנה גם גרגרים אלו של החטה מתבטלים לפני הפסח ואינו חוזר וניעור בפסח, כי מדובר בשמן שהוא לח בלח ואינו חוזר וניעור גם לדעת רבנו הרמ"א כמבואר בש"ע (סימן תמ"ז ס"ד). ובכה"ג שנתנו כל הגרגירים תוך המים ומחממים אותם בחום גדול כזה, פשוט שכל אותם גרגירים של החטה או שאר מיני דגן כבר מחמיצים ע"י שרייה, וק"ו בחמום המים, וכיון שהחמיצו הם מתבטלים בגרגירי הקנולה שהם אלפי פעמים מעל החיטים, וכיון שבטלו שוב אינו חוזר וניעור. וכאמור מיד נסחטים והיו לשמן שהוא לח בלח. דגם להרמ"א ז"ל אינו חוזר וניעור.

וגם לצד שמרתיחים המים תחילה ורק אח"כ נותנים שם את הגרגירים, הרי גם בזה יש להתיר, דהוי חליטה גמורה ולא מחמיצים כלל. ואעפ"י שאין אנו בקיאים בחליטה וכמ"ש הרמב"ם מהלכות חמץ ומצה, וכן פסק מרן בש"ע (סי' תנ"ד ס"א). מ"מ בחום עצום שכזה אפשר דאין לומר שלא בקיאים, ועוד גם אם נאמר שגם בזה אין אנו בקיאים, היינו שאין לנו לאכול אותם חיטים, אבל אלו שנתערבו באלפי גרגרים שאינם מחמיצים כלל, והתבטלו אין לחוש. דאם אותם חיטים נחלטו כדין שוב לא מחמיצים, ואם החליטה לא הועילה להם, והם נחמצו, אזי שם חמץ היה עליהם ומתבטלים בגרגירי הקנולה, ממה נפשך בין שהם מחמיצים מפני החומרה שאין אנו בקיאים בחליטה, ובין שהם לא מחמיצין כלל מפני שנחלטו במים בחום עצום כזה, הרי כבר התבטלו. וכל זה עוד לפני פסח, וכיון שהתבטלו אותם גרגירים של חמץ שוב אינו חוזר וניעור. ואפי' אם נימא שלא נחשב חליטה משום שאין אנו בקיאים בחליטה גם בכה"ג, הרי לחטה יש דין חמץ ומתבטלת, ועוד דכל זה הוא דרבנן שמעיקר הדין הויא חליטה, ובודאי שמתבטל ולא חוזר וניעור. וכאשר דימיתו כן מצאתי בעזה"ת"ש.

כשרות שמן קנולה בפסח • מאמרים הלכתיים

שהנה בחזו"ע פסח כתב מרן הראש"ל בהל' מצרכי מזון (אות ו', עמוד ק) וז"ל אין לחלוט החטים ברותחים, הואיל ובוה"ז אין אנו בקיאים בחליטה, וי"א שאפי' בדיעבד יש לאסור בזה, אם נמצאה חטה מבוקעת בתבשיל. ומ"מ במי פירות אין לאסור לדין כיון שאינם מחמיצים ואפי' כשהם רותחים. עכ"ל.

ובהערות שם (אות י"ח) הביא דברי הרדב"ז שכתב, שאע"פ שאין אנו בקיאים בחליטה, היינו לכתחילה, אבל בדיעבד מותר. וכ"ש שאין לאסור התערובת במשהו. ומרן החיד"א במחבר"ר (סי' תס"ז סק"י) כתב שמצא להגר"ח ק' עטאר שהתיר תבשיל אורז שנמצא בו חטה מבוקעת, לפי שמנהגם היה להטילו ברותחין. והוי ליה חליטה, והגם שאין אנו בקיאים בחליטה, בדיעבד מותר, ושכן הורה הגר"ש עמאר, ושכן המנהג במערב הפנימי. והחיד"א סיים שראה רבני ירושלים שהם אסרו בזה, ולכן אין להתירו באכילה, ומרן כתב שכנראה חששו שבשעה שנותנים האורז ברותחין הם נחים מרתחתן ולא נחלט יפה.

עו"כ בחזו"ע שבערך השלחן למהר"י טייב (סי' תס"ז סק"ח) הסכים להתיר עפ"י הרדב"ז הנ"ל, אך בחקת הפסח הביא ראיה לאסור בזה. וע"ע בשו"ת לב מבין, ודברי יוסף ברדוגו, וביביע אומר (ח"ח סי' מ"ד א"א). עו"כ, ולענין מי פירות כגון יין ושמן רותחים, בחכמה ומוסר להגר"ר אברהם ענתבי דחה מי שאסר חליטה במי פירות רותחין. ומרן הביא שבשו"ת באר המים להגר"י מנשה כתב שגם מי פירות כשהם רותחים מחמיצים, אך נראה שהעיקר כהחכמה ומוסר, וכן מבואר בשמחת יהודה אליעזר שמי פירות אפילו רותחים לא מחמיצים.

וכאמור כאן נעשתה התערובת לפני הפסח, והחטה היא נחמצה ושייך בה דין ביטול בששים, והיא התבטלה בכמה אלפים.

וגדולה מזו ראינו בהר"ן בתשובה (סי' נ"ט) בחיטים שנתבקעו אם מותר לטחון אותם יחד עם חיטים שלא נתבקעו כשיש ס' כנגדם או דחשיב מבטל איסור לכתחילה ואסור, וכתב שמותר מן הדין לטחונן קודם י"ד בניסן שאינו חוזר וניעור. אבל למעשה לא מלאני לבי להקל, אלא יסיר המבוקעות והשאר מותר.

ואולם הב"י הביא דברי הגהמ"י בשם סמ"ק שכתב בחטים שצמחו מלחלוחית, אומר רבינו יחיאל שזה חימוץ גמור. וצרי' שיהיה ששים במה שהתערב דגן זה, ואעפ"י שזה יבש ביבש הרי נותן טעם בשעת אפיה. והאפיה תהיה קודם פסח, שבפסח חמץ במשהו. נמצא שמתיר לטחוננו ולאפותו קודם פסח. אע"פ שהוא חמץ גמור. עו"כ הב"י (סי' תמ"ז) בשם תשו' הרשב"א (סי' ק"ב) שנפלו גשמים על ערימות חטים עד שקצתם היו מצומחים, שאין לחוש שא"כ לא נאכל לחם בפסח שאין שנה שלא יורד גשם על החטים, אלא שמדין תורה הולכים אחר הרוב ואין הרוב מחמיצין. ויש ס"ס שמא לא נכנס הגשם בפנים ואם נכנס שמא לא החמיצו, ולקולא. (וזה גם לרשב"א דהוא סובר שחמץ בפסח חוזר וניעור), וכ"פ להתיר מרן (בש"ע סי' תמ"ז ס"ד) ודוחק להעמיד שבורר המצומחות, ועיי' יבי"א ח"ב (סי' כ"ג או"י). וגם הרמ"א פסק להקל כהגמ"י והסמ"ק הנ"ל. ובד"מ העיר שהר"ן לא כתב כן. וע"כ נר' להקל. וכמו שכתב גנת ורדים (סי' תג"ן ס"ק ב"ב), ועיי' כה"ח (סי' תג"ן סק"ב), ודברי מלכיאל ח"ג (סי' כ"א כ"ב) עכ"ד.

ודוק מינה ואוקי באתרין. שהתערובת היא גרגיר א' של חטה תוך כמה אלפי גרגירי קנולה, ונשרו במים, ונחמצו החטים והתבטלו, ואם לא נחמצו כי זו היתה חליטה, בודאי מותר דשוב לא יחמיצו עוד, וכל זה לא נעשה לביטול אלא מטרתם רק לגרגירי הקנולה רק שא"א להם להזהר עד כדי כך, ועוד שבכל בקבוק שמן יש ס"ס שמא לא היה מאותה סחיטה שבה התערבה החטה, ואם היתה שמא לא החמיצה כלל.

ועוד יש להוסיף בזה ממ"ש הפוסקים בענין יין של צמוקים ששרו אותם במים כמה ימים קודם פסח, וכשבאו להוציא היין בפסח מצאו שבין הצמוקים מעורבים חטים ושעורים והיו מבוקעים, שהטור (סי' תמ"ב) כתב בשם רב נטרונאי גאון שאסר היין הזה בפסח. והקשה עליו הטור הרי כבר נתבטל בס' לפני פסח, והב"י כתב שהטור לשיטתו שאינו חוזר וניעור בפסח כמו שכתב (בסי' תמ"ז), ולא הזכיר מי שחולק בזה. אבל רבנו ירוחם בשם הגאונים כתב שחוזר וניעור, וכ"ד הרמב"ם והרשב"א ואין לתמוה על רב נטרונאי גאון. ויוצא לדידן דקי"ל כמרן (סי' תמ"ז ס"ד) דאינו חוזר וניעור, היין כשר. וכן דעת רוה"פ, ועיין פר"ח שם, ובמ"ש ביבי"א ח"ב (סי' כ"ג) שהעלה להתיר יין זה.

וק"ו לנ"ד שיש להתיר, ובזה כמו ביין שהוא לח בלח שרי לכו"ע.

בברכת פסח כשר ושמה, ובבה"ת

שלמה משה עמאר

הראשון לציון

הגאון דבי שניאור ז. רווח שליט"א

רב קהילת 'משכן התורה' אלעד
ודאש 'המכון למצוות התלויות בארץ'

סקירה על ייצור שמנים מסוגים שונים וכשרותם לפסח

ובריך אינו חוזר וניעור בלח בשמנים צמחיים ודין ההולכים כדעת הרמב"ם

עש"ק פר' ויקרא תשפ"ה

הנה עיקר מטרת סקירה זו נועדה לשאלת רבים על כשרות השמנים לפסח, ובפרט שואלים רבים הילכו בו מעדת בני תימן שאינם סומכים על היתר חוזר וניעור גם בלח, ושמועה הם שמעו שבשמנים הצמחיים, יש תערובת דגנים ומסתמכים נותני ההכשר לפסח על היתר שאינו חוזר וניעור. ואם כן לשיטתם יש לאסור השימוש בשמנים אלו.

ראשית אפתח בתיאורים הטכניים של סוגי השמנים השונים, והדיון לגביהם על פסח.

שמן זית

שמן זית הוא שם כללי, לסוגי איכויות של שמן שמקור כולם הוא מזיתים. כאשר להלן נכיר את החלוקה החוקים בכל העולם:

ככותרת ראשית ניתן לציין שיש כלל אחד שמקיף את כל הסוגים, כאשר התהליך הראשוני הוא שווה, ולאחר מיכן מתחלק להמשך סוגי עיבוד שונים.

התהליך הראשון הוא עצירת השמן. כאשר התהליך הוא קבלת הזיתים, כניסה למכונה המפרידה ומוציאה עלים ושאר פסולת. עולים על מסוע ויבראציה חזקה ביותר עם חורים, כאשר תהליך זה הוא תהליך סינון והפרדה. שטיפת הזיתים. [חלק מהתהליכים היו ידניים בעבר, ובבתי בד החדשים המצויים היום הם קיימים, כאשר קיימים עדיין בתי בד עתיקים, שהשימוש הוא ללא מכונות חשמליות כלל].

תהליך עצירת השמן:

בעבר היו מפיקים את השמן במכבש [או מכתשת] ידני, והיו הזיתים השבורים נכנסים לסלים, והנוזל מהם היה "שמן ראשון". המכבש הוחלף לאחר מיכן במכבש הידראולי.

בבתי הבד המסחריים והמודרניים קיימת שיטה נוספת, ששם הזיתים [כולל הגרעינים] נכנסים למכונת טחינה עד לקבלת כעין ממרח זיתים. כל הממרח עובר ל-DECANTER המפרידה בין הנוזל למוצק.

הנוזל שהוא השמן מעורב עם 3-4 אחוז מים. ועובר לצנטריפוגה המפרידה בין השמן למים, כאשר עדיין נותר אחוז בודד של מים שיוצא בהמשך. השמן הסופי עובר למיכלי ענק. ושם הוא עובר שקיעה טבעית כאשר הפסולת נותרת בתחתית המיכל והשמן הראוי ממעל לו.

עד תהליך זה יש לנו חומר גלם של שמן זית. ותהליך זה נקרא כבישה קרה [בכל הנקודות בתהליך הוא לא עובר טמפ' החדר של כ 27 מ"צ].

שמן זה נבדק ב 2 פרמטרים עיקריים:

רמת חומציות (Acidity) - זהו מדד לכמות חומצות השומן החופשיות בשמן. רמת חומציות גבוהה מעידה על פירוק של השמן, דבר שעלול להשפיע על טעמו, ריחו ואיכותו. בשמנים המיועדים למאכל, רמת החומציות צריכה להיות נמוכה.

ערך פרוקסיד (Peroxide Value) - זהו מדד לרמת החמצון של השמן. ערך פרוקסיד גבוה מעיד על תהליך חמצון מתקדם, שעלול לגרום לקלקול השמן וליצירת טעמים וריחות לא נעימים. ערך פרוקסיד נמדד במיליאקווילגטים של חמצן לקילוגרם שמן (Meq O₂/kg) ערך פרוקסיד נמוך מעיד על שמן טרי ואיכותי.

באם הוא איננו עובר את 3.3% רמת חומציות [חומציות חופשית, המבוטאת כחומצה אולאית, של לא יותר מ-3.3 גרם ל-100 גרם]. ואינו עובר ערך פרוקסיד של עד 20 Meq O₂/kg. הוא מאושר לשווק כשמן כתית למאכל. ומעל אחוז זה, משווק לשימוש כשמן למאור, או קוסמטיקה. או לחילופין לעיבוד להורדת החומציות בחזרה והוא תהליך הזיקוק.

כאשר יש תת חלוקה:

1. שמן זית כתית מעולה Extra virgin olive oil - רמת חומציות עד 0.8%.
2. שמן זית כתית Virgine olive oil - רמת חומציות עד 2%.
3. שמן זית כתית רגיל [Ordinary Light] - רמת חומציות עד 3.3% [נפוץ כשמן לטיגון וכיו"ב].
4. שמן זית זך [למאור] Pure olive oil - רמת חומציות מעל 3.3% ועובר ערך פרוקסיד של עד 20 Meq O₂/kg.

קודם השיווק לצרכן, השמן עובר סינון המפריד כל עצמים גם הקטנים ביותר, סינון זה באמצעות צלולוז [חומר המופק מעצים, והוא מתערבב עם כל השמן, ושוב עובר תהליך המותיר את הצלולוז על הרשת ואת השמן שיוורד נקי וצלול]. תהליך הסינון הסופי הוא באמצעות דפי נייר שאף הם מצללוזה, ואין כל אפשרות שמשוה יישאר לאחר סינון זה. בתום תהליך זה מתקבל השמן הראוי לאריזה.

שמן שרמת החומציות שלו גבוהה מעל 3.3% והוא בעל פרמטרים רלוונטיים נוספים [ניתוח כימי וניתוח טעם] הוא נשלח לזיכוכ. שזה אומר תהליך ארוך ומורכב של מערכת חימום גבוהה, ובאמצעות חומרים כימיים, ומיכון מתקדם, מורידים את רמת החומציות ל 0.3% אולם הוא מאבד את טעמו, ריחו וצבעו של השמן זית המקורי.

תהליך הזיקוק הוא כדלהלן:

- תהליך זה נקרא כבישה חמה שמתחיל בכ- 100 מ"צ ומגיע לטמפ' גבוהות כ 260 מ"צ.
1. נטרול חומציות: בשלב הראשון, השמן עובר תהליך נטרול, שבו מוסיפים לו חומר בסיסי (כגון סודה קאוסטית. Phosphoric Acid. Citric acid) כדי לנטרל את חומצות השומן החופשיות. תהליך זה יוצר סבון, שמוסר מהשמן.
 2. הלבנה: לאחר הנטרול, השמן עובר תהליך הלבנה, שבו הוא מחומם ומעורבב עם חומרים סופחים (כגון חרסית Bleaching Clay) כדי להסיר צבעים וריחות לא רצויים.
 3. דאודוריזציה (נטרול ריח): בשלב האחרון, השמן עובר תהליך דאודוריזציה, שבו הוא מחומם בטמפרטורה גבוהה תחת ואקום כדי להסיר ריחות וטעמים לא רצויים.
 4. סינון ואריזה - בתום התהליך השמן חוזר למחסני ענק, לאחסון במיכלים, כאשר בדרך הוא עובר שלשה סינונים נוספים, עד רמת פילטר בד דק מאד של 5 מיקרון.
 5. לפני מילוי הוא עובר את הסינון האחרון, המילוי הוא או באמצעות חביות שלהם, או באמצעות טנקים המובילים את השמן ללקוחות. או במילוי בקבוקים ושיווק ללקוחות.

כאשר יש תת חלוקה:

1. שמן זית מזוכך Refined olive oil - שמן שעבר את כל התהליך הנוכח.
2. שמן זית Olive oil - שמן זית כתית מעורבב עם מזוכך רמת חומציות עד 1.5%.

שמן גפת – Pomace Oil:

שמן זה מיוצר מהפסולת עם תום התהליך של עצירת שמן זית כתית. כאשר בתום תהליך של כבישת הזיתים וקבלת שמן, נותר פסולת הזיתים. והם לא ממוצים עד סופם, אלא נותר בהם כ 4% שמן, קיימים 2 שיטות להפקה של השמן מהפסולת הזו. האחת היא תהליך כולל מיצוי כימי, התהליך הוא: ייבוש בתנור ארוך של פסולת הזיתים [החום בתחילת התנור הוא כ 400 מ"צ וסוף המסלול כ 60 מ"צ], כאשר הפסולת הסופית נראית כעין אדמת חול חמרה, שיש בה גרגירים שונים ובהם יש יתרת השמן, הפסולת נכנסת למיכלים שיש בהם Hexane, שתפקידו למצות את השמן המעט הזה שנותר בפסולת, מה שאין כבר באפשרות מכונה למצות. המוצר הסופי של השמן שיוצא הוא הנקרא Pomace Oil – Crude, ויש שאף מוסיפים תהליך מלא של זיכוך [כמבואר לעיל] לשמן הזה. יש מפעלים בהם התהליך הוא באמצעים מיכניים בלבד לחילוץ השמן, אמנם אחוזי החילוץ הם נמוכים יותר, אולם התהליך טבעי ובריא יותר.

כאשר יש תת חלוקה:

3. שמן גפת Pomace Oil - שמן גולמי העשוי ממיצוי של פסולת הזיתים.
4. שמן גפת מזוכך Refined Pomace Oil - שמן גפת שעבר זיכוך. רמת חומציות עד 0.3%.
5. שמן גפת מזוכך - זית Pomace Oil & Olive Refined - שמן גפת מזוכך מעורבב עם שמן כתית. רמת חומציות עד 1%.

לסיכום מחלקה זו של שמן זית בכל הקשור לפסח:

- א. כשרות של שמן זית כתית על כל דרגותיו [להוציא המעורבבים עם שמנים מזוככים] - כשרים לפסח, ואין צורך לחוש אפילו אם בקוי המילוי ממלאים שאר שמנים, מחמת אופי ניקוי CIP הקבוע של הנקיון של הקו שהוא מספיק לחלוטין.
- ב. כל השמנים שעוברים זיכוך צריכים כשרות לפסח מחמת החומרים שמוסיפים להם בזמן הזיכוך.

שימוש עם שמן זית למצה עשירה:

- א. השמנים המזוככים - מגיעים לטמפ' גבוהה שגורמים לכל המים להתנרף, ואם השמן זית כשר לפסח אפשר להשתמש בו.
- ב. שמן כתית מעולה - לא מגיע לטמפ' קבועה ולכן נותרים בו אחוזי מים ברמה נמוכה מאד. בתהליך הייצור יש הסרה ראשונה, באמצעות צנטרפוגה, כשהראשונה מותירה 3-4% אחוזי מים, והשנייה מותירה כ 1% מים. ולכן מן הדין היה לקיים את דברי המעם לועז בפרשת בא (והבי' הכה"ח ס"י תטב אות ה) שנוהגין לטגן את השמן קודם השימוש בו למצה עשירה, כדי להבליע את המעט מים שיש בשמן. אבל מטעם אחר יש להתיר וכפי שכתב המעם לועז שם, שאם השמן שהה שלשה ימים בכלי סג'י להשאיר המים בתחתית. ואם כן גם בימינו גם אותו אחוז לא נותר בסוף בשמן, וזאת מחמת שהשיהיה הארוכה בטנקים המחוייבת קודם המילוי של השמן, שבתהליך זה יורדים המשקעים, והשמן לבדו צף. וגם המשך התהליכים מסייעים להפריד ולהשאיר את השמן צלול לבדו. גם ללא שימוש בחימום ובישול, יש שהיה והפרדה וכאמור.

שמנים צמחיים אחרים

שלב המיצוי:

1. **טיפול בזרעים:** 1. קבלת זרעים. 2. הכנסה למיתקן ישירות מן המשאיות. 3. בדיקת לחות, ופרופיל שמן ועוד.
 2. **Cleaning - ניקוי:** 1. מיון הזרעים, מחלקי אבנים ושאר פסולת. 2. מיון ממינים נוספים כגון אפונה.
 3. המיון מתבצע באמצעות נפות רוטטות, ונפות מסתובבות עם חורים להורדת עצמים בגדלים שונים. כולל מיון במשקל ועוד.
 4. **Conditioning - לחות וייבוש:** הזרעים עוברים תהליך על מנת להכין את הזרעים לקילוף. התהליך כולל 1. לחלוח. 2. ייבוש. 3. ריכוך.
 5. **Flaking - קילוף:** הזרעים עוברים דרך שני גלילים שמסתובבים והזרעים ביניהם. התוצאה היא קילוף הזרעים.
 6. **Cooking - חימום:** הזרע לאחר הקילוף עובר תנור. המטרות: חימום וייבוש נוסף. החימום נועד להכין את הזרע כדבעי לצורך המיצוי.
 7. **Expelling - מיצוי מהזרעים:** כל זרעי הקנולה מוכנסים לתוך מכונת ה- expeller תפקיד המכונה למיצוי השמן שיש בגרעינים [לא מצליח על הסוף, יש תהליך נוסף בהמשך]. המיצוי הוא כ 43% ממשקל הזרעים. לאחר תהליך הלחץ המכני, נותרת העיסה של הזרעים שנותר בה שמן, ובהמשך היא גם תעבור מיצוי, באמצעות עזרים כימיקלים אבל לא במפעל המיצוי, אלא במפעל הזיקוק.
 8. **Decanting - מפריד:** השמן שמעורב עם מוצרי פסולת נלווים, מוסר בשני שלבים: 1. מכשיר הפרדה. 2. שהיה בטנק לשקיעת הפסולת.
- עד כאן במפעל המיצוי וקבלת שמן CRUDE שעובר למפעל הזיקוק. ניתן להבחין שעד שלב זה אין עדיין מים, ומאידך כבר יש שמן CRUDE קיים.

תהליך הזיקוק:

1. **Solvent Extraction - חילוץ שמן מעיסת הזרעים:** לאחר הסרת השמן מהזרעים, וקבלת הפתיתים שיצאו ממכונת המיצוי בלחץ ויש בהם עדיין שמן מעורב, נשלחים הפתיתים למפעל המיצוי, לחילוץ השמן באופן הבא: 1. תהליכי שטיפה שונים. 2. הכנסה למיכל, לשם מכניסים כמיכל Hexane [הקסיאן]. חומר כשר לימות השנה ולפסח. 3. תפקידו של חומר זה להפריד בצורה כימית בין השמן לבין המוצק [מה שלא הצליח לצאת באמצעות המיצוי המכני]. תהליך זה ידוע ומפורסם בתעשיית השמנים. [השמן שנאסף מתוסף למיכל של שמן הקנולה CRUDE שהגיע ממפעל המיצוי].
2. **Centrifuges - צנטריפוגות בסיוע חומצה:** מסילו של השמן הגולמי, נשאב השמן לתהליך של הזיקוק. התהליך כולל צנטריפוגה, שמטרתו להפריד כל מוצקים מהשמן ולהפריד את החו"ג הבאים שמכניסים לשמן. בתהליך זה מוסיפים 2 חומרי גלם: 1. אחד הוא חומצת לימון [סטרין אסיד] 50% שמגיע נוזלי ושווה במיכל סמוך וממנו מגיע לתהליך הזיקוק. המטרה של ההוספה, היא להמיר 'פוספוליפידים' שאינם ניתנים ללחות ל'פוספוליפידים' שמכילים לחות, ואז אפשר להסיר אותם באופן מוחלט מהשמן. הסיטרין אסיד יוצא בשלימותו מהשמן באמצעות הצנטריפוגות. 2. השני הוא האנזים 'לסיטאז'. המטרה של ההוספה היא כפולה, גם כדי להפחית את החומרים המתחלבים, כך שכמות השמן הטוב שנסחף למוצקים חוזר לשמן. ועוד הוא מסייע בהוצאת שאריות של ה'פוספוליפידים'. האנזים נותר בחלק המוצק ויוצא בתהליך של הפרדה של הצנטריפוגות [ובלי קשר בטמפ' מעל 70 מ"צ הוא מתנדף, והשמן בהמשך עובר טמפ' זו].

- כמות האנזים בתערובת השמן הוא [0.00004059%] 25-40 PPM. האנזים מתווסף כדי להפחית את הנטיות המתחלבות בשמן. על ידי הפחתת תחליב, כמות השמן הטוב המתחלב עם הפסולת מוסרת בחזרה לזרם השמן. האנזים מסייע גם בסילוק שאריות פוספוליפידים. בתום התהליך עובר השמן למנוחה, לסילו [SDG =Super-degummed] מיכל איחסון לאחר הסרת מוצקים.
3. **Bleaching - הלבנה:** בתהליך זה, מסירים זיהומים מסוגים שונים, כמו פיגמנטים/צבעים, שאריות מתכת, שאריות זרחן, שיירי סבון, מי חמצן ותרכובות גופרית. את התהליך מבצעים באמצעות חומר הגלם: Bleaching clay. [מוגדר כ GRUP-1 ומאושר גם לפסח]. התהליך הוא, שהשמן מגיע באמצעות צינור מטנק האיחסון, אל תהליך הזיקוק, שם הוא נכנס למיכל ענק, שאליו מוסיפים את חומר הלבנה והשמן והחומר מתערבבים בפנים, ואז באמצעות פילטר מיוחד (מסנני פלט מפיגי ריח והלבנה) החומר המלבין נותר על הפילטר יחד עם שאר הפיגמנטים שנתפסו, והשמן עובר נקי וצלול לצד השני.
4. **Deodorization - נטרול ריחות:** השמן הצלול, עובר תהליך נוסף של נטרול ריח. התהליך הוא באמצעות חימום לטמפ' גבוהה מאד של 240 מ"צ בממוצע. וכל זה בלחץ של וואקום. והתוצאה הסופית היא יציאת מוצר ללא כל ריח נלווה. בתהליך זה מוסרים גם חומצות שומן חופשיות [FEA]. טוקפורולים. ועוד. גם לתהליך זה מוסיפים סטריק אסיד [50% Citric Acid מחברת Brenntag]. המטרה לתפוס כל מתכת חופשית שנתרה בשמן. תהליך ההסרה מהשמן נעשה באופן טבעי במיכלי [RBD =Refined, Bleached and Deodorized] כלומר שמן מוכן. בתום התהליך, השמן נכנס לאחסון בטנקים של RBD למנוחה וסינון טבעי.
5. **Oil Loading - העמסת שמן:** מהמיכל של השמן המזוקק הסופי - RBD HOCAN מטעינים את ההובלות של השמן. היוצא כמובן בתפוזרת גדולה. או בקרונות רכבת, או משאיות או צנרת המובילה את התוצרת לאריזה ומילוי.

דיון בחומרי הגלם של שמן צמחי לגבי פסח:

עד השלב הזה, מכל חומרי הגלם [Bleaching clay. Canola Seeds. Caustic Soda. Citric Acid Hexane. Enzyme. Sulfuric Acid] מה שרלוונטי לכשרות זה חומצת לימון, ואנזים. אם כי האנזים מתנדף לחלוטין ב 70 מ"צ, ולא נותר ממנו מאומה. והוא היתר חשוב שאפשר להשתמש באנזימים גם לא כשל"פ (וכבר כתבנו במקום אחר, אל היתר האלפא עמילו הנתנים בסוכר, הגם אם יהיה מקורו מחיטה, כי מדובר במוצר שבטל אחת לאלפים רבים, והביטול הוא לח בלח בשלב שהסוכר נוזלי, ואיננו חוזר וניעור. ועוד שבפועל בסוכר הסופי הוא איננו נמצא, כי כבר ב 70 מ"צ התנדף מהסוכר, כאשר הסוכר מגיע לטמפ' גבוהות מאד. ועוד ראה בקונטרס היוצא מן החי מ"ש"כ באנזימים שיש בדבש על כשרותם של 3 מהם שמקורתן מן הדבורה ולא מן הצמח, יעו"ש].

אולם בין הזרעים מצויים דגנים אחרים, שמקורם משדות הגידול שרגילים בהם לעשות מחזור זרעים, והם עולים יחד עם הצמח, ואז הם מגיעים למפעל השמן גם יחד.

אמנם בצמחים שלא מצוי, ואין הקציר כאחד, וכגון חמניות, שם כמעט ואין בנמצא תערובת דגנים, אולם בקנולה הדבר מצוי מאד, לדוגמא בדקנו 76 משאיות של קנולה שהגיעו למפעל הגדול בעולם ליצור שמן קנולה חברת CARGIL קרגיל שמייצרת בכל העולם שמן, ומקורו מרוב מדינות בעולם שיש להם קופראטיבים שמגדלים. וגילינו שאף אחת מהמשאיות לא הייתה נקיה מדגנים. כאשר הנמוך ביותר היה 1.8% תערובת. והגבוה היה 10.1% תערובת דגנים. והממוצע עמד של 3.4%. ובבדיקות במדינות אחרות ובאותם מדינות אולם בשנים אחרות נמצאו גם משלוחים נקיים.

והגם שלפנינו תערובת ודאית בזמן קבלת הסחורה של דגנים. הגם שלאחר המיון והניפוי כמה חופנים שנבדקו נמצאו נקיים, עדיין זה לא משקף, כי ידוע שאין הרבה תועלת בניפוי של קנולה, כי יש לזכור את חסרון הניפוי בקנולה שזרעיו קטנים ובניפוי גם חיטה ובפרט שבריה יורדים עמה

משא"כ חמניות שנתרים הזרעים למעלה והכל נופל, כל זה מלבד עצם הגידול, וצורת האסיף. אמנם יש שנים ועונות ומקומות נקיים יותר, כלומר שלא כל התוצרת מעורבת, אלא לעיתים נקיים יותר, בפרט במקומות שמחזור הזרעים הוא לא חיטה אלא גידולי אפונה וכיו"ב.

בנוסף לכל האמור, יש לידע כי במדינות רבות, הממשלות מבקשות לדאוג לאוכלוסייה, ומסייעים למפעלי השמן כלכלית, באם יוסיפו חומרים ובפרט ויטמינים בריאים לתערובת השמן, כדי שהמשתמשים בביתם יקבלו ויטמינים בדרך אגב. ניתן למצוא ברשימה של התוספים את הפרטים הבאים שחלקם זקוקים לכשרות מיוחדת לפסח.

ויטמינים [Oily Vitamin. Vitamin A. Vitamin D3]. בטא קרוטן. שמן כוסברה. אנטי קצף. חומרים נגד חמצון.

חשוב להדגיש כי כל התוספות הללו הם לשמנים לצרכן, לא לשמנים המשווקים מסחריים לבתי עסק. וגם לצרכם תמיד יש מותגים מיוחדים שנקיים מכל תוספות, ובכל מדינה מפורסמים הרשימות של השמנים הללו. ובנוסף על אותם שיש מופיע התוספת הזו [יש לשים לב שלעיתים כתוב כמו פירסום על האריזה עשיר בוויטמינים והכוונה ויטמינים עצמיים של השמן, ולא תוספות חיצוניות, ולכן לא מופיע ברשימה של חומרי הגלם שום ויטמינים].

הערת אגב: קיים מוצר משני הנקרא Fatty Acide - תהליך ייצורו הוא מהפסולת שיוצאת מתהליך הזיקוק של השמן הפסולת, צבעה צהוב כחרדל, והוא כעין עיסת בוץ. כל העיסה הזו נכנסת למיכלים ענקיים, שלהם מוסיפים סולפריק אסיד, ושוהה שם למשך יותר משבוע ימים. בתום התהליך יש הפרדה במיכל כאשר החלק העליון הוא Fatty Acid שהוא נוזל בצבע שחור. והחלק התחתון זה המים יחד עם שאר הפסולת שיוורד. [כלפי הכשרות כמובן שזה תוצאה מהשמנים המקוריים, לפי מידת כשרותם לפסח כמבואר לעיל].

דיון הלכתי לגבי חוזר וניעור בשמן:

והנה אחר שראינו בס"ד את אופן ייצורם של רוב סוגי השמנים, מצאנו שיש בחלקם תערובת של חומרים בעייתיים לפסח, ולכן זקוק לגביהם בכשרות לפסח. אולם דא עקא, שכפי המבואר לעיל יש שמנים שבמקורם ממצים אותם מתערובת דגנים הנמצאת יחד עם גרעיני הצמח של השמן. ובשלמא אי נימא דלא אמרינן חוזר וניעור, ועכ"פ בלח גם דעת הרמ"א שאינו חוזר וניעור, שפיר דמי, שהשמן מותר [וכגון לאשכנזים הסוברים ששמן קנולה איננו בגזירת קטניות ומותר גם למנהגם]. אולם אי נימא דחוזר וניעור אפילו בלח, יש לאסור השימוש בשמנים צמחים אלו, כלומר גם אם יופיע כשרות לפסח על האריזה לאשר שכל התוספים והעיבוד היה עם הכשר, עדיין יש בעיה עם תערובת הדגנים בין הגרגרים שהגיעו למפעל.

ונקדים הדיון ההלכתי בזה, שנינו בגמ' בפסחים (ל ע"א): 'אמר רבא: הלכתא. חמץ בזמנו, בין במינו בין שלא במינו - אסור במשהו, כרב'. כלומר רבא פוסק כשיטתו של רב, שחמץ שהתערב במאכל אחר שאינו חמץ - אוסר אותו אפילו בכמות מזערית, ואינו בטל בשישים ואפילו לא באלף, ולמעשה אינו בטל כלל. דעת הרא"ש ועוד מן הראשונים, שדבריהם איירי על תוך פסח ולא קודם הפסח. ומרן הבית יוסף (סי' תמ) הוסיף שכן דעת המרדכי והגה"מ בשם הסמ"ק.

מאידך דעת הרמב"ם (הל' חמץ פ"א ה"ה) שחמץ שנתערב בדבר אחר תוך הפסח בין במינו בין שלא במינו הרי זה אוסר בכל שהוא. ויש שלמדו ברמב"ם שכוונתו חמץ שנתערב בכל אופן, ולכן שם הפסק לאחר המילה 'אחר'. מאידך יש אומרים שזה כפשוטו רק תוך הפסח, ולא לפניו. ובמקו"א (פ"ד ה"ב) על דברי הרמב"ם בתריאקה, מבארים הגו"כ, הרה"מ הכס"מ ובבית יוסף, דאיירי שהתערב

סקירה על ייצור שמנים מסוגים שונים וכשרותם לפסח • מאמרים הלכתיים

קודם הפסח, ומבאר הרה"מ שזה אסור כיון שחוזר וניעור וקיי"ל שחמץ בפסח גם אם נתערב לפני פסח חוזר וניעור בפסח.

בבית יוסף הביא שם את דעת תרומת הדשן, (ח"א סימן קיד) שמנהג פשוט הוא להתיר לח בלח שנתבטל קודם הפסח שאינו חוזר וניעור בפסח [והביא שם מהסמ"ג שקמח {וכן הדין בכל שאר אבקות} כיון שמתערב יפה מיקרי לח בלח].

למעשה מרן השלחן ערוך (תמו סע"ד) הביא בדעת הסתם את דעת הרא"ש וסיע' שאינו חוזר וניעור. ובדעת היש הביא את דברי הרמב"ם שחוזר וניעור, וקיי"ל שהלכה כדעת הסתם, וממילא בכל גוונא חמץ שהתבטל קודם פסח אינו חוזר וניעור בפסח. אלא שהרמ"א שם כתב כדעת תרוה"ד שרק בתערובת של לח בלח אינו חוזר וניעור.

אולם אכן, אותם דס"ל להלכה ולמעשה כדעת הרמב"ם ממילא כל מוצר שיש בו תערובת אפילו הוא לח בלח יש לאסור השימוש שלו בפסח מחמת שחוזר וניעור. ואם כן בנידו"ד יצטרכו להחמיר ולא להשתמש בשמן קנולה בפסח, גם אם מופיע 'כשר לפסח' על הבקבוק, אלא שהאמת תורה דרכה, וכבר עניתי כך לפני שנים רבות לשואלים, שיש להתיר כאן משתי טעמים:

א. כמו שראינו לעיל הגם שברוב הייצורים יש תערובת דגנים, מכל מקום יש אחוים שבמוצר הסופי לאחר הסינון, אין בהם מן התערובת. וממילא לעולם יהיה הדבר ספק בידך, ואפשר להתיר לכתחילה גם למחמירים בחוזר וניעור. ולמדתי הדין מרבינו המהרי"ץ בשו"ת (פעולת צדיק ח"ב סי' קטז) שם השיב לרב דרכי נועם שהתיר טחינה, וכמו שמתירין השומשום, והשיב לו המהרי"ץ שבטחינה ודאי יש כמו שתיאר שם רק שבלל יפה, וכל ההיתר שלו כי סמך שאינו חוזר וניעור, אולם לדעתם שמחמירים בחוזר וניעור יש לאסור. ושוב כתב אם כן על מה אנו סומכים להתיר לבשל בשמן שומשמין, והשיב שבדק ומצא שעושים סינון ובדיקה היטב, ועוד שיש מדינות שאין כלל חיטה בין השומשמין, וסיים 'ואפילו את"ל דיש לחוש מספק הנה יש בזה ס"ס ספק נתערב ספק לא נתערב ואת"ל דנתערב דלמא הלכה כמ"ד דאינו חוזר וניעור וס"ס טוב הוא זה'. ומזה למדתי לנידו"ד שייצורים רבים אין תערובת כלל. ומזה למדתי לנידו"ד שסו"ס גם בשמן קנולה עדיין יש ספק בידך, ואם כן הספק ספיקא לעולם יעמוד גם בזה, ושפיר דמי להתיר לכתחילה.

ב. אולם עיקר ההיתר הוא, ששמן קנולה כפי המתואר לעיל, גרגרי החיטה מעולם לא החמיצו, כיון שגרגרי החיטה שבהם יש את הגלוטן והעמילן, מעולם לא באו במגע עם מים, רק המיץ שנסחט מהם, לאחר שהתערבב עם השמן שנסחט מגרגרי הקנולה, בשלב הזיקוק שלו, הוא מעורבב עם מים, וזה כבר שלב שאין גלוטן ואיננו יכול להחמיץ, ואין גם עמילן כדי שיהיה חמץ נוקשה, אלא רק מיץ היוצא מן החיטה, ואין בו כל החמצה בבואו במגע עם מים, ועל כן שמן זה מותר גמור, ואין בו כלל דיון של 'חוזר וניעור'.

ומכח שני ההיתרים הללו, אמרתי להורות הלכה למעשה שכל השמנים הללו שיש עליהם כשרות לפסח מבחינת כל התהליך והוספת החומרים בזמן העיבוד [כגון חומצת לימון כשל"פ] או בזמן המילוי [שאינו ויטימינים או שאר מוצרים הנו' לעיל, או שהם קיימים וכשרים הם לפסח], יכולים גם בני תימן ואחרים שס"ל שהכרעה כדעת הרמב"ם דאמרינן חוזר וניעור בפסח, בנידו"ד או שאין כל חשש, או אם יש במקום מסויים תהליך מסוג אחר, עדיין ס"ס בידינו להתיר וכלשון המהרי"ץ: 'ס"ס טוב הוא זה'.

ואם רוצים יכולים הם להשתמש בשמן כגון חמניות, שהוא קרוב להיות בחזקת נקי מכל מיני דגן, ויכולים להשתמש בו ללא חשש כלל.

בברכת פסח כשר ושמח

שניאור ז. רווח

הרה"ג אביחי בן ססי שליט"א

מחוקרי המכון

כוס של אליהו

ארבע לשונות של גאולה הם, שכנגדם תיקנו לנו חז"ל את מצות ארבע כוסות בלילה המשומר ובא. יחד עם ארבע כוסות אלו, שהם אחד החיובים בלילה קדוש ונעלה זה, מוצאים אנו הנהגה מיוחדת שהשתרשה בקרב בית ישראל אצל קהילות רבות והיא מזיגתה של כוס נוספת בלילה זו הנקראת כפי כל 'כוס של אליהו'. הן אמת, שמנהג זה לא הוזכר לא בבבלי ולא בירושלמי ולא במדרשים. הטור לא פסקו, השלחן ערוך לא כתבו, והרמ"א לא הזכירו במפה הפרוסה. בבואנו לכתוב על ענין רם זה, מצינו הרבה מעבר למה שחשבנו בתחילתו של עיון, ויותר ממה שכתבנו והבאנו לפניכם כתוב לפנינו בספה"ק.

'כוס חמישי' או 'כוס של אליהו'

בראשית הדברים, עלינו להקדים את אשר ראשונה, ולהביא את דברי רבותינו הקדמונים, ראשונים כמלאכים, אשר נגעו בענין זה. אמנם, אף אחד מהם לא הזכיר את זכרו של אליהו בענין, אבל בנידונה של כוס חמישית נגעו בה, עד כדי שהגאון הגר"מ שטרנבוך שליט"א בספרו תשובות והנהגות (ח"ב סי' רמד) כתב במילים אלו: לע"ד לכוס של אליהו יש יסוד מעיקר הדין... שורש הדברים דאף שבלייל פסח החיוב ד' כוסות הנה בפסחים (ק"ח ע"א) איתא לגירסת הגאונים הר"ח ורי"ף: ת"ר [כוס] חמישי אומר עליו הלל הגדול. ועיין בהשגות הראב"ד על הרז"ה דקיימא לן שזהו מצוה ומשובח. עכ"ל. אולם ידוע לכל בר בי רב, כי גי' רשב"ם אינה כך והוא גרס 'רביעי' ולא חמישי, אולם בכת"י מסויימים ובעוד ראשונים החזיקו בגי' 'חמישי', והגי' 'כוס חמישי' שמחק אותה הרשב"ם, הביאה בעל הלכות גדולות ור' סעדיה גאון. וכן הוא בסדר רב עמרם גאון שכתב: ואם רוצה לשתות כוס אחד אחר ארבעה כוסות, חוזר ואוחז כוס חמישי ואומר עליו הלל הגדול וחוזר וחותם ביהללך, שכן שנו חכמים: תניא, חמישי אומר עליו הלל הגדול דברי רבי טרפון וי"א ה' רועי לא אחסר. ואיזהו הלל הגדול, רב יהודה אמר מהודו עד על נהרות בבל. וכך אנו נוהגין כרב יהודה ואע"פ שחולקין חכמים אחרים, ר' יוחנן אמר משיר המעלות עד על נהרות בבל אעפ"כ מנהג שתי ישיבות עושין כרב יהודה ואף מר רב שר שלום גאון כך אמר. עכ"ל ר' עמרם גאון. וכן בבעל העיטור (הל' מצה ומרור): כוס רביעי גומר עליו את ההלל וכו' וחותמין מלך מהולל בתשבחות. כוס חמישי אומר עליו הלל הגדול וחוזר וחותם יהללך, וכן שדרו ממתבתא ויפה הוא לחתום בישתבח עד מלך מהולל בתשבחות. וכך סובר ר' שר שלום ורב כהן צדק בסידור רב עמרם וסידור רס"ג ובימאה שערים' לרי"צ גיאת ואחריהם: רבינו חננאל, הרי"ף ור' יוסף טוב עלם, ובספר הפרדס לרש"י ומהר"ם חלאוה והמאירי. והרמב"ם בהל' חו"מ (פ"ח ח"י) כתב במפורש: ויש לו למזוג כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול מהודו לה' כי טוב, וכוס זה אינו חובה כמו ארבע כוסות.

יש עוד מהראשונים שכתבו לגבי כוס חמישית אם היא רשות או חובה ואם מותר לשתות ומה יש לומר עליה, ואנו כאן הבאנו רק מעט בכדי להראות כי יש סמך כלשהו למנהג וכמו דברי הגרמ"ש שליט"א דלעיל. יתרה מכך, הגרמ"ש שליט"א אף נוקט זאת להלכה ולמעשה ונשען על עמוד גדול בענין זה, והוא המהר"ל מפראג בהגדה שלו ב'לשון למודים': תנו רבנן, רביעי גומר עליו את הלל, חמישי אומר עליו הלל הגדול דברי רבי טרפון, ויש אומרים ה' רועי לא אחסר. כך הוא גירסת כל

המפרשים. רק הרשב"ם לא גרס כוס חמישי רק גרס: כוס רביעי גומר עליו הלל הגדול. ודבריו בטלים נגד כל המפרשים. ואע"ג דלא נזכר כוס חמישי במשנה, י"ל דפחות מד' לא יעשה, אבל ה' יעשה ומצוה מן המובחר הוי אי עביד ליה. עכ"ל המהר"ל. והוא הולך ומאריך הרבה להוכיח עד כמה יש להחזיק בדברי הראשונים וכיצד יש לעשות בדיוק ומה לומר, ומסיים בזה הלשון: ולפיכך אני אומר שהמנהג הראוי והנכון הוא לומר 'נשמת' אחר הלל על כוס רביעי, והלל הגדול יאמר על כוס חמישי אם יאמר 'נשמת' אחר הלל. אומר אני כיון שאין כוס חמישי קבוע למצוה של חובה רק למצות הרשות, לכך לא תקנו לו ברכה וכן ראוי לנהוג. עכ"ל. וע"פ דבריו כתב בתשובות והנהגות (בסימן הגו' לעיל): ולפ"ז מנהגינו כמהר"ל שצריך למצוה כוס חמישי לומר עליו הלל הגדול, ואף שלדבריו מצוה לשתות ממנו הבעה"ב - מ"מ לא מעכב ובפרט כאן כשנמנע מפני חשש איסור טעימה אחרי הד' כוסות - בודאי לא נקרא גנאי וגם כה"ג לא מעכב ושפיר צריך למזוג סמוך ממש להלל הגדול שאז המצוה לומר הלל הגדול על כוס חמישי. עכ"ל.

(בהקשר לזה, חובה עלי להביא דבר מעניין שמצאתי בספר 'מנהג אבותינו בידינו' על ידי הרב גדליה אברלאנדר ממאנסי, מח"ס 'פדיון הבן כהלכתו' ו'בנתביבות התפילה', לגבי הגדת המהר"ל, ושם כתב כדברים האלה: אבל הגדה זו נדפסה בורשה בשנת תרס"ח ע"פ כתי"ש ישן נושן הנמצא לדברי המו"ל בבית עקד הספרים הקיסרי דק"ק מיץ וכבר ידוע ומפורסם שגנייה זו לא היתה ולא נבראת ופירושה זה אינו ממהר"ל אלא הוא ליקוט מספרי מהר"ל והרבה דברים מזוייפים נמצאים שם ואינו בר סמכא לסמוך עליו כלל - וזאת ע"פ מאמרו של הרב אברהם בנדיקט בכת"ע מוריה גליון קנט-קס, וראה גם בקובץ צפונות גליון ג עמ' 102)

השתלשלות המנהג

הראשון שמזכיר מנהג זה הוא מחותנו ותלמידו של המהרי"ל רבינו זעליקמן מבינגא על מאמר הגמ' (פסחים יג ע"א): מובטח להן לישראל שאין אליהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי יו"ט מפני הטורח. והוא כותב ע"ז: כלומר, טורח היה להתעסק עמו ולא מצוי להכין לצורך יו"ט ושבת. והנה ראיתי יש בני אדם בלילי פסח שמוזגין כוס מיוחד ומעמידין על השולחן ואומרים שזה הכוס לאלהיו הנביא ולא ידעתי מאין זה הטעם. ונראה דהטעם יוצא מהכא שאם יבוא אליהו הנביא בליל פסח כאשר אנו מקוים ומחכים לו בזה הלילה וצריך גם הוא לכוס דאפילו עני שבישראל לא יפחתו לו מד' כוסות ואי לא הוי כוס מוכן לשם, א"כ צריכים אנו להתעסק לו בכוס ודילמא ימנע מסדר של פסח. עכ"ל.

כמאתיים שנה אחרי רבי זעליקמן נזכר המנהג בשינוי מסויים בידי הגאון רבי חיים בנבנשתי בעל כנסת הגדולה' בספרו פסח מעובין (אות קפ"ב), שם הוא דן בשאלה אם אחרי ששתו כשיעור נשאר עוד יין בכוס, יש אומרים שצריכים להריק את כל היין שנשאר בכוס, ולמלאותה כולה מחדש בין שטרם נפגם, ויש אומרים שדי אם מוסיפין ליין שבכוס יין שלא נפגם מכלי אחר. ומוסיף: "ונראה שזהו המנהג שראיתי לקצת אשכנזים להניח בשלחן כוס אחד ריקן חוץ מן הכוסות שצריכין בשביל המסובין בשלחן, להריק בו כל היין הנשאר בכוסות של המסובין שם, וקורין אותו 'כוס של אליהו הנביא זכור לטוב', והנאני המנהג הזה, וכן אני נוהג, ומשירי הכוסות הללו הניתנין בתוך הכוס הזה אני שותה בתוך הסעודה. עכ"ל.

מקור שלישי למנהג זה הוא רבי משה חאגיז. בספר ברכת אליהו לרבי אליהו אב"ד אוליינאב אשר בפולין הוסיף המחבר בסופו כמה תשובות ממהר"ם חאגיז בקשר למנהגי אשכנז ובעמ' נה כותב: שאלתני אודיעך קושט אמרי אמת... לא זו אף זו כי בליל פסח בהתחלת הסדר מכינים כוס אחד וממלאים אותו יין ואומרים: זה הכוס הוא לאלהיו הנביא... אחר גמר הסדר מתקנין המיטה שהסבו לבעל הבית ומניחין הכוס מלא יין ואומרים עליו: לשם אליהו, שבעיניך נראה כדבר זר אצל ישראל מפני שאין לו שורש וענף ומאן דכר שמיה דאליהו הכא בליל פסח ואינו אלא כניחוש נשים והבליהם עד כאן תמצית שאלתך בחסרון ידיעתך. ע"כ. וכותב על דברי הפסח מעובין: "נ"ל פשוט שטעות הוא בידם וחוששני להם מחטאת כי זה הוא זלזול כבוד למכובד מאליו". ומסיים: "ולתכלית מ"ש

ה"ה בעל כנה"ג ז"ל נוהג אני בשניים, אך לא ליחס על הכוס הריקם מלא שיריים שמו של אליהו ז"ל. ע"כ. רבי משה חאגיז שכנראה ראה ושמע על המנהג ומקורו מבני אשכנז נותן טעם משלו: יש לו שורש למטה וענף עץ אבות למעלה א"כ הכא זכינו לקיים מנהגן של ישראל בליל פסח להכין לו כסא דמהמנותא ומטה ושולחן ערוך שבו ישראל מקיימים את הפסח... ודאי להגיד שבחן של ישראל ולהזכיר לפני הקב"ה שקיימו מה שקיבלו במצות הפסח התלויה במילה אין כאן ספק כי בא יבוא ברכה אליהו הנביא ז"ל בכל בתי ישראל לראות קיום המצוה אחת שהוא שתיים פסח ומילה שהם מקיימים ויעלה לנו השמימה להמליץ בעד כלל ופרט למהר ולהחיש גאולתם ופדיון נפשם בגאולה האחרונה. עכ"ל.

באותו דור מצינו את המנהג מוזכר בדברי פוסקים. בספר 'חק יעקב' שהי' רבה של וורמייזא כתב: ונוהגין באלו המדינות למזוג כוס אחד יותר מהמסובין וקורין אותו 'כוס של אליהו הנביא'. עכ"ל. וכך כותב בן דורו ועירו בעל 'החוות יאיר' בהגהותיו לספר מנהגי וורמיישא' לר"י שמש (ח"א עמ' פה בהגהות): והשוטפין הכוסות אחד יותר ממנין המסובין... וקורין הכוס ההוא כוס של אליהו. ע"כ. ובסידור הר"י עמדין כותב: מכינין כוס גדול וקורין אותו כוס של אליהו הנביא.

טעמים לשם 'כוס של אליהו'

אחר הדברים האלה, שומה עלינו לברר מדוע נקראת כוס זו על שמו של אליהו זכור לטוב וייעודה לכבודו, ולא על שמו של נביא אחר או על שמו של אחד משבעת הרועים על דרך משל. טעמים רבים מצינו על זאת שהכוס 'החמישית' נקראת 'כוסו של אליהו', ובהביאנו את דברי אחרונים שנתנו טעם בזה - רואים אנו שדעתם היתה בעד 'צידיוד' המנהג לקיימו ולעשותו, וזכרון אחד עולה לכאן ולכאן.

תשב"י יתריץ - משמו של אדוננו הגר"א כתב בספר טעמי המנהגים להגר"ר אברהם יצחק שפרלינג ז"ל שו"ב בלבוב וז"ל: טעם למנהג שמוזגין כוס חמישי וקוראין אותו כוס של אליהו הנביא משום דאיכא פלוגתא בגמרא אם צריכים כוס חמישי ולא איפסקא הלכתא וכשיבוא אליהו יתברר הספק ועל כן מוזגין הכוס מספק ואין שותים אותו וקוראים אותו כוס של אליהו כי בבואו יתבררו כל הספיקות וגם ספק זה.

ישוב נוסף לכך מצינו אצל הגאון רבי ירוחם פישל פערלא (במאמרו 'כוסו של אליהו' נדפס בספר הר המור ירושלים תשנ"ה עמ' קעט): משום שהוא דוגמת הכוס ששתה אליהו הנביא ע"פ הדבור כשברח מפני איזבל, דמתחילה כשאמר לו המלאך קום אכול לא אכל כל העוגה ולא שתה כל המים שבצפחת עד שאח"כ נצטוו שנית ואז אכל ושתה מה ששייר בראשונה כמו שפי' הרד"ק עיי"ש. ומפני שבליילה זה נוהגין בכל דבר דרך כבוד וגדולה קורין אותו כוס של אליהו הנביא. עכ"ל. רבי ירוחם פישל פערלא כתב עוד טעם ע"פ מאי דאמרי' בפסיקתא רבתי' פתח רבי תנחומא ובנביא העלה ה' את בני ישראל ממצרים ובנביא נשמר ובנביא העלה ה' את בני ישראל ממצרים זה משה ובנביא נשמר זה אליהו אתה מוצא שני נביאים עמדו להם לישראל משבטו של לוי משה ראשון ואליהו אחרון גואלין את ישראל בשליחות עיי"ש. נמצא ע"פ זה שתי מיני גאולות זלע"ז עשה ה' ולכן אחר שמסדרין סיפור יציאת מצרים שהוא גאולת משה על ד' כוסות מרמזין שכן נזכה לסדר סיפור גאולת אליהו על ד' כוסות ולזה קודם שממלאין כוס רביעי של גאולת משה ממלאין קודם כוס ראשון של גאולת אליהו להסמיך גאולה לגאולה ולומר שאנו מאמינים ובטוחים כ"כ בגאולת אליהו וכבר מלאנו כוס ראשון של גאולת אליהו אבל אין שותין כוס זה דבאמת אכתי לא מטי זימניה.

דוגמת כסא הברית - כתב בתורת אמת (ליל א' דפסח) להרה"ק רבי יהודה לייב אייגר זצ"ל מלובלין בזה"ל: המנהג בליל פסח להעמיד כוס לאלהיו זכור לטוב ואומרים עליו הפסוקים "שפוך חמתך" וגו', הענין י"ל מפני שבליילה הקדוש הזה נכנסים ישראל לקדושת הברית וכו' וידוע כי אליהו ז"ל הוא מלאך הברית ומכינים כוס לקדושה זו להשקות להיפוך כוס התרעלה ולגרע קרן הפושעים בזה

כוס של אליהו • מאמרים הלכתיים

יתרומם קרן ישראל וכו' ולזה אומרים שפוך חמתך וגו' והוא עניו אחד עם הכסא שמכינים לאליהו על ברית מילה כי הכסא גימ' כוס כידוע. עכ"ל.

עוד בהקשר לענין זה של ברית המילה, בספר אמרי נועם לרבי מאיר מדזיקוב ז"ל מנמק ענין כוסו של אליהו כמו בברית מילה מה שמקובל בפי כל אשר בליל פסח נתגלה אליהו לכל ישראל נראה כי הוא על דרך אומרם ז"ל שעל כן נתגלה אליהו בשעת ברית מילה יען שאמר: "כי עזבו בריתך בני ישראל" על כן מוטל עליו לבוא ולראות בעצמו קיום מצות מילה, כמו כן לאשר שאלהו אמר "אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי" ועל ידו נעצרו על כן מחוייב הוא בעצמו לבוא ולהתגלות לישראל בליל פסח אשר אז הוא זמן השפעת הטל שברך יצחק ליעקב באותו הלילה: "ויתן לך האלהים מטל השמים". ע"כ.

חיווק האמונה - מרנא הכהן הגדול החפץ חיים בחיבורו משנה ברורה, מביא טעם (תפ ס"י): לרמז שאנו מאמינים שכשם שגאלנו הש"י ממצרים הוא יגאלנו עוד וישלח לנו את אליהו לבשרנו.

בנותן טעם יש להוסיף את מה שכתב הרב יעקב אהרן לנדוי ז"ל: "והסיבה שקורין אותו 'כוס של אליהו' ולא 'כוס של משיח', היא מפני שאמרו בגמרא: אין בן דוד בא בימים טובים ובשבתות ע"כ, ועל כן אין לקרותו 'כוס של משיח' אבל כוס של אליהו אפשר לקרותו מפני שאלהו יכול לבוא בשבת ויום טוב למאן דאמר אין תחומין למעלה מעשרה" עכ"ל.

מתי מוזגין אותו

המהר"ם חאגיז כותב: כי בליל פסח בהתחלת הסדר מכינים כוס אחד וממלאים אותו יין ואומרים זה הכוס הוא לאליהו הנביא. אחר גמר הסדר מתקנין המיטה שהסבו לבעל הבית ומניחין הכוס מלא יין ואומרים עליו לשם אליהו. עכ"ל. הרי שמיד בהתחלת הסדר מזוג את הכוס וכן נראה מדברי רבינו זעליקמן מבינגא שם. גם מלשון היעב"ץ שהביא זאת בתחילת הדינים של 'קדש': מכינין כוס גדול וקורין אותו כוס של אליהו הנביא. ע"כ. משמע שתיכף בתחילת הסדר מוזגין אותו. ובמעדני שמואל מדייק כן מספר מאורי אור וכן הוא בקיצור שלחן ערוך (סי' קיט ס"א). וכן נהגו רבים מבני יהדות מרוקו, שמוזגין אותו בתחילת הסדר עם מזיגתה של כוס ראשון. אולם לפי המשנ"ב משמע שמוזגין אותו באמירת 'שפוך' ובחיי אדם כתב שלאחר אמירת 'שפוך'. הגרמ"ש שליט"א בסימן הנז' לעיל, דאזיל לשיטתו שאף כיום יש לנהוג בכוס חמישית, כתב בצורה דקדקנית מתי יש למוזגו: "ויש למוזג הכוס מיד אחרי הלל לפני הלל הגדול (הודו לה' ונשמח) דוקא לא קודם ולא לאחריה אלא בעה"ב מוזג כשגומרים הלל ובוזה מהדרין במצות הלילה.... ושפיר צריך למוזג סמוך ממש להלל הגדול שאז המצוה לומר הלל הגדול על כוס חמישי שבעה"ב עצמו ימוזג שאז מקיים המצוה מן המובחר לייחד כוס לומר עליו הלל הגדול משא"כ אם מקדים למוזג לא ניכר שזהו להלל הגדול ולא יצא, ואם כי יש הרבה שיטות בראשונים בדיון כוס חמישי נראה במזיגת כוס של אליהו, יש לצאת המצוה מן המובחר בליל התקדש חג וראוי לקבוע המזיגה בזמנה ובבעה"ב. וכן אני נוהג בעזהשי"ת ולא כמו שקבעתי בשעתו בהגדה של פסח למוזג לפני הלל ע"ש לעצמי הדרנא בי ונוהג אני כהנ"ל בעזה"ת. עכ"ל.

שתיית הכוס

בענין זה של כוסו של אליהו בכלל ומה עושים בו בפרט, נשאל על כך בספר 'ליקוטי חבר בן חיים זצ"ל - תלמידו המובהק של מרנא החתם סופר ז"ל (ח"ה בחלק התשובות שבסוף הספר דף ק"י ע"ג) וז"ל: בענין שאלתו אם לשתות מכוס של אליהו חיפשתי בפוסקים ולא מצאתי מבואר מנהג זה של כוס אליהו, אלא שבסידור יעב"ץ (שער השיר דיני ארבע כוסות לפני הקידוש) כתב: מכינין כוס גדול וקורין אותו כוס של אליהו ע"כ. אבל לשתות ממנו מאן דכר שמיא, וכמה פעמים הייתי אצל מרן הגאון חתם סופר

זצ"ל והכוס של אליהו היה גבוה משאר כוסות לכבוד ולתפארת ומעולם לא שתה אדם ממנו. ומנהגי להניחו כל הלילה על השלחן אבל מכוסה. ובשחרית אני לוקח אותו לקידוש היום על דרך שאמרו רז"ל: הואיל ואיתעביד ביה חדא מצוה ליתעביד ביה מצוה אחרת ובבוא אליהו זכור לטוב במהרה בימינו יעלה לנו טעם זה ומה דינו כן יהי רצון אמן סלה. עכ"ל הספר ליקוטי חבר בן חיים. וכ"ה בהגהות רבי ירוחם פערלא הנ"ל (בהערה 24) וכן מצינו ב'רזא דעובדא' (עמ' קלג) וב'קדושת ישראל' (אות ג) גם ב'מנהגי אמשטרדם' (הוצ' מכון ירושלים תשס"ב פרק ג סעיף ז אות יג עמ' נד) כתב) כוסו של אליהו הנביא שמרו בדרך כלל לקידוש של מחרת בבוקר. וכפי הידוע לי, כך גם נהגו בקהילות יוצאי מרוקו.

מצאתי, כי חכם מנשה מנחם זצ"ל בספרו 'אהבת חיים' כתב, כי שומרים אותו עד למחרת בלילה ועושים ממנו הבדלה וכן אמרו שיש נוהגים כך עד היום.

סגולה לפרנסה

המהר"ל בהגדתו כותב (דברי נגידים): ולפיכך נראה לי שכוס חמישי די שישתה אותו רק ראש הבית בלבדו כי שפע הפרנסה נשפע לראש הבית המפרנס את בני ביתו. ובזה יובן ג"כ הטעם שנוהגים לעשות כוס חמישי מן הכוס שהכינו מקודם לכבודו של אליהו הנביא כי הוא המלאך של שפע הברכה. כמו שאמרו רז"ל פנחס זה אליהו ונאמר לו: "הנני נותן לו את בריתי שלום" ואמר ג"כ שלא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום ולפיכך במקום שיש ענינו של אליהו היינו ברית השלום שם יש מקום לשפע הברכה... לכך נוהגים ליקח זה הכוס שהכינו לכבודו של אליהו ולעשות אותו לכוס חמישי, הבא בשביל שפע הברכה בפרנסה. עכ"ל.

יש לציין כי יש עדות שלא נהגו כלל בכוס זה ומהם התימנים, ובני העדה הבללית, לכאורה זאת בעקבות שהגאון בעל ה'בן איש חי' לא הזכיר כלל ענין זה.

נסיים בתפילה, שהרחמן הוא ישלח לנו את אליהו הנביא זכור לטוב, ושנזכה בהאי שתא כולנו לגילוי אליהו בבנין בית המקדש במהרה בימינו, אמן.

הגאון רבי שניאור ז. רווח שליט"א

רב קהילת 'משכן התורה' אלעד
וראש 'המכון למצוות התלויות בארץ'

מטבע מעשר שני שביערו כדת בים הגדול האם פרחו קדושתה

ו אדר תשפו יום היארצייט למו"ז רבי יעיש ריוח בר איזה זצ"ל

בשנת הביעור האחרונה שנת השמיטה תשפ"ב בזמן ההפלגה לים הגדול שם ביצרנו את המטבעות של המעשר שני, עלו כמה סוגיות לדיון^א. אחת השאלות אשר קמה וגם ניצבה, לגבי מטבע אשר ביצרו מן העולם באמצעות השלכה אל הים הגדול, האם פרח לה קדושתה עם תום מעשה זה של הביעור.

ואקדים את עיקר הדיון אשר היה באונייה עצמה בזמן ההפלגה. הדיון נפתח לאחר שמו"א ראש מוסדות משכן התורה באלעד הרה"ג רבי ישראל רווח שליט"א העלה דיון אם אחד מן המטבעות נבלע על ידי דג, ולאחר זמן הגיע הדג לביתו של יהודי שמצא המטבע בתוכו, האם הוא סיים את ביצורו והוא מותר בהנאה כיון שנתקיימה בו מצוותו, או שמא עדיין שמו עליו והוא אסור בהנאה, והמוצא חייב להשליכו שוב לים הגדול. והנה בתחילה אמר מו"ר הראש"ל הג"ר שמ"ע שליט"א, שיש לדמות לסוגיא של פיל שבלע כפיפה מצרית והקיא, המובא במנחות (דף סט ע"א), וברמב"ם הלכות כלים (פ"א ה"ז) שהרי היא בטומאתה. אלא שאדרבה סו"ס משם מוכח שכל הדיון הוא בנתעכל, או עתיד להתעכל, אולם דבר שאינו מתעכל, בכה"ג לכאורה שמו ואיסורו עליו. וכן העיר מסוגיית זאב שבלע תינוק שפסק הרמב"ם בהל' טומאת מת (פ"כ ה"ד), שהבשר טהור. אולם מיד שב ואמר שהרי העצמות כתב הרמב"ם שהן בטומאתם, והטעם מפני שהם קשים ואינם מתעכלים. ואם כן הוא הדין הכא לגבי המטבע שנשאר כדינו. ואני העני עניתי אחריו והבאתי דברי התוס' (בכורות ד"ז ע"ב בד"ה דג) לגבי דג טהור שנבלע על ידי דג טמא, שהתירו בתוס' כיון שדג נכנס ודג יצא, וכל זה הגם שראוי להתעכל. ועוד ציינתי לתשובה שכתבתי לגבי פולי קפה שהיו במעי חיית הלואק ויצאו דרך בית הרעי שהארכת בתשובה בשו"ת שש משזר (ח"ב יו"ד סי' טז) ובקונטרס היוצא מן הטמא בשו"ת שש משזר ח"ד (יו"ד סי' ד אות יט) להתיר קפה זה, שגרעין קפה נכנס וגרעין יצא, ופעילות האנזים שהסירה המרירות, אינה חשובה כלל כעיבוד לאסור ובדומה לנעשה בקיבת הדבש של הדבורה, יעו"ש. ואם כן גם הכא מטבע נכנס ומטבע יצא, ולכאורה הוא נשאר כדינו.

ועוד הוסיפו הרבנים להביא ראיות וצדדים לכאן ולכאן. והדיון תם ולא נשלם. ואמרתי שאשנה פרק זה.

איתא במשנה (מעשר שני פ"א מ"ב) שאין מחללין על מטבע שאינו ברשותו, והיינו כגון שנפל לים הגדול וכמבואר בגמרא בב"ק (דצ"ח ע"א), שם שנינו, אמר רבה, הזורק מטבע של חבירו לים הגדול, פטור. מאי טעמא אמר, הא מנח קמך, אי בעית שקליה. והני מילי בצלולין דקא חזי ליה, אבל עכורין דלא קחזי ליה, לא. והני מילי דאדייה אדויי, אבל שקליה בידיה, מיגזל גוליה, השבה בעי מיעבד. מתיב רבא, אין מחללין על מעות שאינן ברשותו, כיצד? היו לו מעות בקסטרא [וביאר רש"י שהוא מקום והוא רחוק מאד ויש בו סכנת דרכים ואין שיירות מצויות שם. ובהגהות יעבץ על הסוגיא כאן, דהיינו

א. הערת עורך: בגליון זה מתפרסמת יריעה מיוחדת על אותה הפלגה בערב שביעי של פסח בשנת השמיטה תשפ"ב. בדברים אשר נכתבו בזמנו בסמיכות לזה, הבאנו סוגיות והנידונים המרתקים אשר עלו בפני הרבנים גאוני ישראל באותה הפלגה. אשרי עין ראתה זאת.

בנין חזק שמשימין שם מעות לשמרם היטב והוא כענין בנקא שנמסרים בה מעות הרבים שמפקידים אותם שמה, וכו'. או בהר המלך [וביאר המהר"ץ חיות על הסוגיא שהיא עיר מוקפת חומה בא"י מימות יהושע בן נון]. או שנפל כיסו לים הגדול, אין מחללין. אמר רבה, שאני לענין מעשר, דבעינן מצוי בידך, דרחמנא אמר וצרת הכסף בידך וליכא.

וביאר רש"י על הסוגיא בד"ה הזורק, שהזורק לים, פטור שאומר לו הא מונח קמך, וזה אע"ג שאינו יכול ליטלו. ובהמשך על חילוק הגמרא שהיינו באופן של גרמא ולא שלקח ממנו זורק בידים, ומבאר רש"י 'הואיל וצלולים הן וקא חזו ליה אמר ליה הא מנח קמך ואינה אבודה, ואי משום דבעי למיתב זוזא לבר אמוראה למישט ולמישקליה, גרמא הוא שגורם להפסידו אותו שכר וגרמא בנוקין פטור'. אבל עכורין 'בשעת התזה דהוה ליה מעשה בידים אבוד הוא ואין זה גורם אלא ממש דהא ממש התיזו'. מאידך דעת רבותינו בעל התוס' שם (בד"ה עכורין וצלולין) שהוא לאו דוקא אלא אפי' עכורין אי מצוי בר אמוראה למשקלינהו הוו כצלולין ואפי' צלולין אי לא מצוי למשקלינהו חייב והא דנקט צלולין ועכורין משום דסתם צלולין מצוי שקיל להו בר אמוראה וסתם עכורין לא מצוי שקיל בר אמוראה.

ובשיטה למהריק"ש (על הסוגיא בב"ק) כתב על דברי התוס', שפשוט הוא שהוקשה להם דאי לא מצוי בר אימוראה למשקליה, אבוד הוא, ומאי נפקא מינה אם יהיו צלולין, ואם מצוי בר אימוראה למשקליה, לאו כאבוד הוא אפילו יהיו עכורין. ולרש"י ז"ל לעולם מצוי בר אימוראה למשקליה, אלא דכיון שהוא אינו רואהו, חשוב כאבוד אצלו באותה שעה, אף על גב דבתר הכי שקיל ליה בר אימוראה, ואין זה כגורם להפסידו אותו וזו דבר אימוראה, אלא הוי כמפסידו בידים אותו וזו, ומגלגלין עליו את הכל, אי לא מיייתי בר אימוראה ומסיק ליה. והוסיף דמדברי תוספות דשקיל להו בר אימוראה, משמע דלא פליגי על מה שכתב רש"י ז"ל דמשום גרמא פטר בה רבה, יעו"ש בהוכחתו.

גם בחדושי הרשב"א על הסוגיא כתב שצלולין ועכורין לאו דוקא אלא כל דמצי שקיל על יד בר אמוראי אפילו עכורין כמים צלולין דהא מצוי אמר ליה זיל שקליה, ובצלולין נמי אם לא מצוי שקיל להו הא אפסדינהו מיניה אלא צלולין ועכורין אורחא דמלתא נקט. ועוד הוסיף, לתמוה על קושיית הגמרא מדין חילול, שהרי בזורק מטבע של חבירו לא פטרינן ליה אלא משום דלא אגביהה הא אגביהה השבה מעלי' בעי, וחלול כשקליה בידיה דמי, וי"ל דלגבי גזל כי שקליה בידו בעי לאהדורי למרי' ולא מצוי למימר ליה לילך למדי שהנחתיו שם וטול ואף על גב דאיתי' במדי בעין, משא"כ בחילול שאם יש לו מעות במדי והוא כאן יכול לחללן על אותן מעות ובלבד שיהיו המעות יוצאות כאן וכאן, ובאדי"י אדויי דלא בעי השבה מעליא במים צלולים מיהא שאפשר ליטלם פטור משום דיכול לומר לו הא מנח קמך אף על גב דבעכורים חייב אלמא ממון הראוי לו הוא, וכיון שכן אם איתא דלגבי נוקין יכול לומר הא מנח קמך וממון ראוי לו הוא, לגבי חילול נמי ממון ראוי הוי וחילול גמור הוא, ופריק אין ממון גמור הוא אלא שהתורה אמרה וצרת הכסף בידך מן מצוי בידך. ע"כ. והגם שיש בר אמוראי שיכול להוציא אותו מכל מקום לגבי חילול יש לו חסרון שאינו בידך וזה חשיב שאינו בידך, כי הוא דבר רחוק כלשונו הראשונים להביא צוללן בשביל זה, אולם אה"נ אם נפל באופן שאין צריך צוללן, אלא מתכופף ומוציאו, חשיב בידך, ויכול גם לחלל עליו. וכ"כ רבינו המאירי על הסוגיא וכן אם נפל כיסו לים הגדול ואף על פי שאפשר להחזירם על ידי בר אמוראי הואיל דבר רחוק הוא אין פודין עליו הא אם נפל לבור ויכול להוציאו פודה בו משום שהוא ברשותו.

וראה עוד הגירסא במשנה במעש"ש (פ"א מ"ב). ובתוספתא (מע"ש פ"א ה"ה). וראה עוד בירושלמי (סוף ה"ב) בעי רבי יונה, נפל כיסו לבור ובו מאה ריבוא ויכול להוציא חמישים, ולהעלותם, אותם חמישים כמו שהם ברשותו. ע"כ. וביארו שם שהכוונה להוציא הוצאות לפועלים להוציא את המאה יעלה חמישים, והנותר זה החמישים. וראה במהרי"ק על הרמב"ם (שם ה"א) שביאר את דברי הירושלמי

והביא שאפשר שיש עוד גירסא בדבריו, יעו"ש. עכ"פ להלכה פסק רבינו הרמב"ם (ה"א) שאין פודה אלא ברשותו, ואם נפל לבור והוא יכול להוציא, פודה בו מפני שהוא ברשותו. ואם יש הוצאות על ההוצאה, יכול להשתמש בסך הפרוטות שישארו לאחר ניכוי ההוצאות, אם משלם ממטבעות שנפלו, וכדברי הירושלמי לגבי חמישים ריבוא הנו' לעיל, וכ"כ הכס"מ והמהרי"ק שם. ומציין המהרי"ק והכס"מ שמה שכתוב בתוספתא שאם נפל לבור אי אפשר לחלל, איירי באינו יכול להעלותו. והרמב"ם לא הזכיר הים הגדול, כתב המהרי"ק דהיינו מפני שאינו נקרא ברשותו, ואף שבר אמוראה [צוללן] יכול להוציא, עדיין אין זה נקרא ברשותו, גם כי זו אומנות גדולה, וזה סכנה ודוחק, ועוד שבפועל מה שכבר בים, אינו נחשב ברשותו, וממילא מזה הטעם לא הזכיר זאת הרמב"ם.

וכדעת התוס' והרשב"א שעכורין וצוללין לא דווקא, כן כתב גם הרא"ש. אלא שהקצות החושן (סי' שפו ס"ק ט) כתב שדעת הרמב"ן וכן דעת בעל המאור (בב"ק דק"א ע"א) שלא כדעת התוס' אלא שאם המים צלולים יכול לומר לו הרי שלך לפניך אף אם אינו יכול להוציא ע"י בר אמוראה. ויעו"ש מש"כ הרמב"ן בדינא דגרמי (ד"ה ועוד יש) ויעו"ש בספר אמרי בינה (הל' דיינים סי' לט).

ובקובץ שיעורים (ב"ק אות קלג) כתב הגר"א וסרמן זצ"ל לבאר הסוגיא שכשנפל כיסו לים הגדול אין מחללין, והיינו דע"כ מיירי בצוללין, דאי בעכורין דלא מצי למישקליה פשיטא דאין מחללין, ומשני שאני מעשר דבעי מצוי בידך, דאף דלכל מילי צוללין לא חשיבי כאבודין וקיימי ברשותיה כגון לענין הקדש ותרומה אבל לא למעשר. ולפי"ז נראה דאפילו לצנועין דיכול נגזל להקדיש מ"מ לענין מעשר מודו כיון דאינו מצוי בידו, ואף דדינא דצנועין הוא ברבעי דדינו כמעשר, י"ל דקרא דמצוי בידך קאי רק על הכסף ולא על המעשר.

והנה הגר"א י"ל שטיינמן זצ"ל בספרו אילת השחר על מס' בב"ק שם, כתב לעי' בזורק לים הגדול, הגם שלא חיסר את החפץ האם נחשב איבוד מהבעלים, וכתב דע"כ אין כאן איבוד מהבעלים, וההוכחה שהרי רבא רצה לפשוט מחילול, והרי פשיטא ליה לרבא שאם אינו ברשותו שלא יכול הוא לחלל, ומזה שרצה להוכיח מחילול, מוכח שאין זה איבוד מהבעלים, ולכן הקשה למה לא יחלל, ותירץ רבה דשאני מע"ש דבעינן מצוי בידך ולא מהני מה שאינו אבוד.

ובתחילת הסוגיא ביאר האילת השחר שם, דלפי המבואר בסוגיא בב"ק (דס"ט ע"א) שלחלל הוא כמו להקדיש, וכשם שא"א להקדיש מה שאינו ברשותו, כמו"כ א"א להתפס קדושת מע"ש במה שאינו ברשותו, וא"כ מאי קמקשה על רבה מהא דאין יכול לחלל על המעות שבים, הא מה שבים הוי אינו ברשותו ואולי לכן אין מחללין. וע"כ מזה דאם כשנמצא בים במים צלולים אינם כאבודים מחמת דמצי בר אמוראה למישקלי' ה"נ מקרי כברשותו [ומסתבר דאסור לפי"ז להבר אמוראה לקחתם לעצמו, דהא לא מקרי יאוש עי"ז, דאי הוי יאוש פשיטא דאינו יכול לחלל, אף על גב דהזורק פטור דאינו אלא גורם שיתייאש, מ"מ הבעלים שנתייאשו אינם יכולים לחלל, וכיון דלא חל היאוש יוכלו הבעלים לתבעו להחזיר כדין מוצא אבידה שמחזיר לבעלים. ובהמשך עוד הוסיף, שמסתבר שבר אמוראה עצמו שנפל לו מטבע לים יוכל לחלל עליה, וכן אם אחר דחף מטבע של בר אמוראה לים פטור לכו"ע]. ולפי"ז גם כתב להסביר ההו"א שאינו יכול לחלל על מעות שיש לו בקסטרא, כי אפשר דרק מעות שבים דלכל הפחות לגבי בר אמוראה אינו אבוד לים, ואף על גב דלרוב בני אדם הוי כאבוד, מ"מ אינו אבוד לגמרי דהא יש מי שיכול להוציאו להביאו לבעלים, אבל בקסטרא דשום אדם לא יכול להביאו לבד משם הוי כאבוד לבעליו לכו"ע. יעו"ש.

והנה מכל המבואר לעיל, ומתירוץ הגמרא שאינו יכול לחלל מחמת שאינו ברשותו, ולא מחמת שהמטבע איבדה ערך עצמי שלה, ואדרבה מהא דיכול לחלל לולא מיעוט וצרת הכסף, מחמת ששוויו נשאר. וראה בקצות החושן (סי' שפו ס"ק י) שדייק מדברי הגמ', דכשהמטבע בתוך המים הרי הוא

עומד בשויותו, ומה שהבעלים צריכים לשלם כדי להוציאו אינו אלא גרמא בניזיקין דפטור. ולפי"ז הקשה מהא דאיתא בגמ' ב"ק (ד"א ע"א) לגבי טורח נבילה, שהקשתה שם הגמרא, האי טורח נבלה ה"ד אילימא דבבירא שויה ואגודא שויה ארבע כי טרח בדנפשיה טרח, ומבואר מכאן דאי יהיב ליה מה שבבור, לא ישימוהו אלא זוזא ע"כ. ומפורסם תירוצו של מרן בעל האגרות משה (ח"א י"ד סי' עז) שכתב לחלק בין מטבע לחפץ, משום שהוא דוקא במטבע שאין בה יוקר וזול נחשב אף בים באותו שיוי שם מטבע שהיה לה ביבשה, ולכן זה שצריך להוציא מעות להשיגה הוא רק גרמא, אבל בחפץ שהוא ניזול ונייקר כשהוא בים, אף שאין חסרון בחפץ עצמו, מ"מ הוול בזה, דמה לנו איזה סיבה הביאה הזול אם מחמת שישנם הרבה בעולם או משום שקשה להשיגו, דמ"מ ניזול, דאין רוצים לקנותו ביוקר, ולכן הוא מוזק בידים וכו'. עכ"ד. ובספר חשוקי חמד עמ"ס ב"ק בסוגיא דידן, כתב לדון במי שדחף חבירו על שפת הים ונפלו משקפיו המיוחדים והיקרים אל הים, ונאלצו להביא אנשי מקצוע שיוציאום ונשאל מי צריך לשלם ההוצאות הללו. ובתחילה הביא דברי האגרות משה, וכתב שמשקפיים אפשר לדמותם למטבע, שכיון שאין לזה מחיר בשוק, שהרי זה שוה רק לבעליו, וא"כ לבעליו זה שוה גם כשזה נמצא בים, וגם כשזה נמצא ביבשה, ולאחר זה אינו שוה כלום, לא בים ולא ביבשה, ויתכן שהנער לא יצטרך לשלם דומיא דמטבע. יעו"ש.

ואם כן שבמטבע היכא שיכולים להוציאו נשאר הוא בכל שוויותו, ופטור בזורק לחבירו, דא"ל הא מונח קמך. אז הן אמת שלחלל על כך אי אפשר כיון שאינו מצוי בידו ממש והתורה אמרת 'וצרת הכסף בידך' אולם מה שכבר יש בו, נשאר בו. ואם כן קדושה שהייתה במטבע הזה להיכן הלכה, ואימתי פרוחה הקדושה? והן אמת שלאחר שהשליך לים הגדול, חשיב כביעור מן העולם ובכך קיים מצוות הביעור כדת וכדין. ואין הוא בגדר של הפקר, כי אם זה מעשה הפקר כבר אינו חייב בביעור, אלא בזה מקיים המצוה ומדיני ממונות המטבע קיים בשוויו וכמבואר לעיל. ובשלמא אם היה כלה ואינו שווה כגון שהרסו או שברו וכו', ניחא למימר שפרחה הקדושה ממנו. אולם אם הוא שלם וקיים, מה הסברא לומר שפרחה לה קדושת מעשר שני.

והנה כלל מצוות ביעור, איננה להעבירו מן העולם, שהרי בתרומה וכו', אדרבה תתן לכהן, ובוזה קיימת מצות הביעור, ואדרבה אין הכהן המקבל צריך לבערו מן העולם [ובימינו יש דוגמתו בתן לכהן שמן להדלקה, שאין הכהן צריך לבערו מן העולם, וכמש"כ בקצירת השדה כרך שני פכ"ב סעי' ד]. והוא הדין מעשר שני מעיקר הדין יש להודרו ולאוכלו בקדושה, רק בזה"ז שא"א, מבערו מן העולם, כלומר מוציאו מרשותו, ונתנו חז"ל כללים, כיצד לאבדו מן העולם, והראשון שבהם הוא להשליכו לים הגדול, ונראה דהיינו לבטל השימוש בהם, שלא יעמדו עוד לעולם בשימוש חוזר. אולם עדיין מה שהיה בהם נשאר בהם, וכגון קדושת מעשר שני שהיה בהם נשאר בהם.

וחתני כבני הרה"ג רבי דניאל עמאר שליט"א, שהייתי דן עמו בסוגיא זו בזמן הביעור של שנת תשפ"ב, אמר לדון ולדמות לדין תרנגולת שמרדה, שפקע הקדושה, ונימא דה"ה בנידו"ד. ואמרתי לו שיש חילוק בין הסוגיות, כיון שמע"ש אין הקדושה תלויה בבעלות ממנית ולא שייך להפקיעה, ואבאר את דברי.

הנה האי סוגיא של תרנגולת שמרדה, היא מבוררת בגמ' בחולין (דף קלט ע"א) שם היא דנה על דברי המשנה ששילוח הקן נוהג בחולין ולא במוקדשין, ומבררת הגמ' איזה אופן של מוקדשין יש. ונחלקו בזה רב ושמואל, רב אמר, במקדיש פירות שובכו ומרדו, ושמואל אמר, במקדיש תרנגולתו לבדק הבית. בשלמא שמואל לא אמר כרב - דקא מוקים לה בקדשי בדק הבית, אלא רב מאי טעמא לא אמר

ב. ומעלת ידידי הגר"א שליט"א, העיר שכבר קדמו להגרמ"פ בחילוק זה הנצ"ב בשו"ת משיב דבר (ח"א סימן טז) ולא הבנתי דבריהם כי לא נאמר על 'מטבע' שאין בה יוקר וזול אלא על מטבע מכסף דייקא כמבואר בגמ' (ב"ב מד ע"ב), והרי דין הזורק מטבע לא נאמר דוקא שזרק מטבע של כסף ויתכן שזרק גם מטבע של זהב או נחושת דשייך בהם יוקר וזול, ומה נענה שם, וצ"ע.

כשמואל? אמר לך רב, דוקא קפטרי משילוח כגון פירות שובכו דקדשי מזבח נינהו, דכיון דקדשי קדושת הגוף לא פקעה קדושתיהו מינייהו, אבל במקדיש תרנגולתו לבדק הבית, דלאו קדשי מזבח, דקדושת דמים בעלמא הוא, כיון דמרדה - פקעה קדושתיהו, וחייבת בשילוח. ושמואל אמר. כל היכא דאיתיה בבי גזא דרחמנא איתא, דכתיב לה' הארץ ומלואה. וכן אמר ר' יוחנן: במקדיש תרנגולתו לבדק הבית ומרדה, אמר ליה רבי שמעון בן לקיש: וכיון שמרדה פקעה ליה קדושתה, אמר ליה: בבי גזא דרחמנא איתא, דכתיב לה' הארץ ומלואה.

ובתוס' שם (בד"ה כיון) למדו מכאן דאווזים ותרנגולים של חולין שמרדו בבעליהם והלכו להם, הווי הפקר והמחזיק בהן זכה, דהא הכא היינו טעמא כיון דמרדו הווי הפקר וחייבין בשלוח. ועל דברי התוס' הללו, ראה במהרש"א שהקשה, דטפי הווי להו לאוכוחי הכי בפשיטות לכולי עלמא דמוקמינן מתני' במקדיש ומרדו שבחולין כה"ג חייב בשילוח. ויעו' במש"כ ליישב היד דוד על הסוגיא כאן, דמחולין לא הווי מצי לאתווי ראייה, דאפשר לומר דלעולם לא הווי הפקר, ואין רשאי אחר לקחם כיון דלא נתייאש, ומ"מ לדידיה כיון דמרדו לא מיקרי מזומן וחייב בשילוח, אבל הכא דאמרינן כיון דמרדו פקעה קדושתיהו, שמע מינה דיצאו מרשות הקדש לגמרי ונעשו חולין, א"כ הוא הדין בהדיוט יצאו מרשותו, ואף לשמואל דחולק, היינו משום דכל היכא דאיתא בבי גזא דרחמנא איתא, אבל בהדיוט שפיר יצאו לחולין. ועוד הביא מספר משכנות יעקב (דף רא, פ"ד כי תצא ד"ה ומצות) שהקשה דמאי איריא, אי בנתייאשו, מאי איריא אווזים ותרנגולים, אפילו שור ומריא נמי, ואי לא נתייאשו, למה יהיה הפקר, ע"ש. ונראה לפי מה שכתב הר"ן דבאין יכול להחזירן איירי, והביאו רמ"א בח"מ סימן רנ"ט, קמ"ל דאפילו אמר דלא מייאש הווי יאוש, דמסתמא מקננים במדבריות ובמקום הפקר, אבל שאר בהמות בורחים לישוב, ואף על פי שאין יכול להחזירם כעת, ברבות הימים ימצאם ויחזירם לו על ידי סימן.

והנה בראשונים על הסוגיא [רמב"ן, רשב"א, ריטב"א, הר"ן] כתבו להקשות אהא דאמרינן כיון דמרדו פקעה להו קדושתיהו. וכתבו שטעמא דמלתא משום דהקדש דמים אינו קנין הגוף אלא שעבוד ממון שיש לו עליו, וכיון שנתיאש הגזבר או המקדיש משום שמרדו הווי ליה כהפקר ופקע ליה שעבוד ממון שהיה לו לגבוה עליו, ואפילו בקנין הגוף ממש כי האי גונא הפסידו בעלים כדאמרי' (ב"ק קט) לענין נשברה חבית של דבש ושטף נהר חמורו של חברו, וכן לענין שיירה שעמד עליה גייס לטורפה (שם קטז ב) דכל היכא דאין יכולין להציל יכול למימר מהפקירא קא זכינא, אלמא יצא מרשות בעלים והפקר הוא, אף זו כיון שמרדה ואי אפשר לגזבר להחזירה יצאת מרשות בעלים גבוה ונעשית חולין ושל הפקר, אלא דאמרי' לד' הארץ ומלואה, והיינו דאמרינן הא דאמר הרי עלי הא דאמר הרי זו, כלומר כשאמר עלי הואיל ומכיון שמרדו נתחייב הלה לשלם הרי הוא כחילול ויצא לחולין, אבל אמר הרי זו אף על פי שמרדה עדיין קדושתה עליה.

כלומר מבואר בדברי הראשונים שלענין ממון, קיי"ל שכאשר אין יכולים להצילה, כגון נשברה חבית וכו', יכול הזוכה למימר שזכה מההפקר. אולם לגבי הקדש אם הוא הקדש דמים שאין בו קנין הגוף אלא שיעבוד ממון, וכיון שנתיאש הגזבר מחמת שהיא מרדה, הווי כהפקר והופקע שיעבוד הממון. וזה אם כן עיקרה של סוגיא דאליבא דרב אפילו בקדשי מזבח היינו אומרים כדאמרינן בעלמא בקנין הגוף, שאפשר לזכות מההפקר, אי לאו דמיעטיה קרא משילוח הקן, ואשמועינן דקדשי מזבח דהווי קדושת הגוף לא פקעה קדושתיהו. אולם בקדשי בדק הבית הווי כהפקר וחייב בשילוח הקן. משא"כ לדעת שמואל גם קדשי בדק הבית אף אם מרדו לא יצאו לחולין, כיון דכתיב לה' הארץ ומלואה, ולכן פטור מלשח. וכדעתו כן סובר רבי יוחנן, וכך נפסקה ההלכה כשמואל ולא כרב.

והנה החתם סופר (במסכת חולין על הסוגיא) כתב לשאול שלכאורה מהסוגיא במס' עבודה זרה (דנ"ב ע"ב) מוכח דלא כרב, שהרי שם שנינו שבקשו לגנוז כל כסף וזהב מפני כספה וזהבה של ירושלים ששללהו האויבים, עד שמצאו מקרא ובאו בה פריצים וחללוהו, כלומר אף שהיו הקדש יצאו לחולין ומותר

להדיוט. ולכאורה זה איננו כדעת רב דס"ל שלא בעינן פסוק ולאחר שזה הפקר הופקעה הקדושה וקדושת דמים פקעה. אלא שמעצם הסוגיא אין קושיא כי הרי קיי"ל דשמואל שלא פקעה קדושה. ושמא לא אמרה רב אלא בעוף הבורח לנפשו ולא ישיגהו יד ועדיין צ"ע ובדיקה בספרים עכ"ד. ומרן הגריש"א בהערות על המס', כתב שכמבואר בראשונים הנז' לעיל, דשאני תרנגולת שהוקדשה לקדושת בדיק הבית, דשם אין להקדש אלא שיעבוד לדמיו ולכן כל היכא שמרדה נפקע מהקדש, וזה שייך רק בתרנגולת שאין ראויה בעצמה לבדה"ב וכל מה שיש להקדש בה הוא רק דמיה, אבל בכסף וזהב וכיוצא"ב דאפשר להשתמש בוזה עצמו לבדה"ב יש לומר דמודה רב בקדושה שבהן להיכן הלכה, ואתי שפיר הסוגיא בע"ז גם אליבא דרב. [אלא שכבר בסוגריים שם העיר, מהמשך הסוגיא בחולין לגבי מקדיש מנה לבדה"ב, ודוק].

הנה אם כן כל האי דינא שיכולה לפקוע קדושה אינו כאשר זה תפוס עם הקדושה עצמה, שהיא איננה שיעבוד ממון, וזה דבר שאינו יכול לפקוע מאליו אלא בתנאים הידועים. ושוב הביא לי חתני כבני הרב דניאל שליט"א שכן הוא לשון הקובץ שיעורים (חלק שני סי' כ). ונשנה את דבריו. בתחילת הביא מהא דאמרינן בפר' לולב הגזול (דף מ ע"ב) שנחלקו ר' אלעזר ור' יוחנן, שלדעת ר"א אין שביעית מתחלת דרך מקח, ולדעת ר"י, מתחלת הן דרך מקח והן דרך חילול. והביא סוגיא דידן דחולין, ודברי הראשונים, וכתב דהא ודאי דלענין שביעית לא אמרינן הכי ותרנגולת של שביעית שמרדה לא פקעה קדושת שביעית ממנה, ולכן שאל איך אפשר ללמוד שביעית מהקדש שתתחלל דרך מקח דילמא מקח אינו חילול כלל גם בהקדש לענין הפקעת הקדושה רק מקח גרידא כמו בהדיוט אלא דכיון שנפקע קנין ממון גבוה ממילא פקעה הקדושה כמו בתרנגולת שמרדה, משא"כ בשביעית דבעינן חילול על הקדושה מנ"ל דמקח הוי חילול, והשיב לו העילוי הגה"צ מו"ר יהושע זעליג זצ"ל בן הרב מקלימוויטש דמזה מוכח דא"א להיות דין מקח גרידא בהקדש בלא דין חילול, וא"כ שפיר מוכח דמקח עושה חילול דאל"ה לא היה אפשר כלל למכור הקדש עכ"ד, והציע הקושיא ופירוקה לפני הגר"ח הלוי מבריסק והסכים לתירוצו של העילוי ז"ל.

ושוב בהמשך באות ג', הביא דברי רבי יוחנן שדבר תורה מעות קונות, מדכתיב ונתן הכסף וקם לו, והביא קושיא מחכם אחד, דמוכח דלחילול הקדש צריך דיני קנין דאל"כ אין רא"י מחילול לקנין דקרא דונתן הכסף איירי בחילול, ולפי"ז קשה בהא דאמר חזקיה מע"ש שאין בו שו"פ אומר הוא וחומשו מחולל על מעות הראשונים שא"א לאדם לצמצם מעותיו, ואי נימא דא"א לחילול בלא דיני קנין מאי מהני הא דמעות הראשונות, הא מ"מ פחות משו"פ אינה עושה קנין ובודאי לענין קנין בהדיוט לא מהני הא דמעות הראשונות עכ"ד, והצעתי קושיא זו לפני כ"ק מו"ר חיים הלוי זצ"ל, והשיב לי בקצרה דאין ראיה מהקדש למע"ש, עכ"ל. ומבאר הקוב"ש את דברי הגר"ח, דהיינו דאפילו אם נאמר דלחילול הקדש צריך דיני קנין מ"מ במע"ש אינו כן, ונראה טעם דבריו לפי הנ"ל דבהקדש הקדושה היא בתולדה מהקנין והיכא שנתבטל הקנין בטלה הקדושה מאליה וכו'. אבל במע"ש אין הקדושה תלויה בקנין גבוה אפי' למ"ד מע"ש ממון גבוה, אלא אדרבה קנין גבוה במע"ש הוא מכח הקדושה ותרנגולת של מע"ש שמרדה לא פקעה קדושתה, וע"כ אין צריך לדיני קנין בחילול מע"ש.

ובהאי דינא דשביעית כן מצאתי שכתב הגאון רבי אריה פומרנציק תלמיד הגרי"ז זצ"ל בספרו תורת זרעים (פאה פ"ה מ"ה) שגם הקשה על הראשונים שכתבו שהטעם שהופקעה הקדושה בתרנגולת שמרדה מחמת שהופקע מההקדש הקנין ממון, ממילא נפקע גם הקדושה. ושאל שלפי"ז יש להבין את הירושלמי (פאה פ"ז ה"ו) לגבי שדה של הקדש חייבת בשביעית, ויליף לה מדכתיב ושבתה הארץ שבת לה' אפי' שדה שהיא לה' שביעית חלה עליה, ומסיק בירושלמי דאעפ"כ אסור לאכול הפירות שביעית עד שיחלל מהם ההקדש, וקשה, כיון דחל על ההקדש תורת שביעית, והיינו החיוב של תשמטנה ונטשתה, ונעשו הפירות הפקר, א"כ למה צריך לחלל אותם, הרי כיון דנפקע הקנין ממון

מטבע מעשר שני שביערו כדת בים הגדול האם פרוחה קדושתה ♦ נאמרים הלכתיים

גבוה ממילא יפקע עי"ז גם הקדושה. ועל זה כתב ליישב דשאני שביעית מהקדש, דבשביעית עיקר ההפקר נעשה ע"י הדינים של תורת שביעית שיש בהפירות, והיינו שבחלות "תורת שביעית" נכלל גם חלות "תורת הפקר", ואח"כ, ע"י הדינים של תורת הפקר שבהפירות, יכול כל אדם לזכות בהם, ולפ"ז, כיון שאין כאן הפקעה ממש בהקנין ממון, וע"כ גם הקדושה לא נפקע אלא ע"י חילול. כלומר דהאי דינא של תרנגולת שמרדה איננה בדיני שביעית והוא כדברי הקוב"ש הנו'.

הנה אם כן הדברים שעניתי בס"ד לחתני שמעש"ש איננו רק שיעבור ממון, וממילא לכו"ע לא פקעה קדושה אף שיהיה הפקר גמור, כגון תרנגולת שמרדה. ואם כן הוא הדין בנידו"ד גם אם יהיה דינו כהפקר במעמקי הים [אם כי ראה לעיל מש"כ שאסור לבר אמוראה לקחתם לעצמה כל שאפשר להציל, אולם תלוי הדבר במציאות היכן נפל המטבע, וראה לעיל בדברי אילת השחר], מכל מקום הקדושה של המעשר שני לא הפקעה ונתרת כשהייתה.

ומעלת ידידי הגרמ"ל שליט"א בזמנו לאחר ההפלגה הייתה דעתו מעט שונה, אולם לענ"ד כל טענותיו מבוררים מהגדרים ומהמקורות שהבאנו לעיל. ואני את אשר נלענ"ד כתבתי. אולם מה שהביא שם שהביעור מוגדר שזהו גמר קיום המצוה, אלא שכאן צריך להגיע לגמר, ותאריך הביעור הוא הגבלה שעד אז צריך לסיים [וכ"כ חזו"א דמאי סוסי"ב], ולכן במתנות הניתנות לא צריך המקבל לבער אצלו, אלא כיון שכבר אצלו התקיים הביעור. והוסיף וציין את דברי חזו"א בקטע האחרון של סי' ב סק"ז ושם כותב גם לגבי מע"ש שנראה שאחר זמן הביעור הפירות לא נאסרים, אלא שהוא באיסור כעין בל תאחר. ע"ש.

וכבר השבתי לו, שמרן חזו"א הוא דעה יחידאה בהאי דינא, והארכתי בזה מאד בתשובה שנתפרסמה בחלקת השדה (ח"ה תר"מ ס"י יא) שהגם שהרב מנחת חינוך (מצוה תרו אות א) נשאר בספק, כבר הבאתי שלהדיא הר"ש סירילאו על הסוגיא בירושלמי (פ"ה ה"ה) כתב שהפירות נאסרים. וכ"כ המבי"ט בפירושו קרית ספר בדעת הרמב"ם (הל' מעש"ש ונט"ד פ"א). וכ"כ הרב מלאכת שלמה בביאורו למשנה במסכת מעש"ש (פ"ה מ"י). וכ"כ הרב שער המלך בהל' מאכלות אסורות (פ"י ה"ט"ז) בדעת הרמב"ם. וכ"כ הגר"א בביאורו על הירושלמי (שם בד"ה ויתוודה בעי"ט, ובהמשך בד"ה ע"ד). ועוד הבאתי שם לשונות של ראשונים ואחרונים. והרי לך ספיקו של הרב מנחת חינוך הוכרע כבר בראשונים ובפוסקים, שביעור היינו איסור אכילה לאחר זמן ביעורו, כלומר שנאסר, וכן דעת הרמב"ם לשיטת המבי"ט ושער המלך. וכן דעת ר"ת והרע"ב לדעת שעה"מ. וכן יש לדקדק מלשון הרמב"ן והרשב"א שלאחר זמן נאסר באכילה. וכן נראה מדברי הריב"ן לגבי ביכורים שלמד שירקבו היינו מחמת חובת הביעור. וכ"כ להדיא הר"ש סירילאו, המבי"ט, מלאכת שלמה, הגר"א. וכ"פ רבותינו האחרונים וכמבואר לעיל. ודעת חזו"א היא יחידאה, והלכה למעשה יש להורות כפי הכתוב בדעת רבותינו הראשונים והאחרונים שהפירות נאסרים, וברור שכך יש לנהוג למעשה, ודברי מרן חזו"א צריכים לימוד.

גם מעלת ידידי הגרמ"ל שליט"א כתב לי, שלכאורה בעודו במים יש לדונו כדין מעשר שני שסרח דאיתא בירושלמי (פ"ב ה"א) דפקעה קדושתו וכן הוא ברמב"ם (פ"ג הי"א) ואין מחזיבין אותו לאכול פת שעפשה ושמן שנסרח אלא כיון שנפסל מאוכל אדם פקעה קדושה ממנו, ע"כ. וביאר בתורת זרעים (מע"ש פ"א מ"ה, פ"ד מ"ח, תרומות פ"ג מ"ט) דכל עיקר קדושת מעשר שני היא משום דקיימי למצותן לאכול בירושלים דזה קדושתן, וממילא פקעה קדושתן כשנפסל באכילה. וז"ל הקרית ספר (פ"ג מהל' מע"ש אזהרה קפג) וכיון שנפסל מאוכל אדם פקע ממנו קדושה דמיד דבר אכילה לאדם הוא דקדיש כדכתיב ואכלת וגו' עכ"ל. ממילא נראה הימצאותם בים הגדול באופן שאינו עומד להוצאה פקע קדושתן, אמנם אם הוא במים צלולים ויכולין להוציאן נחשב כעומד להוציאן, ומסתברא דאם ההוצאות עולים יותר משיווי המעשר נחשב כאינו עומד להוציאן ויפקע הקדושה, ואף אם בעלמא בעינן לנעשית מצוותם, מ"מ במעשר שני צריך להיפך שיעמוד למצוותן ורק אז יש בו קדושה.

ועוד כתב שאם לאחר שהשליך המטבע לים הגדול ויצאה משם האם פקעה הקדושה, יש לדון מהסוגיא שהבאנו לעיל ולחלק באיזה מקרה מדובר, אם המטבע הייתה במקום שאי אפשר להוציאה ע"י בר אמודאה, ה"ז נחשב כ'אבוד' ופקע כל הערך שלה ואיך יישאר בו קדושה, ואם זה במקום שאפשר להוציאה ע"י בר אמודאי, ה"ז רק כ'אינו ברשותו' ויתכן גם שאפשר לחלל עליו [לשיטת הירושלמי], ופשיטא דבכה"ג לא פקעה הקדושה. והנה בזמנינו יתכן באופן תיאורטי להוציאו מן המים בכל מצב, אך אם זורק בעומק שאין כדאיות לעשות כן נחשב כאבוד לגמרי וצ"ע. עכת"ד.

והנה לענ"ד יש חילוק גדול בין דבר שהלך מן העולם, שבוודאי הקדושה פקעה עמו מן העולם, וזה כל אשר נפסל מאכילת כלב. אולם מנ"ל שאם המאכל יישאר ראוי ומצוין למאכל והורידוהו למעמקים בארגז שלא ייפגע כלל מהמים שהקדושה תיפקע, וכי להיכן הלכה הקדושה, והרי אין מדובר בקדושה של ממון שמופקע מחמת בעלות, אלא זה קדושה בעצם, ואינו יכול לילך. גם אם תדון לגבי ממון, והפקר, ואם יהיה או אי אפשר לחלל, כל זה אינו דין לקדושה שכבר קיימת, וצריכה דרך וכללים כיצד להיפרד, וכל שהיא קדושה בעצם, כל שהדבר קיים, אין אפשרות אלא על ידי חילול בלבד. וכלשון התורת זרעים שהבאנו לעיל לגבי שביעית וה"ה הכא.

כל זה הוא הנלענ"ד, וצוי"מ. וימ"ן. אמן.

בברכה

שניאור ז. רווח

הרה"ג משה יהודה לנדאו שליט"א

מרבני המכון

שכירות לענין ערלה חמץ ותרו"מ

מכירת והשכרת שדה לגוי לשנות ערלה, השכרת קרקע למכירת חמץ, והמסתעף לגבי תרו"מ

הקדמה: פירות ערלה אסורים בהנאה, ולכן אסור למכור את פירות הערלה. אעפ"כ, הפוסקים מביאים להלכה שקודם שבאו הפירות לעולם מותר למכור לגוי את העצים לפני שצמחו פירות, וממילא יהיו הפירות שלו, כפי שיתבאר בעז"ה. אלא שיש שכתבו שהיתר זה אינו אלא כשמוכר לנכרי, אבל אם משכיר לו אסור, ששכירות לא קונה.

ולכאורה דין זה צ"ב שהרי כל שכירות העצים היא עבור הפירות, וא"כ מה ההבדל לגבי הפירות בין מכירה בשנות הערלה לשכירות? שאלה זו עוררה פולמוס בביהמ"ד בהגדרת שכירות. ורבינו הג"ר שניאור זלמן רווח שליט"א, ראש המכון השיב, ששכירות אינה על הקרקע אלא על הפירות וההשתמשות, ועל כן זוכה בפירות רק בשעת ההשתמשות בהם, בלקיטתם. והנה מאחר שבנושא זה הגדרות שונות, והוא יסודי ונפ"מ להלכות רבות, אמרתי אשנה פרק זה בעזרה"ת "הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה".

עוד יש לבאר: נחלקו האמוראים אם קנין פירות כקנין הגוף, ולכאורה שכירות לא גרעה מקנין פירות. וכן נפסק ששכירות ליומיה ממכר הוא. כיצד מתיישבים כל הכללים הנ"ל? ועוד, אם אכן שכירות אינה קונה את הפירות, מדוע במכירת החמץ בערב פסח אנחנו מוכרים את החמץ אגב שכירות הקרקע שאנו משכירים?

כמו כן, בזמן ביעור מעשרות [בשנה זו בערב שביעי של פסח הוא זמן ביעור] צריך להפריש תרו"מ מפירות טבל וליתנם למקבליהם לקיים את מצות הביעור. מי שלא נמצא ליד פירותיו יכול להקנות את המעשרות למקבליהם ע"י שישכיר להם את מקומם, כמבואר במשנה (מעשר שני פרק ה משנה ט). הרי שחצר קונה גם כשהקרקע שכורה?

ועוד, במתנות עניים הדין הוא שבעל קרקע שהוא עצמו עני אינו יכול לזכות בעצמו בפירות לקט שכחה ופאה, אלא עני אחר זוכה בהם. מה הדין בזה בעני ששוכר קרקע והצמיחה פירות, והאם יש הבדל בזה בין שכיר לאריס [דהיינו שקיבל קרקע בתורת אריס, וחלק מהפירות לעצמו, וחלק לבעה"ב]. ולענין תרו"מ, האם פירות שהשוכר לוקט מחצר השכורה דינם כלקוח, וחיובם רק מדרבנן?

במאמר שלפנינו נדון בהבדל בין מכירה לשכירות לגבי הפירות היוצאים ממנה, וגבי קנייני החצר, ומהו גדר שכירות להלכה, וההבדל בין המושג שכירות לא קניא, או ששכירות ליומיה ממכר הוא, ובין המחלוקת אם קנין פירות כקנין הגוף, וההלכה בכל זה, והנפ"מ.

א. מכירת עץ לשנות ערלה

פירות ערלה אסורים בהנאה, ולכן אסור למכור את פירות הערלה, אלא יש לבערם (כפי שהתבאר בהרחבה בס' עץ השדה פ"א ופ"ו).

אעפ"כ, הפוסקים מביאים להלכה שקודם שבאו הפירות לעולם מותר למכור לגוי. וכן מבואר בשו"ע (יו"ד סימן רצד סעיף טו): מותר למכור לעובד כוכבים פירות שני ערלה לשלש שנים, מאחר שלא באו

לעולם. מקור ההיתר הוא הראב"ד, והביאו בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' אלף רכא), ז"ל: "כתב הראב"ד ז"ל במשנת המקדש בערלה (קידושין ב) דמותר למכור פירות ערלה שלא באו לעולם, דאינו מוכר אלא מקום עצים, ועצי ערלה שרו בהנאה". ואף שהט"ז (שם סקכ"ז) תמה על לשון השו"ע מדוע ניתן למכור את הפירות עצמם, אולם כבר ביארו הנו"כ [ראה נקוה"כ ורע"א שם, ועוד] שמבואר ברשב"א שבכה"ג כוונתו מפורשת שמוכר את העץ לפירותיו.

אופן היתר נוסף מובא בשו"ע (שם סעי' ג): נכרי וישראל שהיו שותפין בנטיעה, אם לא התנו מתחילה, אסור. ואם התנו מתחילת השותפות שיהא העובד כוכבים אוכל שני ערלה וישראל אוכל ג' שנים משני היתר כנגד שני ערלה, ה"ז מותר, ובלבד שלא יבואו לחשבון. ואמנם הרמ"א כתב: ויש מתירין אפילו לא התנו מתחלה, רק שהישראל אומר לעובד כוכבים - טול אתה שני הערלה ואני אטול שני היתר כנגדן (טור והרא"ש).

מקור היתר זה בגמ' (ע"ז כב). בישראל וגוי שקיבלו שדה בשותפות שאם התנו כך מתחילת השותפות מותר. עיקר דין זה נאמר לגבי שכר שבת בשותפות ישראל ונכרי, והסתפקה הגמ' מה הדין כשלא התנו לא בתחילת השותפות ולא אח"כ, אלא חלקו בסתם. ופסקו הרמב"ם והשו"ע (או"ח סי' רמה ס"א) שמותר דווקא אם התנו בתחילת השותפות. וברמ"א שם הביא שיש מתירין השכר בדיעבד, אפילו לא התנו, וחלקו סתם. ע"ש. והנה לגבי ערלה דעת רש"י ועו"ר שאפילו אם לא התנו בתחילת השותפות אלא אח"כ, מותר, ושונה מאיסור שבת שכשמחליפים ביניהם דינו כשליחות בשבת, אבל בערלה אין איסור עבודת קרקע ואילן, אלא רק הפירות אסורים, וכשהתנו אח"כ זוכה כ"א בפירות השנה שעבר, שדין הוא שהעובד יטול פירות השנה. אולם הרמב"ם (מאכ"א פ"י הי"ד) פסק שאם לא התנו מתחילה אסור. וכ"פ השו"ע, כדלעיל. נראה שחולקים על סברת רש"י ואינם סוברים שדין הוא שהעובד יטול פירות השנה. ואילו הרמ"א הביא את סברת המתירין כרש"י ודעימיה.

אופן היתר נוסף מובא בשו"ע (שם סעי' יד): "מותר לומר לעובד כוכבים בשני ערלה - עבוד כרמי ותטול פירותיה, ותן לי כרמך שעברו עליה שני ערלה ואעבדנה ואטול פירותיה". ובב"י הביא טעם דין זה בשם רבינו ירוחם שדין הוא שהעובד יטול פירות. והקשו עליו שזו סברת רש"י הנ"ל, והרמב"ם והשו"ע חולקים, ומצריכים שיתנה מתחילה, ומדוע בזה פסק השו"ע שמותר. פסקו כאן סותר למש"כ לעיל?

ובט"ז (ס"ק כב) תי': "דהוה כמו מכירה שמוכר לו הקרקע שלו בשכר שנותן לו קרקע שלו לעבדה, והוה כמו מכרה במעות, וזה מותר לכ"ע". ובש"ך שם תי' שאפילו הרמב"ם מודה כאן דדוקא התם שקבלוהו בשותפות דרך השותפין זה עובד וזה אוכל, ועביד שותף דטרח בעד שותף חבירו, משא"כ הכא". אמנם ראה בביאור הגר"א שלא ניחא ליה בתירוץ אלו, וא"כ סובר שרק כשהתנו מתחילה מותר, אא"כ מוכר לו, וכדברי השו"ע (ס"ט"ו), וכמובא לעיל. אמנם לדעת הי"מ שהביא הרמ"א צ"ל מותר.

ב. השכרת עץ לשנות ערלה

אלא שיש פוסקים שכתבו והגבילו שהיתר זה אינו אלא כשמוכר לנכרי, אבל אם משכיר לו אסור.

ז"ל ספר תשב"ץ קטן (סימן סזו. המחבר הוא רבינו שמשון בר צדוק, שכתב מפסקי רבו המהר"ם מרוטנבורג): "ושאלת אם יכול היהודי להשכיר אותו כרם לגוי עד שיעברו שני ערלה ואח"כ יקח היהודי הכרם ברשותו? לא. כי פירות הערלה אסורים בהנאה ואסור הישראל לאכלם אף למכרם לגוי כי הפירות של ישראל הם דשכירות לא קניא. וכיון דבקרקע דידיה קיימי, פירי דידיה הוו ואסירי בהנאה. ולא דמי להנך שתילי ערלה דסוף פ"ק דע"ז (דף כב) דגוי אוכל שני דערלה וישראל אוכל שני דהיתרא ושרא ליה רבא אף בלא התנו מעיקרא לעשות כן. שאני התם דשותפין הוו ותרוייהו או בקבלנות או שותפי

שכירות לענין ערלה חמץ ותרו"מ • מאמרים הלכתיים

ממש הוּו בגוף הקרקע ולהכי שרי דהכי דינא שזה טורח בחלקו ומעדר וזומר בכל יום או יום אחד או שנה אחת או ג' שנים ואוכל מה שטורח, ואח"כ חבירו עושה כמו כן לחלקו, לכך שרי רבא, אבל הכא דקרקע דישאל הוּו ואילנות נמי דידיה הוּו דבתר תלת שנין אמר ליה לגוי הסתלק מארעאי ומאילני, נראה דאפילו התנו מעיקרא אסור [אמנם ע"ש שדעתו להחמיר אפילו כשמוכר לזמן, ודלא כש"ר, וכנ"ל].

מקור הדין הוא ממסקנת הגמ' בפסחים (ו) ובע"ז (טו). ששכירות לא קניא, ומשום כך אסור להשכיר דירה לגוי שמכניס ע"ז לבית ישראל, וכן כהן ששכר פרה מישראל לא יאכילנה תרומה, וכן להיפך. וכן נפסק להלכה (רמב"ם תרומות פ"ט ה"ז).

אלא שעדיין צ"ב מדוע פירות הגדלים בקרקע ששכר אינם שייכים לשוכר, והרי כל השכירות היתה עבור הפירות שיגדלו, ומדוע נחשב כקונה את הפירות? ועוד, הרי נקטינן ששכירות ליומיה ממכר הוא? וכן נחלקו האמוראים אם קנין פירות כקנין הגוף. כיצד מתיישבים כל הכללים הנ"ל? ומדוע מטלטלין נקנים אגב שכירות קרקע או בקנין חצר בכה"ג, אם הקרקע אינה שלו. כגון במכירת חמץ נמכר החמץ אגב ד' אמות מקרקע שהמוכר משכיר?

ג. אם חצר קונה למשכיר או לשוכר

והנה ברמב"ם (שכירות פ"ו ה"ה), וכ"ה בשו"ע חו"מ (סי' שיג סעי' א), נפסק: "הזבל שבחצר הרי הוא של שוכר... בד"א, כשהיו הבהמות שעשו הזבל של שוכר, אבל אם הבהמות של אחרים, הזבל של בעל החצר, שחצירו של אדם קונה לו שלא מדעתו אף על פי שהיא שכורה ביד אחרים". ובראב"ד השיג: "א"א דבר זה אינו מחזור שהרי בגמרא העמידוה בחצר דמשכיר [ושוורים דאתו מעלמא פי' חצר דמשכיר] דלא אגירא לשוכר דאי אגירא ליה כדידיה דמי וקניא ליה מידי דהוה אשוכר את מקומו". ודברי הראב"ד כפירוש רש"י בסוגיא.

הרי לפנינו מחלוקת למי קונה החצר, לרמב"ם החצר קונה למשכיר את ההפקר אע"פ שהשוכר גר שם, וזכות ההשתמשות שלו, ואילו לרש"י ולראב"ד השוכר קונה את ההפקר, וכדידיה דמי. וראה בש"ך (שם סק"א) שהביא שדעת התוס' ועוד חבל ראשונים כהרמב"ם, ומאיידך, הביאו האחרונים שדעת הרא"ש (תחילת כלל א), ועוד, כרש"י ודעימיה.

וראה בש"ך (סי' רס ס"ק טו, ובסי' שיג סק"א) שכ' שהעיקר כהרמב"ם שרק המשכיר זוכה, ואילו הגר"א (סי' רס סקי"ג, ובסי' שיג סק"ה) כ' שהעיקר כרש"י ודעימיה.

ד. הקושיות על הרמב"ם, והגדרת זכות השוכר

והנה על דברי הרמב"ם האלו הק' הראב"ד בתו"ד מדין שוכר את מקומו, והיינו ששוכר יכול לקנות חפץ מאחרים בקנין חצר [כמבואר בב"ב עו:], ולכן כשאדם רוצה להקנות לחבירו חפץ, יכול להשכיר לו קרקע, והקונה יקנה בקנין חצר [או באגב], וכמעשה דר"ג וקנים שהיו בספינה, והקנה להם ר"ג את התרומות ומעשרות ע"י שהשכיר את מקומו (משנה מע"ש פ"ה מ"א וגמ' ב"מ י"א, ע"ש), ודנה הגמ' אם קנו בקנין חצר.

ובש"ך שם תי' ב' אופנים: "י"ל דדעת אחרת מקנה אותו שאני, משא"כ במציאה והפקר. א"נ שאני התם שהונח בו הדבר לדעת השוכר, וכיון ששכר המקום מסתמא לכך שכרו שכל מה שיונח בו לדעתו יהא כאלו מונח ברשותו הקנוי לו, משא"כ במציאה והפקר". וראה בבית מאיר (אבה"ע סי' קלט סק"א) שביאר שבדעת אחרת מקנה או שהונח כדי שיקנה השוכר קונה השוכר את הקרקע לתשמישו, וכל מה שהמשכיר אינו יכול לקנות, כגון כשדעת אחרת מקנה לשוכר, עד"כ ירד לחצר זו, משא"כ מציאה והפקר שבהם יכול המשכיר לזכות בהם.

קושיה נוספת. בב"י שם, אחר שכתב שקצת נראה כהרמב"ם, הקשה: "ומכל מקום יש לתמוה על דברי הרמב"ם ז"ל דכיון דקיימא לך (ב"מ נו:): דשכירות ליומיה ממכר הוא, חצרו של שוכר הוא וזוכה לו, ולא היה לו לקנות למשכיר".

קושיה נוספת. בסמ"ע הוסיף והק' שהשו"ע עצמו פסק בסי' רס (ס"ד) דלא כהרמב"ם, ז"ל: "ראובן הדר עם שמעון בביתו ומעלה לו שכר, אם צבי שבור או גוזלות שלא פרחו נכנסו לתוך הבית, זכו בהם שניהם". הרי שקנייני החצר שייכים גם לשוכר, ששכירות ליומיה ממכר הוא, וקנו שניהם מפני שגרים יחד [וראה בנו"כ שיש שתירצו שבסי' רס מדובר במציאות ששכחות להגיע לבית, ולכן זוכה גם השוכר, שעד"כ שכר].

ויש שתירצו [על שתי הקושיות האחרונות] שאמנם השוכר יכול לקנות בקנין חצר בחצר השכורה, אלא שתלוי למה היתה כוונת השכירות, ולגבי מה שהושכר לו שכירות ליומיה ממכר, ואילו לשימושים שלא היתה הכוונה להשכיר לו, ובכללם לקנות בקנין חצר זבל דאתי מעלמא, לא קונה, שלא השכיר לו להעמיד תורי לעשות שם זבל. וכן הביא הש"ך תי' זה בשם התו"ח, אלא שכו' שאין דבריו נראים, וגם בסו"ד כ' שברמב"ם משמע שמדובר כשהיא שכורה לכל דבר.

והש"ך (שם, וכ"כ אח' נוספים) תירץ שכבר כתבו התוס' (ב"מ נו: ד"ה והאי. ע"ז טו. ד"ה והשתא. וכ"כ תה"ד סי' שיח, ועוד) ביישוב הסתירה בין מסקנת הגמ' ששכירות לא קניא, לדברי הגמ' ששכירות ליומיה ממכר, שרק לעגין הונאה הוי ממכר, ולא לשאר דינים. ועוד, שדעת הריב"ש והנמו"י שלא אמרו ממכר אלא לעגין זכות ההנאה, אבל לא בגוף הדבר, יעו"ש. וכ"כ הלח"מ בהל' שכירות רפ"ז, בביאור הרמב"ם שכו' ששכירות ליומיה ממכר, ע"ש. וכן הביא ביד מלאכי בכללי הדינים (כלל תקפד). ויעו"י עוד בשו"ת דברי חיים (ח"ב חו"מ סי' כט) שהביא שהנותן מתנה לחבירו בתנאי שלא ימכרו, והמקבל השכירו, אינו עובר על התנאי, ואפילו לדעת הסוברים ששכירות מימכר ליומיה לכל דבר, מכל מקום גוף הדבר נשאר של המשכיר, עכ"ד.

ה. הוכחה ששוכר אינו כקונה קרקע לפירות, ומו"מ בביאורו

והנה במשנה (ביכורים פ"א מ"ב) איתא: "האריסין והחכורות אין מביאין ביכורים משום שנאמר ראשית בכורי אדמתך" [דין מוסכם. ומה שנחלק ר"י במשנה שם בסוף הפרק הוא רק באריסי בתי אבות, ע"ש].

וקשה שהרי בגמ' בגיטין (מז:): לגבי המוכר שדהו לפירות, לדעת כולם הקונה מביא ביכורים, אלא שנחלקו ריו"ח ור"ל אם קורא, לריו"ח קורא מפני שקנין פירות קנין הגוף דמי, ולר"ל אינו קורא, דלאו קנין הגוף. ובגמ' שנו"ג בדבריהם לא הזכירה כלל משנה מפורשת שאינם מביאים כלל.

וע"כ צ"ל שיש הבדל בין מוכר קרקע לפירות שיש לו קנין פירות, לבין אריס וחוכר. ובס"ד מצאנו בזה באחרונים הסברים שונים.

בקובץ הערות (להגרי"א וסרמן זצ"ל. סי ג), וכן בקהילות יעקב (שביעית סי' א) הביאו מח' ראשונים האם אריס וחוכר וכן השוכר עמהם, האם כקונה גוף לפירות, או שאינם קונים קרקע לפירות, אלא יש להם זכות לעבוד בקרקע, והבעלים משועבד לתת להם הפירות. ע"ש שהביאו בהרחבה דעות הראשונים. ויש להוסיף לזה גם את מחלוקת הראשונים בבכורות (א:): בלוקח טבלים ממורחים מהגוי מעשרם ואינו חייב בנתינתם, משום דאמר קאתינא וכו'. והעמידה הגמ' שהמירוח היה של ישראל ברשות הגוי. ופירש"י ורבינו גרשום שמדובר באריס ישראל בשדה גוי, ונקרא מירוח ישראל בשל גוי. והקשו בתוד"ה דמרחינהו שאריס בחלקו אינו נקרא של גוי. ומבואר שנחלקו אם הפירות של הבעלים או של האריס.

שכירות לענין ערלה חמץ ותרו"מ ♦ מאמרים הלכתיים

א"כ, לדעת הסוברים שאכן אריס וחוכר ושוכר אינם קונים קרקע לפירות, אלא יש להם זכות לעבוד בקרקע, והבעלים משועבד לתת להם הפירות, לא קשה מ"ט אריס אינו מביא ביכורים, וכל ספק הגמ' הנ"ל דווקא בקונה קרקע לפירותיה שיש לו קנין גוף לפירות, ואינו דומה לאלו. וכשיטה זו מובא גם באסופת מהגר"ח (על מס' פאה שם). מאידך, בקה"י שם כ' שדעת הרמב"ם והרמב"ן ועו"ר שלאריס וחוכר ושוכר דין קנין פירות, ולדבריהם קשה כהנ"ל.

ובקובץ הערות (להגר"א וסרמן. יבמות ריש סי' נג) תירץ שאכן אם משלם מתחילה עבור שכירותו דינו כקונה קרקע לפירות, אך אם משלם כשוכר בסופה או מתחילה ועד סוף אין לו קנין פירות, אלא רק זכות שימוש, וכדלעיל, ע"ש.

האופן הנוסף לתירץ הוא שאמנם לאריס ודומיו קנין פירות אך אינו דומה למוכר קרקע לפירותיה. ובביאור החילוק כתבו האחרונים באופנים שונים. ב"רשימות שיעורים" (ב"ב פח:): מובא בשם הגר"ח סולוביצ'יק שדווקא כשקונה שדה לפירות יש לו בגוף הקרקע לפירות, משא"כ אריס ודומיו יש להם קנין פירות, אך לא בגוף הקרקע, ולכן אינם בכלל "אשר תביא מארצך".

באבי עזרי (שכירות פ"ו ה"ה) סובר שלא יתכן שיש לו קנין פירות ואעפ"כ אין לו גוף לפירות, שא"כ קונה דבר שלא בא לעולם, וע"כ שגם אריס ודומיו יש לו קרקע לפירותיה, אלא שבזה ודאי קנין פירות לאו כקנין הגוף, שרק כשקונה קרקע לכל פירותיה לזמן דנו אם זמן כקנין הגוף, אך אריס ודומיו אין קניינם גמור גם בזמן השכירות [אמנם למ"ד שכירות קניא היה צ"ל שקניינו קנין גמור לזמן. וע"ש שמ"מ מחלק שעדיין אין זה כגוף לזמן].

ואפשר שזו גם כוונת החזו"א (שביעית סי' כא סק"ד) שתי' שקונה קרקע לפירותיו אינו משתמש בגוף הקרקע של המוכר, משא"כ באריס וחבריו, וק"פ כקה"ג אינו אלא כשקונה הגוף לכל ההשתמשות לזמן ידוע. וע"ע בקה"י שם שכ' ליישב קרוב לזה, וביאר כדבריו את החזו"א.

ולדבריהם י"ל ע' דהתינח אריס וחוכר בסתם אינם מכוונים לקנות את הקרקע לכל תשמישה, אבל בשכירות אם אינו מתנה שהשכירות רק לפירות, משמע ששוכר לכל, וא"כ דינו צ"ל כדין קונה לפירות לשיטת אלו. ובכל האחרונים הנ"ל משמע שמשווים שכירות לאריסות וחכירות.

ושמא י"ל שאם יתנה השוכר ששוכר לכל תשמישה לזמן יהיה דינו כדין מוכר גוף לפירות, אבל כל שלא התנה במפורש מתפרשת כוונתו ששוכר לשימושים מסוימים ולא לכל [וכעין החילוקים שכתבו בנו"כ בשי' השו"ע (בחור"מ סי' רס וסי' שיג, וכנ"ל)]. וצ"ע.

ו. בשיטת התשב"ץ קטן שלא להשכיר לגוי לשנות ערלה

עפ"י הנ"ל יתבאר דברי התשב"ץ קטן הנ"ל שאסור להשכיר לגוי את האילנות לשנות ערלה, והקשינו מדוע נחשב כנהנה ממכירת פירות ערלה. ולפי מש"נ לעיל, שיי"ס שהשכירות אינה אלא זכות השתמשות, א"כ גם לגבי הפירות י"ל כן, שפירות הקרקע של הבעלים, אלא שהוא משועבד לתת את הפירות לשוכר, וא"כ הוי כמוכרם לו תמורת תשלום דמי השכירות.

בביאור הדברים י"ל שמלבד ההוכחה דלעיל ששכירות אינה כקנין הפירות שיש לקונה שדה לפירות, בנוסף, מבאר בקה"ע שם, גם מאופן תשלום השכירות מוכח שאינה דומה לקניינים, שבשאר קניינים התשלום מתבצע בשעת הקניה, ולא תלוי בשימוש בפועל, ואילו בשכירות אין התשלום בתחילת השכירות, ונחלקו אם ישנה לשכירות מתחילה ועד סוף, או אינה לשכירות אלא לבסוף, ומ"מ אינה מכר שמשלם בתחילה [אמנם הקונטרס הספיקות (כלל ז אות ה) סובר שבקרקע שכירות משתלמת בתחילה, וכבר חלקו עליו האחרונים]. גם זה מוכיח שאין כאן קנין בגוף הקרקע לפירות.

וא"כ להלכה שקי"ל ששכירות לא קניא י"מ שלשוכר יש רשות להשתמש בדבר כפי שסוכם, אך אין לו אפילו קנין פירות בקרקע. ולכאורה ה"ה לענין הפירות שגדלים בקרקע, כשם שלשוכר אין שייכות לקרקע, אלא שהבעלים משועבד ללדת שימושיו, כך הפירות בעלותם לבעל הקרקע שמשועבד ליתנם. ואמנם יש מקום לדון שאחרי שלשוכר זכות גידול הפירות, יהיו הפירות הגדלים שלו, כמו מי שגידל בשדה הפקר שהפירות שלו. אמנם בתשב"ץ קטן מפורש סובר שהפירות של משכיר, ז"ל: 'זכיון דבקרקע דידיה קיימי פירי דידיה הו''. ולכן אוסר להשכיר לנכרי את האילנות לשנות ערלה. וכן ניתן להוכיח מדברי רש"י ורבינו גרשום הנ"ל שהפירות של אריס.

ומה שהשוכר יכול לקנות בקנין חצר דברים מסוימים [כמבואר בשו"ע חו"מ סי' רס ס"ד, וסי' שיג ס"ג], אינו משום הבעלות בקרקע, אלא מפני זכות ההשתמשות שלו. וכן מה שהקשו האחרונים על הרמב"ם (שכירות פ"ו ה"ה, ובשו"ע שיג א) ששכירות ממכר ליומיה, ומהדין מקומו מושכר לו לקנות בו בקנין חצר, ומוכח שקנין חצר שלו, אין זה עדיין קנין פירות בגוף החצר, אלא הקנין הוא מכח זכות ההשתמשות בחצר, שעיי"כ השוכר יכול לקנות מטלטלין.

אמנם האחרונים שהקשו על הרמב"ם הנ"ל שהחצר צריכה לקנות לשוכר כדין מקומו מושכר לו, או כדין שכירות ממכר ליומיה, וכן רבותינו שפירשו שיש לשוכר קניינים מסוימים, וכנ"ל, יתכן שסוברים שגם בערלה יכול להשכיר לגוי את העצים לשנות הערלה, ואינו נחשב נהנה מהפירות.

ו. קושיא ממתנות עניים שמוכח שהפירות של שוכר

לכאורה דין שוכר קרקע שווה למקבל [אריס, שמקבל קרקע לעובדה וחולק הפירות עם הבעלים למחצה שלישי או רביע] ולחוכר [כאריס, אלא שמשלם סך פירות קצוב ממקו"א], וא"כ, להתשב"ץ קטן אין הפירות שלהם, אלא כקונים.

אלא שקשה ממתנו"ע שמוכח שהפירות הגדלים של השוכר. ז"ל המשנה (פאה פ"ה מ"ה): "המקבל שדה לקצור אסור בלקט שכחה ופאה ומעשר עני. אמר רבי יהודה אימתי בזמן שקיבל ממנו למחצה לשליש ולרביע, אבל אם א"ל שלישי מה שאתה קוצר שלך, מותר בלקט ובשכחה ובפאה ואסור במעשר עני".

ביאור, הדין הוא שבעל השדה אינו יכול לעכב מתנות עניים לעצמו אפילו אם הוא עצמו עני, אלא מניחם לאחרים, שנאמר "לא תלקט לעני" - להזהיר לעני על שלו (גיטין יב, ועוד). מבואר במשנה שהמקבל דינו כבעלים, ואסור במתנות עניים, אבל אם אמר לו שלישי מה שאתה קוצר שלך, וביארו בירוש' שהכוונה שאומר לכשתקצור יהיה שלישי שלך, אין הפירות שלו אלא לאחר הקצירה כתשלום, וקודם לכן אינם שלו, ולכן יכול ללקט מתנות עניים.

מוכח מזה שהמקבל דינו כבעלים [וכ"ש החוכר], והפירות שלו גם בעודם מחוברים, וקשה על הסוברים שהפירות של משכיר, אלא שמשועבד ליתנם לשוכר [ודחוק מאד לחלק בין מקבל וחוכר לשוכר בזה].

וידידי הגרי"א חיון שליט"א הראה שכבר דנו האחרונים בקושיא זו (בתורת הארץ פ"ה אות י"ז, ובמורשת משה י"ד סי' ל"ד, והגרא"ד רוזנטל בכרם ציון כרך ב' אוצר התרומות פ"ג או"י י"ז סק"ח), והוא כתב שלדעת רש"י ורבינו גרשום ודעימייהו צ"ל שהוא זוכה בחלקו לפני הקצירה בסמוך לה. וצ"ב. אלא שלענ"ד מלבד שלא מסתבר כלל שזוכה לפני הקצירה, אלא רק משעה שלוקט ולוקח לעצמו, גם מוכח מדבריהם שאפילו בשעת המירוח הפירות של הגוי, שאלו דברי הגמ' שמרחינהו ישראל ברשות הגוי, והיינו ששם טבל חל ברשות הגוי.

ושמא י"ל שברין מתנו"ע דרשו חז"ל "תעזוב" יתירא לכמה וכמה עניינים לטובת העניים (ראה ירושלמי פאה סוף פ"ד, ובבלי ב"ק כה. צד. תמורה ו, ועוד), ולכן המקבל והשוכר נחשבים כבעלים לענין

עזיבת מתנו"ע לאחרים.

ח. אם לפירות שביד השוכר דין לקוח לתרו"מ

הלוקח פירות שאינם מעושרים מבעליהם חייב בתרו"מ רק מדרבנן, שאינם "תבואת זרעך". לאור המבואר לעיל שיי"ס שלשוכר ודומיו אין בעלות בפירות, אלא של המשכיר שמשועבד לתיתם להם, לכאורה לפי"ז יהיה לפירות של השוכר, האריס והחוכר דין לקוח. וא"כ יהיה צריך להקפיד שלא להפריש מפירות של שוכר על של בעלים [ויל"ע אם ראה מהמשנה דמאי פ"ו]. ועחז"ל"מ.

ומ"מ נידון זה אינו אלא לדעת הסוברים שפטור לקוח הוא כשקנה קודם גמ"מ [ריב"ם והר"ש וראב"ד], אבל לסוברים שפטור לקוח רק לאחר גמ"מ [ר"ת ורמב"ם] נראה שאינו לקוח, שהרי המקבל ודומיו קונים את הפירות מיד בתלישתם, קודם גמ"מ. אמנם מדברי רש"י ור"ג דלעיל נראה שבשעת המירוח עדיין הפירות של הבעלים, וא"כ צ"ל שדין לקוח אחר גמ"מ להם. וצ"ע.

סיכום:

- א. מותר למכור לגוי פירות שני ערלה לשלש שנים כשעדיין הפירות אינם בעולם. מכירה זו מתפרשת שמכר לו אילן לפירות.
- ב. ישראל וגוי שותפים בנטיעה, להשו"ע אם התנו מתחילת השותפות שהעובד כוכבים יאכל שני ערלה וישראל יאכל ג' שנים משני היתר כנגדם, מותר, ובלבד שלא יבואו לחשבון. ואם לא התנו מתחילה, אסור. אמנם הרמ"א מביא שיש מתירין אפילו לא התנו מתחילת השותפות אלא אחריה, ושונה משכר שבת שאסור בכה"ג.
- ג. מותר לומר לגוי בשנות ערלה: עבוד כרמי ותטול פירותיה, ותן לי כרמך שעברו עליה שני ערלה ואעבדנה ואטול פירותיה. כן פסק בשו"ע. אמנם הגר"א סובר שלפוסקים כשיטת השו"ע דלעיל [אות ב], אין להתיר.
- ד. יש שכתבו שאין להשכיר לגוי קרקע לפירותיה לשנות ערלה, מפני שלשוכר אין קנין בפירות אלא המשכיר משועבד לתתם לו, וזו הנאה ממכירת פירות ערלה. אמנם הבאנו דעות שונות בהגדרת שכירות קרקע לפירות, ולשיטתם הפירות של השוכר. ולדינא יש לחשוש לדעה ראשונה, ולא ישכיר לגוי לשנות ערלה.
- ה. קרקע שכורה, נחלקו הראשונים והפוסקים להלכה למי קונה החצר מציאות והפקר.
- ו. וכן הובא שאריס וחוכר, ולכאורה ה"ה שוכר, אינם מביאים ביכורים, שאינה ארצם, ומוכח שגרע קניינם ממוכר שדה לפירות שקניינו קנין פירות ומביא ביכורים, ובו נחלקו אם ק"פ קקה"ג [אבל באלו אינו כן, וכמובא לעיל מח' בהגדרת שייכותם לקרקע ולפירות].
- ז. מאידך, אפילו להסוברים שקנייני הקרקע של משכיר, השוכר יכול לקנות בקנייני חצר ובאגב מטלטלים שמתנאי השכירות נקנים לו [כגון זבל בהמותיו, וכן מה שעד"כ השכיר]. וכן קונה דברים שאחרים מקנים לו, והטעם, או משום שדעת אחרת מקנה שאני, או משום שעד"כ השכיר לו [והובאה הגדרת הבי"מ שהשוכר יכול לקנות את מה שהמשכיר אינו יכול לקנות]. ומבואר שלקנות בקנין חצר לא צריך שתהיה בעלותו בגוף הפירות, שאפילו להסוברים שאין להם בשדה אלא זכות השתמשות, יכולים לקנות בה.
- ח. ולכן שכירות בקרקע מועילה לקנות את החמץ בחצר ובאגב, וכן בזמן ביעור מעשרות ניתן להקנות את התרו"מ לזכאים להם ע"י שכירות הקרקע.
- ט. אריס חוכר ושוכר עניים אינם יכולים לקחת לעצמם את מתנות העניים מהשדה שקיבלו.
- י. הסתפקנו אם לפירות שביד השוכר וחבריו דין לקוח שחיובו אינו אלא מדרבנן.

הגאון רבי אליהו בנימין מאדאד שליט"א

ראש בית הוראה 'מים טהורים'
מראשי ישיבת 'כסא רחמים'

גידולי גג ובית אם חייבים בתרומה ומעשר או לא – חלק א

אמרתי אל לבי לבאר מה דין הנוטע עצים בגג ביתו, או בתוך הבית ממש, אם חייב להפריש מפירותיהם תרומות ומעשרות, כדין הנוטע בשדה, או לא. ומאדון הכל אשאל עזרה, שיורני דרך סלולה וברורה.

רבנו הרא"ש ז"ל בתשובה (כלל שני סימן ד) נשאל אודות כרם הנוטע על הגג שמילאו עפר ונטע בו כרם, אם יש לדמותו לעציץ שאינו נקוב, שפטור מן התרומה וכן יהיה פטור מן הערלה. והשיב, יראה לי דכל כה"ג חייב בתרומה ובערלה, דלא איירי תלמודא לפטור אלא מן הזרוע בדבר המיטלטל, כגון עציץ וספינה דלא הוי זרוע בארץ ואין דרך לזרוע כך, ולא חייבה התורה להפריש מעשר, אלא תבואת זרעך כדרך שהעולם זורעין והיוצא השדה שנה שנה, ואין דרך לזרוע בדבר המיטלטל. אבל כשהוא נקוב חשוב כמחובר לארץ, כי השרשים יונקים ויתקיימו מלחלוחית הארץ וקרינן ביה היוצא השדה, וגם דרך לזרוע כך. וכן לענין שבת וכו', וכן לענין טומאה והכשר וכו'. אבל בנדון זה שמילא הגג עפר ונטע בו כרם שהוא דבר קבוע, עדיף טפי מעציץ נקוב. ואפילו לר' שמעון דמדמי עציץ נקוב כתלוש לכל מילי כו' (עיין שבת צה); מודה הכא דהוי כמחובר לכל מילי, כיון שהוא מחובר וקבוע ויונק מן הארץ. והאזיר שתחת הגג לא מחשב ליה כתלוש, וגם דרך העולם לזרוע כך, כדאיתא וכו'. ועוד תנן (מעשרות פ"ה מ"ב) בצלים שהשרישו בעליה טהרו מלטמא, נפלה עליהם מפולת והן מגולין, הרי אלו כנטועים בשדה. אלמא חזינן אפילו מפולת שנפלה עליהם מאליה ובעליה, הוי כנטוע בשדה, כ"ש המכוין ליטע בגג דחשיב כמחובר גמור לכל מילי, לערלה ולתרומה ולהכשר ולטומאה והתולש ממנו בשבת חייב. ועוד האריך בזה. ע"ש. ופסקו בנו רבנו הטור ביו"ד בהלכות ערלה (סוף סימן רצד), וכתב מרן הב"י שכ"כ הרא"ש בתשובה, ופסקו בש"ט (שם סעיף כו) שהנוטע על גג שמלאו עפר ונטע בו, חייב. ופשוט שאע"פ שהטור ומרן בהלכות ערלה מיירי, מ"מ ודאי דס"ל שדינו כארץ לכל הדברים, שהרי מקורם מדברי הרא"ש, ואיהו ז"ל דעת שפתיו ברור מללו וקרי בחיל, שדינו כמחובר גמור לכל מילי לערלה לתרומה ולהכשר ולטומאה ולשבת, וגם מרן בב"י הביאו בזה"ל: אבל לכל מילי חשיב מחובר גמור. ע"כ. ותו דמאן פלג לן בינייהו, דאחר שפסקו שדינו כמחובר לערלה, נראה ברור דה"ה לשאר הדינים.

אמנם הגר"א ז"ל חולק על דין זה, שכתב בביאורו לש"ע (אות סב, בליקוט) שהרא"ש ראייתו מפרק בתרא דמעשרות כמ"ש בתשובה. אבל הוא תמוה, דדוקא לענין טומאה אמרו ולא לתו"מ, כמ"ש בתוספתא פ"ג דמעשרות שאם השרישו בעליה, הרי הן בחזקתן למעשרות ולשביעית, ואם היו טמאים עלו מידי טומאתן, ואסור לתלוש מהן בשבת, ואם תלש פטור. נפלה עליהן מפולת והן מגולין הרי אלו כנטועין בשדה, אסורים בשביעית וחייבים במעשר, וכ"כ הר"ש שם. ומ"ש נפלה וכו' וכן במתניתין שם, לא קאי אעליה אלא בארץ ממש. עכ"ד הגר"א ז"ל. ואחר נשיקת עפר רגלי קדשו, ואחר בקשת המחילה הראויה, לענ"ד יש להעיר.

אלא שבתחלה אבוא אעיר, דלכאורה הוה משמע דהגר"א ז"ל חולק לגמרי על הרא"ש, ואפילו בערלה ס"ל דפטור בגג. אולם זה אינו, שהרי שם (ס"ק ס"ב) בתחלה הב"ד הרא"ש בקצרה, וכתב ע"ז וא"צ לכל האריכות הזה, דמפורש בתוספתא כנ"ל. ע"כ. וכוונתו למ"ש לעיל (ס"ק נח) שהביא תוספתא דריש ערלה דקתני הנוטע לרבים בערלה, העולה לרבים פטור מן הערלה, הנוטע בספינה ובעציץ

"ובראש הגג" חייב בערלה. ע"כ. הרי להדיא בתוספתא דבגג חייב בערלה, ולא נתכוון הגר"א לחלוק על הרא"ש רק גבי תרו"מ. ולכן הקדים בתחלה (בליקוט) ראייתו של הרא"ש ממ"ש בפ"ה דמעשרות וכו', ולמד "דאף בתרו"מ חייב" כמ"ש בתשובה, אבל הוא תמוה, דדוקא לענין טומאה אמרו "ולא לתו"מ" וכו'. הרי שהדגיש בכל דבריו תרו"מ ולא הזכיר ערלה, דבהא מודה ליה. וברור. וכן ראיתי להגאון בית דוד טביל בספרו (סי' א) שכ' ע"ד הגר"א, ונראה שם מלשונו דמסכים בזה להרא"ש. [ובטעם החילוק ע"ש, ועי' לקמן בס"ד]. אמנם ראיתי להגאון ר' צבי פסח פראנק ז"ל רבה של ירושלים בדור שלפנינו בספרו הר צבי זרעים (ח"ב סי' ט"ז אות 1) שחלק עליו, וכתב דלהגר"א גם מערלה פטור, שהרי נמצא בדיני ערלה, וע"כ דטעמו שאין זה גידולי קרקע. ע"ש. ובמחכ"ת אין דבריו ז"ל מוכרחים, ופשט לשון הגר"א משמע דפליג דוקא אתרו"מ, יהיה מטעם שיהיה. ולא ידעתי מה יעשה לדברי הגר"א שכ' ע"ד הרא"ש שאין צורך בכל האריכות, כי הדבר מפורש בתוספתא, הרי להדיא שבערלה מודה להרא"ש שחייב. וצ"ע.

ובעיקר דברי הגאון ז"ל שתמה על הרא"ש, צ"ע דממ"ש דלענין טומאה דוקא אמרו ולא לתו"מ, וכמ"ש בתוספתא. משמע דהרא"ש מפרש המשנה לכל מילי, ולכן תמה עליו כן. וקשה, דהא בודאי כוונת המשנה רק לגבי טומאה, דהכי קתני "טהרו מלטמא", ולא קתני הרי אלו כמחוברין וכנטועים וכיוצא. ובודאי שהרא"ש לא יוכיח מזה כלום. ובאמת שהרא"ש עצמו בפירושו למשניות, פירש להדיא כן דלטהרו מלטמא, דכזרועין דמי לענין קבלת טומאה. ומפרש בירושלמי דריבתה תורה בטהרת זרעים, דכתיב על כל זרע וזרע אשר יזרע טהור הוא. אבל לכל שאר מילי כתלושין דמו, ובחזקתן למעשר ולשביעית. עכ"ל. והוא מדברי רבנו שמשון שם, וכן פירש ריבמ"ץ ועוד. וליכא למטעי בהא. אבל כל הוכחת הרא"ש בתשובה מסיפא דמתניתין היא דקתני נפלה עליהן מפולת, הרי אלו כנטועין בשדה. ומזה הוכיח שאם אפילו מפולת שנפלה מאליה, ה"ז כנטיעה, כ"ש המכוין ליטע בגג. ואינו ענין לרישא דמתניתין. והגר"א ז"ל ראה דבריו בפנים בתשובה, ולא רק ממה שהובא בב"י, כמבואר למעיין, וא"כ צ"י מה הקשה מפירושו דרישא. הן אמת, דגם גבי ההוכחה מסיפא, העיר הגר"א דנפלה מפולת לא קאי אעליה, אלא בארץ ממש. והנה אע"פ שלשון המשנה הרי אלו כנטועין בשדה, משמע דלאו בשדה אינהו, דא"כ הו"ל למתני הרי אלו כנטועין, ותו לא. נראה שהגר"א ז"ל כוונתו שאינם נמצאים בשדה, רק בארץ בצד הבית, ודינם כנטועים בשדה.

איברא דבעניתיי אמינא, דאף אי נימא שאפשר לפרש כן, מ"מ אין בנו כח לדחות על ידי כן דברי הרא"ש שהוא אחד המיוחד מרבתינו הראשונים ואחד מעומדי ההוראה, וכ"ש שלענ"ד מדברי כל רבותינו הראשונים מפרשי המשנה, ומדברי רבנו הגדול הרמב"ם ז"ל בחיבורו (הלכות מעשר פ"א ה"א) שלא ביארו דסיפא מיירי שמונחים בארץ ממש, משמע דמיירי כברישא דמתניתין דבקרקע עליה הן, דאל"ה הו"ל לפרש. ועוד דהדין עמם ז"ל, דלפירוש הגר"א ז"ל דמיירי בארץ ממש, א"כ מדוע תנן כנטועין "בשדה", וכי ס"ד דבארץ ממש, אין דינו כשדה. ואע"פ שכל כוונת התנא לאשמועינן דאף שלא נטעם, דינו כנטעם, מ"מ תיבת בשדה, שפת יתר היא. אלא ודאי דמיירי בקרקע עליה כמו שהבין רבנו הרא"ש וכ"נ מדברי שאר הראשונים, ואתא לאשמועינן דאעפ"כ דינם כנטועים בשדה ממש. [ועיין לקמן אות ח' בזה]. ומינה יליף הרא"ש ז"ל שפיר לגדולי גג, וברור בס"ד.

ב. אולם ראה ראיתי להגאון המפורסם הראש"ל כמה"ר ר' שלמה משה עמאר נר"ו רבה הראשי של עיר קדשנו ותפארתנו ירושלים תובכ"א, בספרו הגדול שמע שלמה (ח"א חיו"ד סי' ז), דאזיל כל בתר איפכא, ובתחלת דבריו הביא דברי הרא"ש בתשובה בקצרה ממש. וכתב עליו והוא ז"ל מפרש הרישא דמתניתין דטהרו מלטמא משום דחשיבי מחוברים לקרקע, וע"כ חייבים בתרו"מ משום דמחוברים. ואפשר עוד שלמד מהסיפא, דמ"ש נפלה עליהן מפולת הרי אלו כנטועין, איירי בעליה וכמו ברישא. וכתב שמרן הב"י הביא תשובת הרא"ש ופסק כמותו בש"ע. ושוב הב"ד הגר"א, וכתב הרי לפנינו שהגר"א מפרש דהרישא דמתניתין מיירי רק לענין טומאה וטהרה. ומ"ש בסיפא, היינו

דנפלה עליהן מפולת בארץ ולא בעליה. וכתב ע"ז ודבר זה מפורש הוא ברבינו עובדיה שם במשנה, שכתב וז"ל: טהרו מליטמא דכזרועין דמו, והתורה ריבתה בטהרה וכו', אבל לכל שאר מילי כתלושין דמו וכו'. וכ"ה בפ"י הר"ש, וגם בפירושו מהר"י בן מלכי צדק כתב וכו'. וכן יש לדקדק מהרמב"ם שכי' בפיה"מ שטהרו מליטמא, לפי שאינם אוכל וכבר נפסדו. ומבואר דלא חשיב להו לזרועים אפילו לענין טומאה, ורק משום דבטל שם אוכל מהם. נמצא דלהרמב"ם גדולי עליה כתלושים דמו לכל מילי, ולשאר הראשונים חשובים כזרועים לענין טהרה, אבל לשביעית ולתרומה הרי הם כתלושים.

וממילא מוכרחים לפרש מ"ש בסיפא דמתניתין נפלה עליהם מפולת, היינו כשהם בארץ ולא בעליה, וכמ"ש הגר"א. ושכן עולה גם מדברי הרמב"ם בחבורו הלכות מעשר פ"א הי"א, ופ"ב מהלכות טומאת אוכלים הי"ט, שרק לענין טהרה טהרו מליטמא, אבל במעשרות הרי הן בחזקתן וכתלושים דמו. ושוב הוסיף (באות ב) ואחר שנתברר לנו שכל הראשונים הנ"ל וגם הרמב"ם סברי דגדולי עליה כתלושים נחשבו לענין תרו"מ, יש לתמוה על מרן ז"ל שהביא דעת הרא"ש בלא חולק ופסק כמותו גם בש"ע, ואיך העלים עיניו מכל הראשונים ובפרט מהרמב"ם. והנראה בזה דמרן פסק כהרא"ש רק בדיני ערלה בלבד, אבל בתרו"מ ושביעית לא ס"ל כהרא"ש, אלא כהרמב"ם וכל הראשונים הנזכרים דגדולי עליה וגם הם כתלושים ופטורים. וכמו שמצינו שיש חילוק בין ערלה לתרו"מ בגידולי בית, כמ"ש בירושלמי ערלה (פ"א סוף מ"א) שאילן שנטעו בתוך בית חייב בערלה ופטור מתרו"מ. וה"נ בגדולי גג.

וסמך לזה, ממה שהרמב"ם סמכם זה לזה. ואפשר שהרמב"ם יסכים להרא"ש בגדולי גג שחייבים בערלה, ולכן מרן לא כתב ששאר הראשונים חולקים על הרא"ש, כי בדין ערלה כולם מודים שחייב. ובתרו"מ אה"נ דפטורים, כמו גדולי בית. ואע"פ שיש לחלק בין בית לגג, דבית יש לו תקרה מלמעלה, מ"מ לא עדיף מעציץ שאינו נקוב, שלדעת הרמב"ם חייב בערלה בכל אופן, ופטור מתרו"מ מהתורה. נמצא שגדולי גג ודאי חייבים בערלה, ולכן מרן פסק דברי הרא"ש. וההוכחה היותר חזקה, מסידור לשונו של מרן שהזכיר דין זה דגג חייב בערלה, בתוך הדינים שנוהגים בערלה ולא בתרו"מ ושביעית, וע"כ ללמד דדין זה רק בערלה. ושוב הוסיף (באות ג), דלפ"ז יש מקום לומר שגם הגר"א שהשיג על הרא"ש ותמה על דבריו, אפשר דמודה לו בדין ערלה, וכל השגותיו רק גבי תרו"מ בלבד. והביא שכ"כ הגאון בית דוד והובא בכרם ציון, אלא שהוא ז"ל הקשה ע"ז, וההמ"ח נר"ו לפלג בדבריו באריכות, ואח"כ (סוף אות ז) כתב ולפ"ז אפשר לומר דהרמב"ם מודה להרא"ש באילנות שנטעם על הגג שהיו חייבים בתרו"מ, דלא גרע מעציץ שאינו נקוב, דחייב ג"כ בתרו"מ.

אלא דאי נימא הכי, הדרא קושיא לדוכתה, למה מרן הזכיר דינו של הרא"ש רק גבי ערלה, והו"ל לכתוב דין זה בתרו"מ, ואנו נלמד ק"ו בערלה. ועוד דכתב דין גדולי גג עם גדולי בית, ובחדא מחתא מחתינהו. וגם בב"י כשהזכיר דברי הרא"ש הזכיר רק לענין ערלה, למרות שהרא"ש כתב במפורש שחייב גם בתרו"מ ושביעית. וסיים (באות ח) וע"כ צ"ל דהרמב"ם ומרן משוים דין גג לבית, והוסיף לבאר טעם כיון שהגג גבוה, לא עדיף מעציץ נקוב שהוא ע"ג יתדות, דס"ל להרמב"ם שדינו כתלוש, והרא"ש ס"ל דדוקא בדבר המיטלטל, אבל בגג מחובר חייב בכל, ושאר הראשונים אינם מסכימים עמו בזה. והאריך עוד קצת, וגם בסימן שאחריו (סימן ח) דיבר עוד בענין זה. עש"ב.

ג. ואנא זעירא דמן חבריא, אחר נטילת הרשות ובקשת המחילה הראויה, הנני להעיר כדרכה של תורה, בדברים ובדקדוקים הנוגעים לענין הדין. ותחלת הכל ויסוד הכל, מה שתפס רוי"ם נר"ו במושלם בכל דבריו שכל הראשונים חולקים על הרא"ש בפירושו המשנה והרמב"ם מכללם, ולכן אין לתפוס כהרא"ש. במחכ"ת הרמה לענ"ד אינו מחוור, כי הוא נר"ו כתב בתחלת התשובה בדעת הרא"ש שראייתו מהמשנה משתים, מהרישא ומהסיפא, שהבין הרא"ש שהרישא חשיבי מחובר לכל מילי, ושהסיפא מיירי אף בעליה. ועפ"ז כתב להוכיח שכל הראשונים חולקים על הרא"ש, שהרי ביארו להדיא דרישא דוקא לענין טומאה. ואחמה"ר מכת"ר, לא חזינא כהאי סימנא בדברי הרא"ש,

דודאי גם הרא"ש מפרש רישא דמתניתין כפשטה דרק לענין טומאה טהרו, וכל הוכחתו מסיפא דמתניתין, דאם בנפלה עליהם מפולת הוו כנטועין, כ"ש גדולי גג. וכמפורש להדיא בדבריו, שכ' ע"ד המשנה אלמא חזינן אפילו מפולת וכו'. ולא הוכיח מרישא דמתניתין כלל. ולא ידעתי בעניויות מדוע הגאון שמע שלמה נר"ו השיא דבריו לכוונה אחרת, וכתב שהוכחתו מהרישא, "ואפשר" עוד שלמד מהסיפא, בשעה שהרא"ש כתב בפירוש שההוכחה מהסיפא, ואילו מהרישא לא הוכיח כלל. וצע"ג. ומעתה אין כל הוכחה מדברי שאר הראשונים שחולקים על הרא"ש ז"ל, שהרי לא דברו אלא ברישא ופירשוהו רק לענין טהרה, וזה נכון גם להרא"ש. ובסיפא לא דברו כלום, ואדרבא סתימות דבריהם משמע דמתניתין כפשטה דמיירי בעליה כמו ברישא, ועכ"פ ודאי שאין להוכיח מהם כלום בזה. תדע, שהרי גם הרא"ש בפירוש המשנה פירש להדיא כמו רבנו שמשון ושאר המפרשים.

אמנם בדפוסים הרגילים שהם צילום דפוס וילנא כנודע, לא נדפס פירוש הרא"ש על משניות זרעים, אלא מעט מזעיר, וזה מה שהיה לפני הגר"ש עמאר נר"ו ולכן לא ראה שהרא"ש פ"י כשאר הראשונים. אבל כבר נודע שהרא"ש נמשך בפירושו אחר הר"ש, ופירש כדבריו, ולא העתיקו רק השינויים והגהות שהיו בדברי הרא"ש. והנה בדפוס "עוז והדר" הדפיסו את פירושו בשלמות, ושם כתב ככל דברי רבנו שמשון ושאר המפרשים. ואעפ"כ הוכיח הוכחתו בתשובה, כי כל הוכחתו מהסיפא דוקא. וברור בס"ד. ומה שכתב הגר"ש עמאר נר"ו שאם מפרשים רישא רק לענין טהרה, ממילא מוכרחים לפרש סיפא דנפלה עליהם מפולת בארץ כמ"ש הגר"א ז"ל. הנה אע"פ שכ"מ מדברי הגר"א דתליא הא בהא, אולם בעניויות ל"ז להבין מדוע, שהרי יש לפרש רישא רק לענין טהרה, כיון שרק השרישו מעט ואינם טמונים בעפר כלל, ולכן גבי שאר כל הדינים, דינם כתלושים. אבל בסיפא שנפלה עליהם מפולת והם כטמונים בעפר ששם, דינם כנטועים לגמרי, וכדמשמע להדיא שכן מפרש הרא"ש, ואעפ"כ ההוכחה מהסיפא קיימת. ופשוט דעפ"ז אין שום הוכחה ובירור ששאר הראשונים חולקים על הרא"ש, וגם מדברי הרמב"ם אין שום הוכחה לזה. ולכן אף אם נבוא לפלפל אם מהסיפא יש להוכיח או לא, פשוט שאין בכחנו לדחות דברי הרא"ש והטור ומרן, מחמת זה.

ומ"ש הגאון נר"ו בדעת מרן שפסק כהרא"ש רק לענין ערלה, והוכיח כן בשתים, ממה שהב"ד רק בדיני ערלה, ומדוע לא הביא דינו בתרו"מ ואנו נלמד בק"ו לערלה. ועוד ממה שכתב דין גג בין דינים שחייבים בערלה ופטורים מתרו"מ. ובסו"ד הוסיף שגם בב"י הזכיר דברי הרא"ש רק לענין ערלה, למרות שהרא"ש כתב במפורש שחייב גם בתרו"מ ושביעית. עכ"ד. הנה מ"ש בסו"ד שהרא"ש כתב בפירוש שחייב גם בשביעית, כמדומה דתיבה זו ליתא בדברי הרא"ש, רק כתב בסתם דלכל מילי מחובר הוא. ועיין בסוף התשובה מ"ש בזה בס"ד. ומ"ש שמרן בב"י לא הזכיר דבריו רק לענין ערלה, במחכ"ת תימה, שהרי בב"י לא הזכיר תיבת ערלה כלל, רק שהטור בסימן זה מיירי בדיני ערלה, ולהיפך מרן הב"ד הרא"ש וסיים משמו "אבל לכל מילי חשיב מחובר גמור". הרי בפירוש שכתב לכל מילי. ופשוט שכולל גם תרו"מ ועוד. ומה שדקדק שני דקדוקים, הנה אף אם לא היתה לזה דחיה, לענ"ד אין אלו הוכחות רק דקדוקים. ולקושטא דמילתא לענ"ד אין בזה שום דקדוק, תדע שהרי הטור בנו של הרא"ש והולך בדרכו תמיד [לבד ממקומות מעטים מאד, כנודע], הביא ג"כ דברי הרא"ש רק בדיני ערלה, וגם בין דין אילן בבית לבין דין עציץ. וכי תאמר שדוקא לערלה פוסק כן, כי הוקשה לו כ"כ על הרא"ש עד שדוחה דבריו, ואינו מפרש כלום. ואם כן הוא, איך מרן הב"י לא הרגיש בזה, ולהיפך הביא מקור דבריו מתשובת הרא"ש, ודחשיב מחובר לכל מילי. ומזה עצמו מוכח שמרן פוסק כהרא"ש לענין כל הדברים, שאיך יתכן שיסתום כ"כ בב"י ולא יעיר כלום, וכוונתו שלענין שאר הדינים לא כהרא"ש, ויסמוך על דקדוקים אלו ואחרים. ולענ"ד אינו במשמע כלל. ואתה תבאר.

אמנם מ"ש בדעת הגר"א שמודה להרא"ש בערלה ולא חלק עליו רק בתרו"מ וכמ"ש הגאון בית דוד ולא כמ"ש הגר"פ ז"ל, אמת נכון הדבר, כמבואר להדיא מלשון הגר"א שהרי הביא תוספתא

מפורשת בזה [ועיין לקמיה]. ולא ידעתי מדוע לא הביאו זה הגאונים הללו. ומ"ש בסו"ד לבאר שהרמב"ם חולק על הרא"ש בתו"מ, משום דגג לא עדיף מעציץ נקוב המונח ע"ג יתדות דלהרמב"ם דינו כתלוש. הנה מלבד דאף אי נימא הכי, עדיין יש לדון בזה, אם כ"ה דעת מרן, וכמו שהעיר בזה ההמ"ח הגאון נר"ו. [ובמקום אחר כתבתי בזה בס"ד]. עוד בה, שאין הכרח לזה כלל, שהרי י"ל דשאני עציץ התלוי באויר אף שהוא נקוב, כיון שאין לו חיבור לאדמה כלל, משא"כ בגג שמחובר לגמרי וכמ"ש הרא"ש, ואין לנו שום ראייה לדחות זה. [ושורר כעת למרן מופה"ד זצ"ל בספרו חזון עובדיה שבת (ח"ד עמוד 10) שהב"ד הרא"ש בתשובה, והביא עליהם דברי הגר"א, וסיים ע"ז וצ"ע. ולענ"ד הדברים מבוארים במה שכתבתי בעניותי].

גידולי גג ודאי חייבים בתרו"מ מדרבנן מיהא

ד. ועוד בה יש להעיר, דהנה דבר פשוט הוא, דמדברי סופרים כל האופנים חייבים, אם בתרומות ומעשרות, אם בערלה, אם בכל הדברים, אפילו בעציץ שאינו נקוב ואין דינו כמחובר, מדרבנן מיהא חייבים. וא"כ פשטא דמילתא דגם בגג, חייב מיהא מדרבנן, דאפילו תימא שאינו חשוב כמחובר, מ"מ לא גרע מעציץ שאינו נקוב. והנה בערלה גרסינן בירושלמי (פ"א ה"ב) הנוטע בעציץ שאינו נקוב חייב בערלה, ר' יוסי אומר מפני שהרשים מפעפעים אותו. ר' יונה מפיך לישנא, כלי חרס עומד בפני הרשים [פירוש בתמיהה]. ועפ"ז פסק הרמב"ם (הלכות מע"ש פ"י ה"ח) בזה"ל: הנוטע בעציץ שאינו נקוב חייב בערלה, אע"פ שאינו כארץ לזרעים, הרי הוא כארץ לאילנות. עכ"ל. והיינו לומר דחייב בערלה מה"ת ודינו כמחובר ממש, דע"כ לא אמרינן דעציץ שאינו נקוב אינו כמחובר, אלא בתרו"מ בזרעים, אבל באילן דינו כמחובר ממש, ומדרבנן פשיטא דחייב.

ברם הא קשיא לי, דבתשובת הרא"ש (שם) איתא בזה"ל: וששאלת בכרם הנוטע על הגג וכו', וראית לדמות לעציץ שאינו נקוב שפטור מן התרומה, וכן יהיה פטור מן הערלה. והשיב, יראה לי דכל כה"ג חייב בתרומה ובערלה, דלא איירי בגמ' לפטור אלא מן הזרוע בדבר המיטלטל כגון עציץ וספינה וכו', ואין דרך לזרוע בעציץ שאינו נקוב בתלוש, הילכך הוי כתלוש לכל מילי וכו'. ע"כ. ומשמע דסבר דעציץ שאינו נקוב, פטור. ואם נדחק דהיינו דוקא מה"ת, אבל מדרבנן מיהא חייב. מה נעשה לדבריו שבפסקיו (הלכות ערלה ס"א) אהא דתנן הנוטע בספינה חייב בערלה, כתב אע"פ שאינה נקובה, אם היא של חרס, ומפרש בירושלמי וכו', אבל של עץ בעי נקיבה. עכ"ל. ומשמע שכל שלא ניקב, אינו חייב. ואם נפשך לומר, הנה גם בנו רבנו הטור (סס"י רצ"ד) כתב ג"כ בזה"ל: הנוטע בספינה או בעציץ של חרס חייב, אע"פ שאינם נקובים, ובשל עץ, אם נקובים חייב, ואם לאו פטור. עכ"ל. ומרן הב"י שם הב"ד הרא"ש בפסקיו, ואזיל בשיטת רש"י בגטין (ז): דחרס לא בעי נקיבה, והתוספות פירשו להיפך. ובבדק הבית הוסיף מרן דבריו שבתשובה, וכתב עליו ונראה מדבריו שעציץ שאינו נקוב פטור מערלה [והיינו בשל עץ], אבל הרמב"ם לא כתב כן [שלא חילק וס"ל דבשניהם חייב]. ע"ש. והוא תימה לומר דתלתא סמכי קשוט, הרא"ש והטור ומרן, סתמו דבריהם וכתבו דבעציץ שאינו נקוב פטור, וכוונתם רק מה"ת. והא הלכה למעשה אתו לאשמועינן. גם רבנו עובדיה מברטנורא ז"ל כתב על המשנה, אבל של עץ בעי נקיבה. והוא מפירוש הרא"ש על המשניות. ולומר שכולם כוונתם מה"ת דוקא, אתמהא! ולא מצאתי כעת מי שעמד בזה. ושמא סברי מרנן דבערלה לא אשכחן דבר שפטור מה"ת, וחייב מדברי סופרים, ולכן לא חייבו בעציץ שאינו נקוב וצ"ע.

א. ועיין להגאון משנה למלך (פ"ב דבכורים ה"ט) מה שתמה על מרן במה שהשוה הרא"ש לרש"י, דבירושלמי דאייתי הרא"ש משמע דוקא אילן, ורש"י ס"ל דבכל אופן חרס א"צ נקיבה. [ובטור הוצאת שירת דבורה, ל"ד בהבנת דבריו. ע"ע]. וע"ע למרן החיד"א ז"ל בברכ"י (אות יא) מה שהעיר עוד בזה על סיוס דברי מרן. ועיין לרבנו שמשון (רי"ש ערלה) ובפירושו לחלה, ובמלאכת שלמה בערלה בשם הש"ר, ובהסכמת רבנו הגדול מרן הגאון ראש הישיבה זצ"ל הכ"מ לספר שמע שלמה ח"א. ואכמ"ל.

ושו"ר להגאון המפורסם ר' שלמה זלמן אויירבך ז"ל בספרו מנחת שלמה (ח"א סי' מ"א אות ד) שדיבר בזה, וצייד דבאמת אין הכרח דעציץ שאינו נקוב, דינו כנקוב לכל מילי, והב"ד הרא"ש, וגם לגבי שביעית אפשר דשרי, ושכן משמע מדברי המאור בר"ה (טו.) דשרי, אלא שמדברי רוב הראשונים משמע דדינו כנקוב. ע"ש. ועכ"פ בשאר דיני התורה, הדבר ברור שעציץ אינו נקוב, חייב בכל מדרבנן, וא"כ גג נמי, ודאי דחייב או מה"ת או מדרבנן מיהא. ומה שכתב בשאלה שכתשבת הרא"ש, לדמות גג לעציץ שאינו נקוב שפטור מן התרומה, ל"ד הוא. ולפ"ז גם הגר"א שכתב לחלוק על הרא"ש שלמד שחייב בתו"מ, וכתב עליו שזה אינו והוא תמוה. ודאי אין כוונתו לפטרם לגמרי, רק שאינם כמחוברים גמורים לחיבתם מה"ת. ומעתה כל דברי הגאון שמע שלמה, שפלפל בחכמה, אם לחייב גדולי גג בתרו"מ, וצייד לפטרם, ובסו"ד כתב דאף דדמי לעציץ שאינו נקוב, מ"מ לדעת הרמב"ם אם הוא גבוה, דינו כתלוש וכו'. והלומד הפשוט מבין שכל פלפול זה לדינא ולהלכתא הוא, ולכאורה כ"ז אינו אלא הלכתא למשיחא, או לנפק"מ באיזה אופנים, אבל לדינא בזה"ז, הדבר פשוט שהכל חייב מדרבנן. ואם כוונת הגאון נר"ו דלהרמב"ם עציץ שאינו נקוב שחייב מדרבנן דוקא במונח ע"ג קרקע, אבל התלוי באויר דינו כתלוש לגמרי ואינו חייב אפילו מדרבנן. לענ"ד דבר תימה הוא, דסתמא תנן דעציץ שאינו נקוב חייב מדרבנן, ולא מפלגינן מידי, ואין זה ענין למ"ש הרמב"ם בהלכות שבת, לחייב או לפטור גבי תולש, כאשר יחזה המעיין.

[המשך המאמר אי"ה בגליון הבא]

זכרונות ממעמד ביעור מעשרות בשנת תשפ"ב

הדברים נכתבו בסמוך לחג הפסח תשפ"ב לאחר קיום מצוות ביעור מעשרות בלבם וברוב עם במעמד מרומם בראשות רבני אלופי ישראל שליט"א

מאת עורך הגליון: אמת מה נהדר היה מראה חיבוב קיום מצוות ביעור מעשרות. ערב שביעי של פסח לפני הצהריים, נמל יפו, תכונה ניכרת מכל עבר. תלמידי חכמים ואברכים מופלגים אשר הצליחו לשריין מקום נראים צועדים לעבר הספינה אשר עגנה בראש מורם מחכה לתפקיד שנדמה יועד לה מאז בואה לעולם. רבני קהילות ומרביצי תורה מגיעים בהתרגשות לקראת היותם חלק מקיום המצוה. מה לכם פה ומי לכם פה. זר לא יבין זאת. צוות הספינה מחכה בדריכות לבואם ההיסטורי של רבני ישראל בראשות הראש"ל הגאון רש"מ עמאר שליט"א רבה של ירושלים עיה"ק והגאון ר"מ בן שמעון שליט"א רבה של בני ברק עיה"ת.

אני תופס את עצמי לא מוכן כאשר אני חוזר ונשאל ע"י עוברי אורח ובעלי דוכנים את השאלה הפשוטה, לאיפה הרבנים מפליגים. מוצא את עצמי עוד הפעם שובר את השיניים ומנסה להסביר על רגל אחת את מצוות ביעור מעשרות. אולי תגיד פשוט שאתם עושים הפגנה, הציע לי אחד שהזודה בשם ירון בשעה שחזר בסירתו עם שלל דגים.

אלפי מטבעות נערמו להם בתוך תיבה מיוחדת, מחכים לקראת השלכתם אל הים הגדול [בעומק 100 מטר!]. מטבעות שעם ישראל לגווניו חילל עליהם בזמן הפרשת מעשרות, הן מטבעות של 'בית המעשר' שע"י 'המכון למצוות התלויות בארץ' והן מטבעות שהגיעו למוקדי האיסוף שהתפרסמו לצורך זיכוי הרבים. מוריניו הגרש"מ עמאר נשא שיעור מיוחד ברמב"ם בהלכות ביעור מעשרות ודיבר בשבח המכון והעומד בראשו על הנחלת הידע והמודעות בהלכות אלו ובירך את כל המשתתפים וידידי המכון.

הראש"ל קרא בקול רם ובהתרגשות יחד עם כל המשתתפים, את נוסח ה'לשם יחוד': 'לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה בדחילו ורחימו וכו' הנה אנכי בא לקיים מצות ביעור מעשרות כמו שצויתנו בתורתך הקדושה, 'פִּי תִכְלֶה לְעֹשֶׂר אֶת כָּל מַעְשֶׂר תְּבוּאָתְךָ בְּשָׁנָה הַשְּׁלִישִׁת שָׁנַת הַמַּעְשֶׂר... וְאִמְרָתָ לְפָנָי ה'.. בְּעֶרְתִּי הַקֹּדֶשׁ מִן הַבַּיִת, לְתַקֵּן שׁוֹרֵשׁ מִצְוֵה זֶה בְּמִקוּם עֲלִיּוֹן עִם כָּל הַמִּצְוֹת הַכְּלוּלוֹת בָּהּ, לְעִשׂוֹת נַחַת רוּחַ לְיוֹצְרֵינוּ וְלַעֲשׂוֹת רִצּוֹן בּוֹרְאֵינוּ, וְיֵהִי נֶעֱם ה' אֱלֹקֵינוּ עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנֵנָה עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנֵנָהוּ'. ולאחר מכן השליכו הרבנים והמשתתפים את אלפי מטבעות הביעור אל הים.

בכדי להסיר כל חשש, חילל שוב ראש המכון על מטבע, עבור המטבעות שנעלמו מעיני הרבנים, או שמסרו לו ונאבד, וכן עבור כל כיוצא בהן. וכן עבור כל מי שחילול זה זכות הוא לו, והיינו עבור כל מי ששכח לבער את המטבעות שברשותו. ולאחר מכן השליך אף מטבע זו לים. לאחר מכן התפסס ראש המכון פרוטה חמורה על המטבעות החדשות.

במשך שעה ארוכה של שעת ההפלגה התנהלו באוניה דיוניים הלכתיים מרתקים באווירת המקום והזמן ע"י הרבנים הגאונים שליט"א, כאשר התלמידי חכמים מנצלים את הזדמנות להקשות ולהשיב כדרכה של תורה לפני רבותינו אלופי ישראל שליט"א. אשרי מי שזכה לחוות ולהשתתף במעמד נשגב ומרומם זה.

לאחר מעשה ובסמוך לו, ביקשתי מאחד מת"ח המובהקים שהשתתף בהפלגה הרה"ג ישראל מאיר פלמן שליט"א, לעלות על הכתב את דברי התורה והמו"מ ההלכתי מסיפון הספינה במשך שעת ההפלגה בין הרבנים הגאונים רבני ישראל שליט"א, מוריניו ראש המכון שליט"א, רבני המכון רבני קהילות ומורי ההוראה ועוד.

מ"מ תורני בסיפון האוניה

עיקרי הדברים נכתבו על ידי ידידנו הנכבד הרה"ג ישראל מאיר פלמן שליט"א, בתוספת דברים מהמשתתפים שם:

הפלגה לעומק ים שלא ימצאו את המטבעות - בתחילת ההפלגה הודיע ראש המכון, שהפעם אנו מפליגים לעומק הים (כמאה מטר עומק) כדי לחוש לדעתו של אחד מגדולי החכמים, שאמר שבזמנינו שיש צוללנים בים שיכולים להגיע לקרקעית הים ולמצוא את המטבעות, לפיכך לא מקיימים בכך דין ביעור, ולכך בזה"ז צריך לבער כי אם בים המלח, עכ"ד. ולפיכך אנו מפליגים לעומק הים כדי למנוע חשש זה.

ויש לרונן בהוראתו של אותו חכם. דהנה דין ביעור מצינו בעבודה זרה כדכתיב אבד תאבדון, ובערלה ובחמץ בפסח, ואיתא בע"ז (דף מ"ב ע"ב) המוצא כלים ועליהם צורת חמה צורת לבנה צורת דרקון יוליסם לים המלח, (ושם דף מ"ג ע"ב) רבי יוסי אומר שוחק וזורה לרוח או מטיל לים, ואיבעיא לך בפרק כל שעה (פסחים דף כ"ח ע"א) היכי קאמר שוחק וזורה לרוח ושוחק ומטיל לים או דילמא שוחק וזורה לרוח אבל מטיל לים בעיניה, ופרש"י לרוח הוא דבעי פירור שמא יזרקנו שלם וימצאנה אחר ויאכלנו אבל לים מטיל בעיניה דממיס ונימוק מאליו. אמר רבה מסתברא ע"ז דלים המלח קא אזלא פרש"י הואיל שאין ספינה עוברת בו - לא בעי שחיקה, חמץ דלשאר נהרות קאזיל בעי פירור, ופרש"י דשמא תפגע בו ספינה ותטלנו ולא אדעתיה, א"ל רב יוסף אדרבה איפכא מסתברא ע"ז דלא ממיסה בעי שחיקה חמץ דממיס לא בעי פירור. ומבואר ברש"י שגם בזמן חז"ל היה חשש שימצאנו ע"י הספינות, וכל הטעם למאן דבעי פירור הוא מחשש שמא יזרקנו שלם וימצאנו אחר ויאכלנו, והיינו שכל החשש הוא מחמת תקלה, אך דין ביעור קיים אף לצד שאחד ימצא זאת. ולדינא השו"ע סתם לענין ביעור מעשרות (בסי' של"א סעי' קל"ג) ולגבי ערלה (בסי' רצ"ד סעי' ו') שיזרוק לים המלח, והגר"א בסי' רצ"ד אות כ"ב ביאר משום דפסק שאין צריך שחיקה, ואף דפליגי בפסחים כבר כתבו תוס' שם (ד"ה ע"ז) דלא פליגי אלא בחמץ אבל בע"ז לכו"ע בים אין צריך שחיקה.

והוסיף בזה אחד מהת"ח, שכיון שאינו מצוי אלא באקראי, לפי שאינו שוה לטרור לחפש בלב ים שקלים הפזורים אנה ואנה, לפיכך משעה שהושלכו הפרוטות הללו לים פקעה קדושתם, שהרי הוא ממון אבוד מכל אדם כווסו של ים שאבוד מכל אדם, וכיון ששויות ממון פקעה גם קדושת מעשר שני שבו פקע. ולא דמי כלל להא דב"ק דף צ"ח ע"א, שהרי המים אינם צלולין, ולשכור צוללן לחפש עולה הרבה יותר משווי הפרוטות המפוזרים שם, ע"ש בתוס' ובראשונים.

אולם י"ל בדבר זה תליא בפלוגתא דרב ושמואל בחולין דף קל"ט ע"א, תרנגולת שמרדה אי פקעה קדושתה כיון שנתיאש הגזבר, או דכיון דלה' הארץ המלואה כל היא דאיתיה בבי גזא דרחמנא איתיה, וע"ש ברמב"ן דמבואר בדבריו שגם באבוד מכל אדם נמי אמרי' הכי. וע"ע בריטב"א שם שכתב דהלכתא כשמואל כיון דקאי רבי יוחנן כוותיה, הלכך אף בקדשי בדק הבית שמרדו לא יצאו לחולין. ונראה דבגיד"ד בקדושת מעשר שני כו"ע מודו דלא פקעה קדושתה, מאחר שהם קדושים מצד עצמו, ולא הוי כתרנגולת דהוי רק קדושת דמים, שכל קדושתם הוי מחמת שויות הממון שבו.

מנגד טען ת"ח אחר, דבמעשר שני שקיים בו מצות ביעור בים הגדול נפק לחולין שפיר, דהך סברא דשמואל ליתא אלא בקדשים שלא נעשית מצוותן וצריך להקריבן לפני ה', דכיון דלה' הארץ ומלואה אינם חשובין אבודים, כדפרש"י שם. אבל מעשר שני בזמן הביעור שמצוותו הוא לבערו ולאבדו על ידי שמשליכו לים, כדתנן בשלהי מעשר שני, שפיר פקעה קדושתו, דהא מבואר מדברי הרמב"ן שם דאפילו לשמואל לא אמרינן הכי אלא כשאמר הרי זו, דברשות הקדש הויא בכל מקום שהוא, אבל אי

אמר 'הרי עלי' כיון דאבד ולא מצי לאתוייה יצא לחולין וישלם מביתו, א"כ כל שכן מעשר שני לאחר שקיים מצוותו וביערו בים הגדול דשפיר נפק לחולין. ועי' בפסחים דף כ"ו ע"א דתרומת הדשן ובגדי כהונה בלבד אע"פ שנעשיית מצוותן יש בהם משום מעילה, והו"ב כתובין הבאין כאחד ואין מלמדין, ולכן קטורת אחר שתעלה תמורתו אין בו משום מעילה הואיל ונעשית מצוותו. אולם יש לפלפל בזה, שהרי בגמ' בפסחים משמע, דבזורק לים אף שקיים בו מצות ביעור, מ"מ משום חשש תקלה שימצאנו ע"י ספינות יש צד דביע שחיקה, א"כ מפורש דלא אמרי' ביה נעשית מצותו. ובדוחק אפשר דכונת הגמ' לזה גופא, שאם בדרך המצוי יש אפשרות למצוא אותו תו לא הוי ביעור, ולהכי לא חשיב נעשית מצותו, וצ"ע בכל זה.

ולאחר שנתבאר שמקיימים בזה דין ביעור, אף שאינה נפסדת לגמרי, שהרי יש אפשרות להוציאה משם. אפשר דעדיף דוקא לבערו בהכי, כדי לחוש לדעת המאירי (ב"מ דף י"א ע"א, יבמות דף ע"ג ע"א, בשם גדולי הדורות) דבזמן הביעור אסור להפסיד המעשר שני בידים, ע"ש.

שו"מ בדרך אמונה (פ"ב ממע"ש סקל"ו) שהביא בשם החו"א שגם כשמשליכה לים הגדול, טוב לשוחקה בכל גווני. אבל ודאי מדינא יכול להשליכה לים בלא שום שחיקה.

חילול כל המטבעות על שו"פ - בתחילת ההפלגה כשראיתי את הקופסאות עם אלפי אלפי פרוטות שעם ישראל שלחו כדי לבערם בים, דנתי לפני הרבנים האם יש אפשרות לחלל את כל המטבעות על שו"פ, מאחר שהמטבעות אינם שלנו. ועי' בתוס' תמורה דף כ"ז ע"ב ד"ה לא אמרו, שכתבו שדין הקדש שוה מנה שחללו על פרוטה זה רק אם הבעלים חיללו, ועי' במנח"ח מצוה כ"ב סק"ד שהביא שדעת הרמב"ם לא כן, ועב"ז עוד ברש"ש כלים פ"ז מ"ט מש"כ בזה. וכאן יש לדון עוד דאפשר שלבעה"ב ניחא ליה למעבד מצוה בממוניה ולא שיחללו על ממון אחר. וכן יש לדון דכיון דלכתחילה אין מחללין כסף ע"ג כסף (עי' רמב"ם פ"ד ממע"ש ה"ה, וחו"א דמאי סי' ג' סק"ב, וע"ש בדרך אמונה סקל"ו), א"כ ודאי שאין ניחותא לבעה"ב לחללם כדי שמישהו ישתכר בכל אותם המעות.

קיום המצוה ע"י השחתת צורת המטבע בימינו - עוד נידון שעלה, במי שלא הספיק להביא את המטבע כדי להשליכו בים, אם יכול לקיים דין ביעור ע"י שייקח פטיש ויהרוס את צורת המטבע. והנידון דמאחר שבנק ישראל מחויב ע"פ החוק כשמביא מטבע שחוק לתת תמורתו, ובפרט שהיום למטבע אין ערך אמיתי מלבד מה שמקבלים על זה תמורתו.

ות"ח אחד טען, כיון שבחנויות לא יקבלו זאת, פקע ממנו תורת ממון. ולפיכך אפילו שבבנק יתנו לו תמורתו מטבע אחרת, מ"מ מהמטבע פקע תורת ממון.

גדר 'מצות' ביעור מעשרות האם זה מצוה חיובית - מה שאמרו לשם יחוד, הלא אין חיוב בעשיית המצוה למי שלא הפריש תרומות ומעשרות, וא"כ אינה מהמצוות החיוביות אשר אומרים בהם 'לשם יחוד'. וביותר יל"ע אם ביעור מעשרות הינו מצוה או שזו הוראה של התורה להגביל את קיום מצוות תרו"מ עד לתאריך זה.

ונידון זה הוי נפק"מ לענין השאלה האם בביעור מעשרות יש ענין שכל אחד יבער את מעשרותיו מדין מצוה בו יותר מבשלוחו, או דלא בעי אף לדין שליחות, והעיקר שהדבר לא יהיה קיים בעולם, ואף שזה יעשה ע"י מי שאינו בר חיובא מ"מ מאחר שהמטבעות תו אינו בעולם שפיר קיים דינא דביעור.

מ"מ תורני בסיפון דאונגיה ♦ מאמרים הלכתיים

ולמעשה מצינו שהסמ"ג מנה ביעור מעשרות במנין המצוות, אך שאר הראשונים לא מנו זאת, ואפשר שלשיטתם באמת ליכא כלל מצוה, ומי שאין לו מעשרות לבער אינו חייב במצוה זו, דהעיקר שלא יהיה בידיו מעשרות בזמן הביעור, והיינו שזה דין בהפרשה שיקיימו את דיני הנתינה והפרשה עד תאריך זה ודומיא ללאו דבל תאחר, ולפיכך ליכא שום ענין להותיר אצלו מעשרות כדי שיתחייב לבער. וכן שמעתי מחכ"א שאף למש"כ האריז"ל שיש לאדם לקיים מצוות נדירות משום שאדם חוזר בגלגול על מצוות שלא קיים, מ"מ לביעור מעשרות אין חיוב אף ממידת חסידות להגיע לקיום המצוה, אלא אם יש לו מעשרות חייב לבערם.

ושו"מ בחזו"א (דמאי סי' סק"ז) שנקט בתחילה שיש מצוה, ואז כתב דאפשר דיש מידת חסידות שיהיה לאדם להשיג מעשר כדי לקיים מצות ביעור, כמו שכתבו האחרונים לענין מצות תשבתו, אך דחה שאין שום מצוה בביעור. וכ"כ רבינו הגדול הגר"ח קניבסקי זצ"ל בדרך אמונה (הלכות מע"ש פי"א סקכ"ו) שאין אפי' מידת חסידות לחזר אחר פירות כדי לקיים מצות ביעור.

והראוני עוד בקונטרס דבר אליהו שבסוף ספר אחרית השנים אות ז', והובא בספר משפטי ארץ, שנסתפק באופן שקיים הביעור ע"י שליח אם מתודה, ויכול לומר כל הכתוב בפרשה 'בערתי .. עשיתי... כאילו עשה הוא דשלוחו של אדם כמותו. והביא שבדומה לזה נחלקו רשב"ם ותוס' בב"ב דף פ"ב ע"א (ר"ה עד שתהא) לענין ביכורים, ע"ש.

אופן הביעור בשביעי שש"פ - עוד העלו הנידון, במי שנזכר בשביעי של פסח שלא ביער את המטבע שבידו, מה יעשה. יש שהציעו שיפדה על אוכל כמו על סוכר וימיסנו במים וישפוך לכיור [וכמובן שיש להקפיד שקודם החילול הסוכר יהיה בכיור משום טילטול מוקצה, ואחר החילול יפתח הברז כדי שימיסנו ויאבדנו]. אכן דעת החזו"א (דמאי סי' ג' סק"ט) שאף לסוברים שאפשר לחלל בזה"ז על אוכל, זה רק על אוכל שלא הוכשר לקבל טומאה, דהיינו שלא נגע במים כשהוא תלוש, אבל בסוכר שהוא מבושל וכבר הוכשר במים, הרי זה כמחלל על פירות טמאים שלא חל אף בדיעבד. אך עדיין יכול לחללו על תפוז שנקטף מהעץ שלא נפל עליו מים בתלוש, [ואחר החילול ישפוך עליו חומרים המפסידים אותו, דבלא"ה אי אפשר מאחר שהוא מוקצה]. אולם כתב החזו"א דאף דבשו"ע משמע כהרמב"ם דבזה"ז אפשר לחלל על אוכל, מ"מ ראוי לימנע מזה, דיש לחוש לגירסת הסמ"ג ופירושו בירושלמי שלפ"ז אי אפשר לחלל בזמן הזה על אוכל כלל, כיון שהיום אי נאפשר לאוכלו דכולנו טמאים, ועוד שאין מזבח כדאיתא במכות דף י"ט ובזבחים דף ס ע"ב. ובלא"ה אינו פשוט שמותר כלל לחלל המטבע ביו"ט, יעוי' בסי' של"ט סעי' ד' דבשבת אין מקדישין ואין מפרישין תרו"מ, ובמ"ב ס"ק כ"ה הטעם דאין מפרישין שהוא דומה כמקדיש אותן פירות שהפריש ועוד שהוא כמתקן דבר שאינו מתוקן. ועוד דכשמחללו על אוכלין תו עשאוים אינם ראויים, והוי בכלל מבטל כלי מהיכנו, ולא בירא דאיכא היתר כדי לקיים חובת ביעור לעבור על שבותין אלו. ואף אם עשה תנאי בערב יו"ט, דליכא חסרון א', עדיין איכא חסרון ב' דביטול כלי מהיכנו.

והיה מי שהציע רעיון להפקיר המע"ש, ותו אינו בעלים עליו, ואינו עובר במה שאינו מבערו. אולם יש לדון בתרתי, א' דמאחר שחל עליו כבר חובת ביעור תו אינו יכול להפקירו, אלא דבזה יש לדון אי ביעור הוי מצוה חיובית וא"כ פשוט כנ"ל, או דהוי דין באופן השלילי שזה לא יהיה לאחר שביעי של פסח, וא"כ כל שנסתלק ממנו מבעוד יום תו אינו עובר. עוד יש לדון מאחר דקי"ל דמעשר שני ממון גבוה, א"כ אין בידו להפקירו. ושמעתי להוכיח שדבר זה מהני, ממנחות דף פ"ב ע"א למ"ד מע"ש ממון גבוה המקדיש מע"ש לשלמים לא חל לפי דלא אלימא קדושת שלמים למיחל אקדושת מעשר, משמע דהוי שלו להקדיש אלא דאיכא ביה חסרון צדדי. וכן בגמ' קידושין נד ע"ב דמע"ש ורבעי אינו נקנה במתנה, וכתב הרמב"ם פ"ו מאישות הטעם דאינה מקודשת בהם לפי שאין לו לעשות בו

חפציו עד שיתחלל, ומשמע דהוי שלו כדי לתת למתנה, אלא דאינו יכול לפי דהוי דין בחפץ עצמו מצד קדושת מע"ש שאינו בדין מכירה ומתנה ולא מצד חסרון בעלות, והאריך בזה בכתבי הגר"ז ובבחים דף ו', ולפיכך להפקיר שמסלק עצמו מזה שפיר יכול. וכן בר"ש וברע"ב פ"ה ממע"ש מ"ה משמע דיכול להפקיר פירות רבעי.

בדיקת חמץ באוניה - עוד דנו שם, דמאחר שראש המכון שכר את האוניה כולה למשך שעה, שבו הוא רשאי להשתמש ולנסוע לכל מקום כפי רצונו, ורק הוא בידו להכניס שם אנשים, א"כ תו הוא מתחייב בבדיקה, כדין שוכר בית. [ולא מצינו חילוק בחיוב שוכר בין זמן מועט לזמן מרובה]. ואפילו שהקב"נט הוא של בעל האוניה, מ"מ שנינו בחו"מ סי' רכ"ז סעי' ל"ג ששכר פועל עם סוס לענין הנאה משארים את החלק של הפועל לחוד (שבוה אין הנאה) ואת החלק של הסוס לחוד (ובשכירות יש הנאה).

והראש"ל השיב דלא חיישינן לחמץ הואיל ובעל האניה ערך נקיון באניה. והדברים מופלאים, וכי ניקה חורים וסדקים, הא ניקה רק מה שנראה כלפי חוץ כדי שיראה לשוכרים שזה נקי. אולם לדינא נראה שמקום זה אינו מוגדר שכירות אלא כפונדק, ולגבי מזוזה מצינו חילוקים ביניהם, ואינו ברור לי כעת דינו לענין דין בדיקה.

והגר"מ בן שמעון שליט"א רבה של בני ברק, אמר, שאין צריך לעשות בדיקה, שהרי דנו האחרונים (חוק יעקב סי' תל"ו סק"י) על מזוודות אם יש חיוב בדיקה, דאפשר שרק במקום שאוכלים חיובו בדיקה מחשש שיבוא לאוכלו. ונראה שאפילו מי שמצריך בדיקה הוי רק בדבר שלו, שכדי שלא יעבור בבל יראה הצריכו בדיקה, אבל לשוכר ודאי דליכא חיוב במקום זה, עכ"ד. אולם כ"ת לא ירד לקומה התחתונה של האניה, שיש שם מזונו ומקום אכילה ממש, וא"כ ודאי שיש במקום זה תורת בית, וכו"ע מודו בזה דאיכא ביה חובת בדיקה.

ולמעשה מצינו דאף בבית שאינו שלו ולא שכרו, כל שהוא שייך לישראל והיה חיוב על בעה"ב לבדוקו בליל י"ד ולא בדק, אסור לישראל לשהות שם בלא בדיקה, וכדמוכח בר"ן בפסחים דף ד' ע"ב דהמשכיר בית לחבירו ביום י"ד שהדין הוא שעל המשכיר לבדוק, אם המשכיר לא בדק את החמץ בליל י"ד צריך השוכר לבדוקו ביום י"ד אף שחובת הבדיקה אינו מוטלת עליו, וכן מוכח מחיוב בדיקה שיש בבתי כנסיות אף בביהכ"ס של כרכים שאינו שייך לאף אחד, אפ"ה מי שמשתמש בו בפסח צריך לבדוקו, ועב"ז בשו"ת אור לציון (ח"ג פ"ז אות כ') ובשו"ת שבט הלוי. אולם נראה שכל חיוב זה הוי רק בגוונא שיש לו שם דיורין, אבל בספינה הנ"ל שאינו במצב של דיורין מב' טעמים, א' שספינה במהותו אינו בית כדחזינן שהוא פטור ממזוזה, ב' מצד זמן השהות שהוא לזמן מועט, אז מסתבר שבכה"ג לא חל חיוב על השהיה לבדוק שם, וכל החיוב שאפשר לחייבו מצד שמא יבוא לאוכלו, ובאופן זה שאין אוכלים שם (לכה"פ בקומה העליונה) מסתברא דליכא שום חיוב וכנ"ל.

ולאחר כל הנידון טען הגר"ז רוח שליט"א שלמעשה השאלה לא נוגעת למעשה במקום זה, מאחר שאין כלל שכירות בגוף האוניה, אלא שקנה את כל הכרטיסים כאחד, ואין הוא יכול למכור למישהו אחר כרטיסים בשעה זו.

יציאה מארץ ישראל בהפלגה - עוד דנו אם הפלגה בלב ים יש חשש יציאה מארץ ישראל, ובפרט כשמפלגים לעומק עומק הים. הנה קי"ל כרבנן (גיטין דף ח' ע"א) דכל ששופע ויורד מטורי אמנון ולפנים ארץ ישראל, מטורי אמנון ולחוץ חוצה לארץ, הנסין שבים רואין אותן כאילו חוט מתוח עליהם מטורי אמנון עד נחל מצרים מן החוט ולפנים א"י מן החוט ולחוץ חו"ל. ומקום ההפלגה

(שנסענו כדי לעשות ביעור מעשרות) ודאי שהוא בתוך החוט הנ"ל. אולם יש שחששו שגם לרבנן הגבול הוא הים, וכמש"כ וגבול ים, וא"כ הים עצמו חוץ מהגבול ורק הנסין שבים שבתוך החוט נכללים בגבול א"י. וכן יש משמעות כזו בדברי רש"י שם (ד"ה כי פליגי), וברמב"ם פ"ז מגירושינ ה"י, ועב"ז בספר משנת יוסף פ"ו דשביעית מ"א (קונטרס ביאור גבולות הארץ הערה ז') שהרחיב בזה.

אולם ממקום שכבשו עולי בבל, לכאו' ודאי שיצאו, דייעוי' בספר 'גבולות השדה' שהוכיח מדברי הרמב"ם בתשו' בפאר הדור סי' ד' שמתחת הקו דכיבוש עו"ב הוא מכזיב עד אשקלון, ומשם ממשיך הקו לכיוון ואדי עין קדיס שהוא חלק מנחל מצרים בקו ישר (מאשקלון), נמצא לפ"ז שכל מישור החוף כבשו עו"ב מלבד 'תל שקמונה' וחלק מהעיר חיפה, וכן מדרום לאשקלון כל מישור החוף שמערבית לקו המתוח שבין אשקלון לעין קדיס. אולם בעומק הים ודאי שיוצאים משטח עו"ב. אמנם החזו"א (שביעית סי' ג' סק"ב בגבולי א"י) כתב שדעת הרמב"ם והגר"א שכל רצועת החוף לא כבשו עו"ב, [וחזר בו ממש"כ לעיל מיניה (שם סק"ז)] דהא דאמרו מכזיב ועד הנהר היינו מתיחת חוט ישר מכזיב לנחל מצרים דרך הים, והמשיך (שם סוס"ק י"ח) דלפ"ז הישוב שבמסביב יפו תל אביב הוא מכזיב ולפנים כשנמתח חוט מכזיב לנחל מצרים וא"כ הוא עיקר א"י שכבשו עזרא. וע"כ להלכה לפ"מ שחזר בו (דרך אמונה פ"א דתרומות ציה"ה ס"ק קס"ג) הרי כל רצועת החוף לא כבשו עו"ב וכ"ש הים עצמו (דיעו"ש בחזו"א ס"ק כו ד"ה ונראה, שכתב דאם עו"ב לא כבשו כל שפת הים כ"ש שלא כבשו הים עצמו), אלא דאין אנו בקיאינ מהו רוחבה של רצועה]. ולדבריו כל הנכנס לים (ממקום שאין רוחצים שם - חזו"א) חשיב שיצא מכיבוש עולי בבל.

ושוב בדק ראש המכון הגרש"ז רווח שליט"א, שהיכן שהאניה הפליגה, לא יצאה אף מהקו המתוח מכזיב לאשקלון, כך שלא יצאנו גם מהחלק של עולי בבל למבואר בתשו' הרמב"ם.

ברכת הגומל - בשלהי הדברים עם החזרה מההפלגה עלה נושא נוסף לגבי חיוב ברכת הגומל לאחר ההפלגה ונחלקו בו הדעות בין רבותינו על גבי הספינה ונציג את הדברים.

הנה ביורדי הים אין שיעור זמן של ד' פרסה, ומ"מ יש לומר שבהפלגה כזאת אין מברכים, לפי שהברכה ניתקנה רק ביורדי הים, ויורדי ים זה ההולכים ממקום למקום למטרה מסוימת [כגון, מעכו לחיפה או מטבריה למזרח הכנרת] אבל כאן למעשה אין מפלגים רק נכנסים קצת לעומק כדי שיד אדם לא ימצא זאת.

מנגד, יש לומר שהרי הגענו ממש ללב ים לעומק גדול מאד, ושהינו שם זמן, והיינו בים שיש בו גלים, וכל זה שונה מהדיון של הנהרות המוזכר במשנ"ב (ר"ס ריש). וגם אינו דומה לסוגיא דנדרים כמבואר ברא"ש (פ"ג סוף הל' יב) שהסתפק על ההולכים בשפת הים אם דין יורדי הים יש להם או לאו, מלבד המקום לחלק בין נדרים לנידו"ד, מכל מקום לא שהינו בשפת הים.

ומורינו ראש המכון אמר שיש לברך, ואמר להוכיח את דבריו ממש"כ בשו"ת בצל החכמה (ח"א סי' כ אות א) שגם חילק וביאר כך הירושלמי בנדרים 'ונראה דאה"נ ביורד לים לטייל ואינו מפליג משפתו שאינו צריך לברך כשעלה, דכיון שאינו מפליג משפתו לא שכיחא סכנה גבי'. וכו'. עכ"פ כיון דגם במפליג לים לטייל צריך לברך והוא נכלל במה דכתיב יורדי הים באניות גו' יודו לה' חסדו'. ועוד חזון למועד לעסוק בהלכה זאת.

רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות שנאמר "ד' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר". כשם שזכינו לקיים מצוה זו בהידור ובשמחה בשנה תשפ"ב, כן יזכנו הי"ת לעשותה בהידור ובשמחה השתא בשנת תשפ"ו הבעל"ט, בערב שביעי של פסח, בראשות משיח צדקנו. אכ"ר.

תשובות הלכה למעשה שהשיבו ראש המכון ורבני בית ההוראה שליט"א

(נלקט מתוך שאלות רבות שנשאלים הרבנים מידי יום ביומו בקו ההלכה ובשו"ת און לייזן)

קו ההלכה והכשרות 03-7528999

ימים א-ה בין השעות 09:30 ועד 23:00 יום ו בין השעות 09:30 ועד 13:00

מוריני ראש המכון הגרש"ז רווח שליט"א
זרעים

פירות שונים באותו עץ

שאלה: יש לנו בחצר בית כנסת בראש העין עץ לימון המניב לימונים, ולפתע צמח עליו פרי שנראה כמו אתרוג. המתפללים טוענים שזה קרה כתוצאה מהדבורים אשר מעבירים זרעים מעץ אחר, ולכן לטענתם הפרי הזה כלאיים ואסור באכילה. שאלתינו מכבוד הרב האם זה אסור/מותר באכילה? והאם זה לימון או אתרוג?

תשובה: גם אם זה ודאי כלאים, הפירות אינם נאסרים באכילה, רק בכרם עם תבואה או ירקות, אסור באכילה. כל שאר האפשרויות, מותרות באכילה. אולם אסור להמשיך ולקיים.

לגופה של שאלה, יש לבדוק האם מהגזע יוצאים שני גזעים, שאחד התפתח לזה ואחד לזה? האם יש ענפים שונים שמכל אחד יוצא משהו? יש אפשרות של עץ רב תכליתי, שמראש הרכיבו כמה ענפי זנים שונים, והם מוציאים כל אחד משהו אחר, ועץ כזה לא נכון לקיימו, ויש להסיר את אחד המינים. כמו כן, ישנה אפשרות שזו כנה שהשתלטה ומוציאה את הפירות שלה, וגם כאן יש להסיר את הגזע שהתפרץ והשתלט כך שישאר רק מין אחד.

יש כמובן אפשרות למוטציה שאירעה מחמת האבקה של דבורים וכיו"ב. למעשה יש לבחון מה קורה עם העץ. ולפי זה נמשיך עם ההמלצות. כעת להוריד את הפרי השונה, ואפשר להשתמש בו.

עץ לימונים בחצר בית ספר

שאלה: נשאלתי מגנת העובדת בגן ילדים בראשות המקומית אצלנו בירושלים, ובחצר הגן גדל עץ לימונים. את הלימונים קוטפים עובדי הגן [הגנת, הסייעות וכו'] ולוקחים לשימושי בבתיהם]. ושאלו האם צריך לעשר תרו"מ בברכה, כיון שיש למקום בעלים [משרד החינוך, העיירה המקומית], והוא סגור בסיום הלימודים, או בלי ברכה, או דלמא שנחשב הפקר ופטור מתרו"מ?

תשובה: אין זה חשיב כלל הפקר, הרי אין ההפקר לכל, גם כאשר פתוח, אין מרשים לזרים או לכל החפץ להכנס ולקחת כמה שהוא רוצה ללא שאלות. אלא רק לאחראים על הגן. וזה חייב כדת וכדין בתרומות ומעשרות.

ספק במניין שנות ערלה

שאלה: נשאלתי מאדם שיש לו חצר פרטית בנתניה, אשר רכש עץ מנגו ממשתלה, בעל המשתלה אשר הינו אדם מסורתי אמר שהנטיעה בת בין שלוש לחמש שנים. היא ניטעה בחצר הלקוח בחודש

אב תשפ"ג, נראה לו שאחרי ט"ו באב אך אינו זוכר מתי בדיוק (לגבי הרכבה הבנתי מהטבלה של הרב שאין בעיה). הבהרתי לו שמסתמא אין בעל המשתלה מביין בגודל הנקבים ואם הופסקה היניקה וכו', לגבי לסמוך על שנות ערלה קודם הנטיעה אצלו. ולכן יש למנות שנות ערלה מחדש מזמן שנטע אצלו. השאלה שלי היא, האם יש להורות לאותו השואל ששנת תשפ"ז היא נט"ד או שמא יש לצרף לספק שמא נקלטה הנטיעה פחות מי"ד יום (כחת"ס ועוד) ולהקל לו מט"ו בשבט תשפ"ו? או שנאמר ספקיא דאורייתא ולחומרא?

תשובה: אם העץ היה מונח בגוש, אפילו אם איננו נקוב, כל שהגוש לא התפרק, ובוודאי שסיימו השתילה עד כט באב, אפשר למנות שנה זו כשנה ראשונה, ולאחר טו בשבט של תשפ"ו, כל הפריחות החדשות יהיו רבעי לחומרא, ותרו"מ לחומרא.

מטבע שחיללו עליה ולא עשו בה ביעור מעשרות

שאלה: מטבע שחולל עליו מע"ש ולא נפדה או נזרק לים בביעור מעשרות (הקודם) האם דינו כמו מעשר שני שלא נפדה ואין לו תקנה?

תשובה: המטבע נאסרה, כלומר כבר לא שייך לחלל אותה על מטבע קטנה יותר, ולכן יש לבער את כל המטבע כלומר להשליכו אל הים הגדול, או לשוברו לשניים או כל איבוד אחר הנדרש על פי ההלכה.

אורח חיים

אכילה בשבת אצל חברו הנוהג ע"פ רבותיו קולא בהלכות בישול

שאלה: אחד שהוא אשכנזי והוא מתארח אצל בעל הבית ספרדי אשר סומך על הגרע"י צ"ל להניח קוגל לכתחילה על גבי פלטה חשמלית, האם מותר לבן אשכנזי לאכול ולהנות מזה, או שיש איסור של מעשה שבת כי לשיטת האשכנזי אסור לעשות נתיבה לכתחילה וכמו שמצאנו גבי חזרה שאסור משום מעשה שבת. ולפי זה יש לדון באם מוזמן לקידוש בבית כנסת ספרדי ושם בעל הקידוש הניח לכתחילה קוגל בבוקר על גבי הפלטה בלי שום הפסק האם מותר לאכול שם, ואם אסור מדוע לא שמענו שיש לאסור לאשכנזי לאכול בשבת אצל ספרדי אא"כ הוא עושה במטבח את מה שמותר גם לאשכנזי?

תשובה: ראשית אדגיש שמצוי מאד גם להיפך, כאשר האשכנזים מקילים כדעת הרמ"א בסי' שיח סעי' טו כל עוד שזה לא נצטנן לגמרי. ובנוסף בסוגיא של הוספת מים חמים לחמין, שהאשכנזים מקילים בזה בפועל. והספרדים חששו לאיסור בישול בזה כדברי רבינו יונה. ואם כן עשינו את עם ישראל מחלוקת מחלוקת. חלילה וחס לחשוב כך, ולא גרע מחלב דבני ריינס.

למעשה, הלכה פסוקה במשנה ברורה (שיח ס"ב) דאין איסור מעשה שבת כשיש מחלוקת אם זה בישול. וממילא ספרדי יכול לאכול לכתחילה אצל אשכנזי שסמך על רבותיו שאין איסור עד שיצטנן לגמרי. וספרדי יכול לסמוך על ספרדי שסמל על רבותיו לגבי דבר יבש. והוא דבר פשוט וברור. מלבד כל האמור למעלה, יש לדעת שדבר זה איננו נדון של אשכנזים וספרדים, שכן גם מפוסקי האשכנזים יש שצידדו להתיר להניח דברים יבשים על גבי פלאטה, כיון שאין דרך בישול בכך. ראה מש"כ בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד דיני בישול אות לה), ובשמירת שבת כהלכתה (פרק א הערה פג). ועוד.

ללמוד בשבת למבחן היסטוריה

שאלה: ערב טוב, רציתי לשאול את כבוד הרב, יש לבתי מבחן ביום שני בהסטוריה כללית, האם מותר ללמוד ולהתכונן לזה בשבת? תודה רבה!

תשובה: מותר ללמוד בשבת לצורך מבחן בלימודי קודש, ולכן אם מדובר בנושא בהסטוריה ששייך ללימודי קודש, מותר לכתחילה ללמוד בשבת. רק יש לזכור שאין לומר במפורש שהלימוד הוא לצורך לימוד למחר. ואם הסטוריה ששייך לחול ולא לקודש, אם כן אם המטרה רק כדי להצליח במבחן, ולא בעצם לימוד החכמה, ראוי שלא ללמוד זאת בשבת.

יורה דעה

בדיקת סולת מחרקים

שאלה: אם זה לא טרחה מכבוד הרב, אשמח להסבר לגבי בדיקה וברירה של סולת מחרקים וזחלים, כיצד לעשות זאת על הצד הטוב ביותר? יישר כח.

תשובה: להבדיל מהקמח שניפויו בנפה צפופה מבטיח שכל הקמח שעבר את הנפה הוא בחזקת נקי. את הסולת, עקב עוביים של הגושים, לא ניתן להעביר בנפה צפופה. ולכן תהליך הבדיקה והניקוי העיקרי הוא בדיקה ויזואלית. יש לפזר את הסולת על משטח כתום ועדיף אם יש אפשרות על שולחן אור [ובפרט במטבחים המוסדיים], ולהעביר את גרגרי הסולת בזה אחר זה. יש להתבונן כי הזרימה של הסולת מלאה ואין גרגירים שדבוקים כאחד על ידי קורים, המהווים סימן שיש זחלים בסולת. או גבישים גדולים שזחלים חבויים בתוכם. כמו כן יש להתבונן שאין חרקים בוגרים או זחלים [שהם קטנים מאד ולעיתים רוחבם כרוחב שערות אדם]. במידה ונמצאו זחלים או חרקים זעירים, רצוי לא להשתמש במוצר זה.

עקב הקושי בהפרדתם לחלוטין מהמוצר. בכדי להבטיח שהבדיקה הייתה כיאות ולא נותרו זחלים קטנים או חרקים זעירים, ניתן לסנן את הסולת ב"נפת סולת" באופן שהגרגירים עוברים בדוחק בנפה, ויש לבדוק היטב את הפסולת שנותרה בנפה. לאחר שהכל נמצא נקי, אפשר להשתמש בסולת. לאחר הבדיקה - באם אין צורך בכל הכמות שנבדקה - יש לשמור את מה שנשאר במקרר ולהשתמש בו ללא בדיקה בפעם הבאה, עד כחודש ימים, או לשמור בהקפאה ולהשתמש בכל זמן שרציה ללא בדיקה נוספת.

כשרות חלב פרווה החדש בשוק

שאלה: קניתי את החלב החדש של שטראוס שהוא לא חלבי. אני מבין שהוא חלב מתורבת האם הוא כשר לכתחילה?

תשובה: טרחת בזה הרבה בס"ד בתשובה ארוכה מאד, והיא נמצאת כעת בשש משזר חלק ד יו"ד בקונטרס הגדול של היוצא מן הטמא באות יח. ולמעשה כתבתי שגם חלב וגם בשר מתורבת כשרים לכתחילה [אלא שהמלצתי לקחתם מחלבון עוברי, שזה לחלוטין וללא דיון מותר ונשאר פרווה, יעו"ש].

אולם ליריעתך החלב של שטראוס החדש וגם של מחלבות גד, כל הסוגים הללו, אינם חלב מתורבת, אלא זה חלבון מן הצומח, באמצעות פטריות. שדומים לחלב, כלומר אפילו מי שרגיש לאלרגן חלב זה יכול להזיק לו. אבל כמובן שזה לא חלבי. משתמשים בפטרייה כדי לייצר חלבון בטא-לקטוגלובולין [BLG] שהוא אחד החלבונים העיקריים במי גבינה. והתוצאה היא שהחלבון שנוצר זהה לחלוטין לחלבון פרה עד כדי כך שהאלרגנים לחלב מזהים אותו כאותו חלבון חלב שאליו הוא רגיש. אבל הוא כמובן ללא חלב וממילא הוא פרווה.

אבקת חלב נוכרי

שאלה: אשמח לדעת מה פוסק כבודו, אחרי שנשאלתי מספר פעמים לגבי חטיפים חלבון וכדומה המיוצרים בכשרות לאוכלי אבקת חלב נוכרי. ראיתי מה כתבים בזה החזו"א הרב צי"א וכו'.

במיוחד ממחקר שעשיתי בעצמי הגעתי למסקנה שאין בימינו יצור של אבקת חלב מבהמה טמאה. האם ניתן להקל בשופי במוצרים כאלו שקשה להשיג עם אבקת חלב כשרה?

תשובה: א. קיים אבקת חלב טמא: קיים אבקת חלב של נאקות [Camel Milk Powder] המיועד למאכל, והוא נמצא בצמיחה היום [רק שהייבוש שלו שונה, הוא מיובש בהקפאה ולא בתנור]. קיים לצרכי רפואה גם אבקת חלב חמורים, ואף אבקת חלב סוסות. גזירת חז"ל על חלב נכרי קיימת. ב. אלא שיש היתרים ידועים, יש היתר כללי, ויש היתר יותר מפורסם של אבקת חלב. אבל כבר נהגו צרכני המהדרין להחמיר אף באבקת חלב שיהיה 'חלב ישראל'. אמנם לצרכי רפואה וכיו"ב, אפשר להתיר בשופי, וכבודו יבדוק המקרים הבאים לפניו, מה הם.

הטלת ביצים בתרנגולים

שאלה: שלום הרב שליט"א. אנחנו בכולל .. בבני ברק לומדים מסכת ביצה בנושא של הטלת ביצים וספנא מארעה. אם הרב יכול בבקשה לסביר לנו קצת את הנושא. בעיקר לא מובן לנו הדבר הבא, שמהגמרא משמע שהתרנגולות צריכה להתחמם או ע"י תרנגול או מספנא מארעא כדי להטיל ביצה. לפי"ז איך תרנגולת כלול מטילה ביצה אם היא נמצאת במין מדף ואין לה לא זכר ולא ארעא. תודה רבה.

תשובה: תרנגולת לא צריכה זכר כדי לבייץ. היא צריכה חום, או של קרקע או של אור שמש או תאורה מלאכותית [שהם קיימים כיום בלולים]. מהביוץ הזה יש ביצה כל 24 שעות. אם אין זכר מהביצה לא יצא אפרוח. אם יש זכר מהביצה יגיע גם אפרוח.

העברת מזוזות מדירה שכורה

שאלה: התגוררתי בדירה בשכירות בחיפה ועברתי ממנה לפני חודשיים, אני שמתני בדירה זו מזוזות מהדורות חדשות, וכעת אני רוצה להעביר לדירתי החדשה. הדירה הראשונה עדיין עומדת בשיממונה, ואיננה מושכרת לאחרים, האם באפשרותי לקחת המזוזות משם, הרי הם שלי ולצורך מגורי שם רכשתי אותם?

תשובה: מזוזה היא 'חובת הדר' מוטלת על השוכר ולא על המשכיר. ולכאורה כיון שהסתיימה השכירות שלך, שאלתך צודקת, שתיקח אותם עמך שממונך רכש אותם. אולם לימדה אותנו הגמרא בבבא מציעא (ק"ב ע"א) שאסור לקחת אותן עמך עם שאר חפציו, והגמרא מספרת שם על הסכנה שיש בדבר שהיה מעשה באחד שנטלה ויצא, וקבר את אשתו ושני בניו, וכן נפסק בשולחן ערוך (יו"ד סי' רצ"א ס"ג). כמה טעמים נאמרו על איסור נטילת המזוזה מן הבית: התוס' עמ"ס שבת דכ"ב מביא ב טעמים, או משום שהוא ביזוי מצוה, או משום שמזוזה מצילה מן המזיקים, ובנטילתו נתן להם רשות להכנס לבית ולהזיק. וראשונים על הסוגיא בב"מ כתבו טעם, שעם סילוק המזוזה מסלק השכינה מן הבית. נמצאת למד שאם אתה לוקח המזוזה למקום אחר אמנם אין חשש לטעם ביזוי מצוה, אבל לשאר הטעמים יש חשש. אם מיד שאתה מוריד השוכר החדש ישים את שלו, לכאורה אין החששות הנז', אולם גם על זה כתב מרן החיד"א בברכי יוסף (יו"ד סי' רצ"א אות ה) שלמרות שאפשר היה להתיר, מכל מקום נראה שלא חילקו חכמים במזוזה.

כמוכן שכל זה, במשכיר יהודי, או שאין הורסים הבית לשפצו לאחר צאתך מן הבית, שאם הבית להריסה או משכיר גוי, חייב אתה ליקח המזוזות עמך. מכל מקום גם מרן החיד"א מסכים, שהמשכיר או השוכר החדש, יכולים לשים מזוזות שלהם, וממילא לאחר שישמו את שלהם, יכולים הם להחזיר לך את שלך. כמו כן מותר לך ליקח את שלך לבדיקת מגיה, ולשים אחרים במקומם, ואז תוכל לשים פשוטים יותר, וליקח את המזוזות המיוחדות שאתה חפץ בהם.

דרך אגב, באם הינך משאיר את המזוזות שלך על הבית, אתה בהחלט יכול לבקש מהשוכר הבא את העלות שלהם באם הוא איננו רוצה לשים מזוזות שלו.

אכילת ג'לטין דגים עם בשר

שאלה: אשמח אם הרב יחוו"ד אודות ג'לטין דגים שיש הטוענים שעשוי מעורות דגי נילוס ולא נפגם טעמו, וא"כ יש בזה עכ"פ החשש לאוכלו עם בשר מצד הסכנה שבאכילת דגים ובשר יחד?

תשובה: העורות קודם לקיחת הקולגן שממנו מפיקים את הג'לטין, עובר תהליך של השרייה בחומרים חריפים, כדי לפרק את כל החלבונים שאינם קולגן, וזה כולל כל שאריות הבשר וכל השאר. היום רוב הג'לטין בדגים מגיע מן הקשקשים, שהם שכבה קשה של מינרלים בעיקר סידן וזרחן וסיבים של קולגן. צורת ההכנה שלהם כולל השרייה בחומצה למשך זמן של כ-12 שעות, כאשר בזמן זה נאכלים כל המינרלים, והקשקש הקשה הופך לעיסה גמישה, ובאמצעות חובר בסיסי [Alkali] כל החיבורים המולקולריים מתפרקים, וכל שאריות השומן והחלבונים הלא רצויים מתנקים. ולמעשה כל העיסה הרכה הזו, סופחת מים ומתנפחת, והחומרים הכימיים הללו חודרים פנימה, והתוצאה הסופית היא עיסה שקופה חסרת צורה וטעם המקור לחלוטין. בשלב הבא, הוא הופך לחומר אבקתי, לפי הצורה המתבקשת עד האריזה.

הרי לך שאין כל קשר צורה וטעם, למקורו של הג'לטין, והוא לחלוטין פנים חדשות, שטעמם נפגם לחלוטין באמצעות החומרים החריפים, ואין בו ההגבלות המקוריות שחלו על הדג. וכל זה ק"ו על סוגיית השאלה לגבי סכנה של דגים ובשר או דגים וחלב [לנוהגים לחוש לזה] או מחמת בשר הדגים ומנא לך שגם עור או הקשקשים שבדגים יש בהם סכנה? זאת לא מצאתי, ובצירוף כל האמור, נראה ברור שאין לחוש לסכנה בזה.

הטעם לאיסור תולעת 'אניסאקים'

שאלה: ידוע בשער בת רבים דעתו של הרב שליט"א להחמיר בתולעים הנמצאים בדגים אשר התקבלה אצל רבים. רציתי להבין יותר את בירור דעתו של הרב, הרי זה לא פירש ונתהוה מגופו של הדג, ובשלמא אם היו שרץ המים הרי זהו מרן מפורש בס' פד לאוסרם, אך הרי הגדלים בבשר של הדג כי נמצאים בין העור לגופו הם מותרים. א"כ מהו ההבדל בין תולעים הנמצאים בדג לבין בתוך גופו ממש?

תשובה: חלילה לי מלאסור תולעים שבבשר הדגים, לאחר שהשו"ע פסק כמתירים כך הוא הדין. אנחנו אסרנו סוג תולעת אחת שנקראת אניסאקים, שמקורה בוודאות מחוץ לדג, ונבלעת בדג בהיותה תולעת, והיא ממשיכה לגדול ולחיות כשהיא עוברת בין הדג הקטן לגדול, וממילא היא שרץ המים גמור, ומעולם לא הייתה מותרת, ובזה לא שייך מחלוקת הרמב"ם וסייעתו שאסרו גם בבשר הדגים ושאר ראשונים שהתירו ופסק כדעתם השו"ע, ששם החדירה לדג הייתה כביצה, שהתפתחה בדג ודינה כנוצרה בדג והיא מותרת.

כאמור, התולעת שאנו אסרנו נכנסת לדג עם האוכל ולכן היא נמצאת בבני המעיין לרוב, וגם עוברת לחלל הבטן, וגם עוברת לשאר הדג, וכמו שהארכנו בזה בתולעת שני חלק שני, ובשו"ת שש משזר חלק א.

פיסטוד לגבי בישולי עכו"ם

שאלה: ידועה המחלוקת הגדולה (בין האול"צ לבין מרן בעל היבי"א) אם פיסטוד נחשב כבישול או לא, לגבי יין לקידוש ולמגע הגוי ועוד. וא"כ ישנם הרבה מוצרים היום שהם רק מפוסטרים, ולדעות שחשיב בישול יהיה בזה בעיית בישולי עכו"ם, וכמו פיסטוד של ביצים?

תשובה: בישול עכו"ם פירושו שהגוי גמר את מלאכת הבישול שאין הישראל צריך לתקנו אחר כך, אולם אם מחוייב להמשיך ולתקנו הישראל בהמשך כדי לאוכלו, אין במעשה הראשון איסור בישול עכו"ם. היינו, בין אם גמר המלאכה וחזר והתייבש, כגון הבורגול, הקוסקוס ועוד. ובין אם התחיל במלאכה ולא הגיע להיאכל בשעת הדחק. ויש אומרים אף יותר מזה. ואכמ"ל. אולם מקרה

של ביצים אין בהעברה של 3 דקות בטמפ' של 55 בחלבון ושל עד 65 מ"צ בחלמון, שום תוצאה הנראית לעין, הנוזל נותר כמות שהוא, ורק החיידקים שבו מתו. ובביתך קודם אכילת הביצים תבשל הנוזל מתחילתו, או תוסיפו לחומרי המאפה וכו', וממילא אין כל תועלת לד"ז מן המעשה הראשון, ואין בו כל חשש.

'אניסאקיס' בביצי בורי בכשרות

שאלה: ביצי בורי [mullet] בהשגחת ועד רבני לובביץ צרפת האם יש לחשוש לאניסאקיס או כל בעיה אחרת? בתודה.

תשובה: בבדיקות עשינו עד היום ביצי בורי המגיעים בכשרויות השונות מצרפת, נמצאו נקיים מטפילים. [מקור הדגים ממאוריטניה בדרך כלל, ועד היום לא ראינו בעיה של תולעי אניסאקיס שם].

'לא ילבש' לצורך סגולה לשידוכים

שאלה: שאלה דחופה אל הרב, יש לי בת רווקה שכבר מצפה למצוא הזיווג שלה הרבה שנים, ויש סגולה בדוקה אם בחורה רווקה לובשת כמה שניות בגד של כ"ק האדמו"ר המפורסם מריבניץ זיע"א, שלובשים ה"בעקשטא" שהוא לבש, לכמה שניות. יש לי אפשרות נדירה שבתי תעשה את הסגולה הזאת. האם מותר לצורך הסגולה לעשות כן, או שיש חשש לא ילבש?

תשובה: יש לדון מכמה צדדים להתיר, לדעת המתירים ורבים הם כל שזה לא לנוי ולהידמות לגברים, אלא מפני החום והצינה, וכדברי הב"ח ביו"ד סי' קפב ועוד. וכן לדברי הרמ"א שהתיר מחמת שמחת פורים.

ואם כן נידו"ד, איננו להידמות, אלא מפני סיבה אחרת ויש מקום להתיר. ועוד שלבישה זו נעשית בחדרי חדרים ואינה יוצאה לרחוב, וצד הוא להתיר. וכמבואר לגבי רופאה הלובשת מכנסים של חדר ניתוח, בחדר ניתוח [ראה חשוקי חמד עמ"ס מכות דף כ ע"ב]. יש עוד כמה צדדים בזה, רק כתבתי בחפזון מפני הדחיפות כבקשתכם.

חושן משפט

חשש 'גזל' בסחורות שהוחרמו ע"י הרשויות

שאלה: במקרים רבים החלוקות של ארגוני חסד הם נלקחים מהחרמות של המשטרה ורשויות המדינה, כידוע שע"פ חוק אסור להם לתת שום פרטים מהיכן כל סחורה ומוצר. רציתי לשאול מה דעת הרב לגבי דינה של סחורה זו?

תשובה: כללית יש לחלק בין פעילות של הרשויות לפי שיקול דעת, או קנסות או לחילופין דבר קבוע ומוגדר. לדוגמא, אם אדם ירכוש ולא ישלם, שיחרימו לו את המוצר, או אף אם את המכסים שמוטלים על ייבוא לא ישלם הרוכש, וכל הדברים הללו, אין בני האדם יכולים לנהוג בהפקרות ובגניבה, ויצעקו חמס בפיהם, ואם הרשויות החרימו להם את מה שרכשו, כי לא שילמו, מותר לרכוש מהם את אותו מוצר. אולם לאידך כאשר היה דיון והוחלט בבית משפט להוציא ממון מזה, ולתת לזה, יש כאן הוצאת ממון שלא על פי דין תורה, ואם הוצאה לפועל מימשו החלטה זו, הרי שלא על פי דין תורה נהגו, ומאד יתכן שעל פי דין תורה הוא ממון גזול.

אוסף את אשר שמעתי מידידי וחביבי הרה"ג רבי אמיר קריספל שליט"א, ששאל ממרן ג"ע הגרע"י זצוק"ל אי שרי להשתתף במכרזים של הוצל"פ, או של הרשויות הדומות שמוציאים מאדם שלא ע"פ דין תורה, והשיב לו, שזה מותר אולם על תנאי, כלומר, שאם יבוא לאחר שרכש מהוצל"פ וכיו"ב, בעל הנכס או המוצר, ויאמר לו, שלי הוא, וישלם לו את אשר שילם אותו קונה לרשויות, יצטרך אותו קונה להחזיר לו את אשר רכש באותו מכרז.

"כי תבלה לעשר..."

מעמד ביעור מעשרות בלב ים בראשות מרנן רבני ישראל שליט"א
ערב שביעי של פסח תשפ"ב

